

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 16 (492) 21 – 27.04.2017 р.

www.tyzhden.ua

**Райнелл
Андрійчук**
про співпрацю
України та НАТО

Як три роки війни
змінили Донбас

Про економічні наслідки
старіння населення ЄС

Про коріння «запланованих
труднощів» у СРСР

МІФ ПРО СЕРЕДНІЙ КЛАС

**The
Economist**

Featuring selected content
from The Economist

ISSN 1998-1561

9 771998 156002

16

КНИЖКОВИЙ АРСЕНАЛ
FESTIVAL BOOK ARSENAL

КНИЖКОВИЙ АРСЕНАЛ
FESTIVAL BOOK ARSENAL

КНИЖКОВИЙ АРСЕНАЛ

ARSENAL BOOK FESTIVAL

НАЙБІЛЬША
ПОДІЯ
В УКРАЇНІ,
ЩО ОБ'ЄДНУЄ
ЛІТЕРАТУРУ
І МИСТЕЦТВО

КОНКУРС НАЙКРАЩИЙ
КНИЖКОВИЙ ДИЗАЙН //
THE BEST BOOK DESIGN
COMPETITION

60 ІНОЗЕМНИХ ГОСТЕЙ //
60 FOREIGN GUESTS

СМІХ. СТРАХ. СИЛА /
ФОКУС-ТЕМА //
LAUGHTER. FEAR. POWER /
FOCUS TOPIC

НІЧ КНИЖКОВОГО
АРСЕНАЛУ /
THE NIGHT OF BOOK
ARSENAL

МИСТЕЦЬКИЙ
АРСЕНАЛ
МУСТЕЦЬКИЙ
АРСЕНАЛ

КНИЖКОВИЙ АРСЕНАЛ ARSENAL BOOK FESTIVAL

КНИЖКОВИЙ АРСЕНАЛ
ARSENAL BOOK FESTIVAL

НАЙБІЛЬША
ПОДІЯ
В УКРАЇНІ,
ЩО ОБ'ЄДНУЄ
ЛІТЕРАТУРУ
І МИСТЕЦТВО

КНИЖКОВИЙ АРСЕНАЛ ARSENAL BOOK FESTIVAL

КНИЖКОВИЙ АРСЕНАЛ
ARSENAL BOOK FESTIVAL

17-21.05

artarsenal.in.ua

КИЇВ, ВУЛ.ЛАВРСЬКА,10-12

КНИЖКОВИЙ АРСЕНАЛ
ARSENAL BOOK FESTIVAL

НА ЧАСІ

- 4 Між бажанням та спроможністю
Як влада втрачає довіру
- 7 Едвард Лукас про актуальні уроки
холодної війни
- 8 За новим літочисленням
Як за три роки змінилося життя
окупованого та звільненого Донбасу
- 11 Райнелл Андрійчук:
«Українська влада почала
працювати наполегливіше
в реалізації кроків, які зможуть
привести країну до НАТО»
Співголова Міжпарламентської
ради Україна — НАТО
про євроатлантичну інтеграцію
і стримування Росії

ТЕМА НОМЕРА

- 14 Річ у собі
Юрій Макаров про українську
специфіку середнього класу
- 16 Безпорадний велет
Питома вага й реальний вплив
малого та середнього бізнесу
- 20 Між олігархатом і люмпеном
Що стримує розвиток економічно
незалежної верстви

СУСПІЛЬСТВО

- 22 Юрій Береза:
«Я бачу один шлях — зміцнення
армії та мілітаризація суспільства»
Екс-комбат «Дніпра-1»
про українізацію, війну
та відмінність від Росії
- 26 Екологічне замінування
Як війна впливає на довкілля
найбільш індустріалізованого
регіону

СВІТ

- 28 Три нові парадигми інтеграції ЄС
Як змінюються засади європейської
спільноти
- 31 Промосковська трійця
Українське й російське питання
у французьких виборах
- 32 Давні ударні хвилі
Чим старіння населення обернеться
для економіки Європи
- 34 Із прицілом на Ругані
Чого чекати від президентських
виборів в Ірані

ВПРИТУЛ

- 36 Олена Кухар про перехід
на українську після повернення
з Москви
- 37 Ярослав Пешек про альтернативні
джерела інформації для
російськомовної аудиторії

СПАДОК

- 38 Первинний вигляд радянського
комуносоціалізму
Чому економічна модель СРСР
виявилася провальною

КУЛЬТУРА ТА НАУКА

- 44 Осуд Лісістрати
У чому суть новітнього фемінізму
щоденники окупації
- 48 Це війна
Як виростають діти
під час збройних конфліктів
- 49 «ДНР»: по exit
Хто стає невідимим у
самопроголошеній «республіці»

P. S.

- 50 ОНУХ про воду як ресурс і символ

Тиждень

№ 16 (492) 21 – 27.04.2017

Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ

Видавець ТОВ «Український тиждень»

01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

Головний редактор Дмитро Крапивенко

Редакція Анна Корбут, Роман Малко,

Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева,

Денис Казанський, Юрій Лапаєв,

Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк,

Андрій Голуб, Юрій Макаров

Відповідальний за випуск номера

Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі

тел.: (067) 407-10-96

e-mail: peredplata@tyzhden.ua

Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89

e-mail: reklama@tyzhden.ua

Видається з 02 листопада 2007 року

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого

засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР

від 30.08.2011 р.

Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212

Адреса редакції

Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua

тел.: (044) 351-13-00

Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0783

Наклад 32 000

Номер підписано до друку 19.04.2017 р.

Виходить щоп'ятниці

Розповсюджується в роздрібній торгівлі

та за передплатою

Передплатний індекс 99319

Ціна договірна

© Український тиждень. Редакція залишає за собою право на літредування надісланих матеріалів без узгодження з автором. Рукописи не повертаються й не рецензуються.

Редакція може не поділяти думку авторів. За зміст рекламних матеріалів та листів, надісланих читачами, редакція відповідальності не несе.

Матеріали, позначені літерою «Р», «новини компанії» публікуються на комерційній основі

Наші партнери: www.tyzhden.ua

The Ukrainian Week

НА ЧАСІ

Між бажанням та спроможністю

Андрій Голуб

Політики заплутались у власних інтригах, реформи не відбуваються, а державі бракує стратегії розвитку. Припускаю, що відшукати банальніше речення в журналістському тексті складно. Ця теза майже завжди відповідає політичній ситуації і характеризує владу. Тому й перетворилася на шаблон.

Це доволі складно пояснити в розмовах іноземцям, і це ніяк не хочуть розуміти політтехнологи (або їхні клієнти), які марять «третім Майданом» мало не щотижня. Українці звикли до того, що влада не робить належного. Пояснення такої ситуації всім давно відоме. Його переповість будь-який експерт у соцмережах: «Усі вони однакові й ніяк не накрадуться».

ФОТО: УНАН

Куди важливішою для українців є відповідь на інше запитання: «А чи змогли б, якби захотіли?». Інакше кажучи, владу в нас поділяють на ту, яка «не хоче й не може», і ту, яка «може, але не хоче». Перша взагалі неприйнятна, від другої можна щось вимагати й отримати.

По приклади не треба далеко ходити. Саме неспроможність найбільше закидали Вікторові Ющенку. Саме нездатність піти геть від Росії стала початком кінця Віктора Януковича.

Обрані після Революції гідності президент і народні депутати перетнули екватор свого терміну на посадах. За цей час представники однієї політичної групи зробили багато для зосередження у власних руках майже всіх повноважень. Петро Порошенко опирається на парламентську коаліцію, в якій більшість має його фракція, а міністри уряду його соратника Володимира Гройсмана нещодавно відсвяткували рік перебування при владі. Однак разом із повноваженнями ця група прибрала до рук і всі можливості. Питання зводиться до того, формальний чи фактичний.

ГРОЙСМАН НАМАГАЄТЬСЯ ЗАЛИШАТИСЬ У КОМФОРТНИХ УМОВАХ І НЕ РИЗИКУВАТИ. ТОМУ МОЖЛИВОСТІ УРЯДУ Є МЕНШ ОЧЕВИДНИМИ, НІЖ РЕШТИ ВЛАДНИХ ІНСТАНЦІЙ

Показовою є ситуація у Верховній Раді. На пері існує парламентська коаліція, яка до того ж нібито має резерв у вигляді численних депутатських груп, котрі пов'язують з іменами тих чи інших олігархів. Однак фактично за останні кілька місяців Рада продемонструвала повну неспроможність. Спочатку відбулася тривала епопея із призначенням аудиторів НАБУ, яка завершилася нічим: своєю людиною коаліція проштовхнути не змогла, але й чужих не допустила. Цей провал іще можна списати на небажання депутатів, які відмовилися від публічної відповідальності за вкрай сумнівну історію. Та опісля сталися події, які вже складно пояснити інакше, ніж неспроможністю. Парламент провалив законопроект про Конституційний Суд. Окрім того, депутати відхилили у другому читанні зміни до закону Савченко. Все й нічого б, якби не важливий момент: судова реформа нині головна складова президентської риторики. Та й серед людей важко знайти прихильників чинної судової системи. Недолугістю закону Савченко влада пояснювала зростання злочинності, активно критикували цей документ і ЗМІ. Після тих подій спікер Андрій Парубій розпустив депутатів аж на місяць — до 16 травня. Він, звісно, заявив, що перерви немає, а «є робота в комітетах і робота в округах».

Прем'єр-міністр Володимир Гройсман рік тому всім пообіцяв показати, як правильно керувати державою. І відразу ж таки ухвалив справді важливе рішення про встановлення ринкової ціни на газ. На зростання тарифів можна дивитися по-різному, однак заперечувати важливість рішення вкрай складно. Інша річ, що за весь час перебування Гройсмана на чолі уряду ухвал такого масштабу більше не було. Звісно, є ще ініціатива про мінімальну зарплату 3200 грн, однак це важко зарахувати до непопулярних реформ, яких на черзі до-

статньо. Дуже складно оцінити, наскільки змінилася ситуація з реформуванням країни саме після призначення уряду Гройсмана. Портал VoxUkraine спільно з кількома іншими організаціями свого часу запровадив Індекс моніторингу реформ, який оновлюють кожні два тижні. Експерти оцінюють дії не лише Кабміну, а й інших органів влади. Однак характерно, що за час перебування Гройсмана на посаді індекс жодного разу не досягнув показника 2 й вище (за шкалою від -5 до +5), який укладачі вважають прийнятним. Раніше, хоч і зрідка, це все-таки траплялося.

Гройсман намагається залишатись у комфортних умовах і не ризикувати. Тому можливості уряду є менш очевидними, ніж решти владних інстанцій. Поки що уряд бореться з наслідками блокади Донбасу. Міністр енерговугілля Ігор Насалик пообіцяв зупинити імпорту антрациту з Росії після підписання контракту зі США. Інша річ, що про постачання американського вугілля та переобладнання українських ТЕС ведуть розмови від самого початку окупації Донбасу, однак справжня, а не формальна блокада цих територій чомусь виявилася для України несподіванкою. Станом на 19 квітня в нашій країні зупинили вже п'ять із шести ТЕС, які працюють на вугіллі антрацитової групи, задля його економії. Справжнім показником можливостей уряду обіцяє стати запланована реформа охорони здоров'я. Її, не виключено, розглянуть у парламенті вже найближчим часом.

Іще одним важелем чинної влади є правоохоронні органи, і тут також чимало запитань. Знову ж таки мова не про бажання влади справді позбутися корупції та реформувати систему. Йдеться про необхідний мінімум для виживання: здатність боротися з речами, які становлять пряму загрозу національній безпеці й відповідно самій владі. Громадські активісти досі самостійно виявляють сепаратистів та російських агентів, які подекуди навіть отримують держфінансування (як в історії з громадською радою при Мінборони). Судді досі відпускають беркутівців, підозрюваних у злочинах проти майданівців, а потім ті опиняються в Росії. Одіозних колишніх правоохоронців, як-от Ігор Цюприк, досі призначають на високі посади (13 квітня він став заступником прокурора Луганщини).

Якщо не вдаватись у конспірологічні теорії, то важко уявити, як саме втеча рядового беркутівця до Росії може бути вигідна нинішній владі. Натомість виникають сумніви щодо її спроможності в принципі уникати таких випадків. Замість системної роботи правоохоронці часто обмежуються гучними заявами або взагалі незрозумілими рішеннями, після чого самі стають об'єктами жартів. Наприклад, 19 квітня Кабмін (вочевидь, не без бажання нового керівництва поліції) вніс зміни до опису однострою поліцейських. Нововведення торкнулися саме форми генеральського складу, якому повернули право носити лампаси і прикрашати комірці, краватки, погони й кашкети візерунками у вигляді «дубового листа та гілочок калини». Мабуть, саме таке «повернення до традицій» допоможе змінити ситуацію в боротьбі зі злочинністю, а зовсім не обіцяна роками реформа слідства.

На четвертому році після революції влада опинилась у становищі, коли мова зовсім не про її бажання реформувати країну. Нині їй слід довести свою здатність це робити. Інакше можуть виникнути проблеми куди серйозніші, ніж примара дочасних виборів парламенту. ■

Що перед світанком

Едвард Лукас

Уквітні 1989 року я ледь зводив кінці з кінцями, працюючи журналістом-фрилансером у Празі. Той час здавався складним, а часто й страхотливим. Хвиля реформ, що котилася іншими частинами радянської імперії, тоді ще не дісталася до таємної поліцейської потуги, яка панувала в комуністичній Чехословаччині. Один британський дипломат застерігав мене, що там я «помру з нудьги». Але нудно не було. Мене лякали, погрожували депортацією, арештували й били. Я був єдиним західним журналістом у країні й почувався б самотньо, якби не кілька сміливих чехів, що зі мною потоваришували. Тепер я розумію, що то були золоті часи. Комунізмів лишалося кілька місяців. Захід був на піку активності. У величому посольстві США кипіла робота: допомога дисидентам і підживлення режиму. Усемогутнє «Радіо Свобода» пробивало залізну завісу. Пропаганда наших опонентів була до смішного непереконалива. Типова стаття в комуністичній газеті Rudé právo займала цілий розворот. Важливий меседж зазвичай губився десь у 28-му абзаці серед завалів нечитабельного жаргону й кліше. 28 років потому я пишу ці рядки у Празі, що процвітає, як і мої друзі.

Але наші колишні уявлення про світ розбито вщент. Зірка Америки згасла. Замість універсальних цінностей, свободи й демократії, Адміністрація Дональда Трампа сіє неотесаний і пожадливий на-

ХОЛОДНУ ВІЙНУ СЛІД ПАМ'ЯТАТИ НЕ ЗА ЇЇ ЩАСЛИВИМ КІНЦЕМ, А ЗА МОТОРОШНИМ ПОЧАТКОМ І ЖАЛЮГІДНОЮ СЕРЕДИНОЮ. У 1945–1989 РОКАХ ЗАХІД ПЕРЕВАЖНО ПРОГРАВАВ, А РАДЯНСЬКА ІМПЕРІЯ ВИДАВАЛАСЯ НЕПОРУШНОЮ

ціоналізм. Обсаджена неконтрольованою міграцією, наслідками фінансової кризи та провальних війн в Афганістані й Іраку, західна політична, економічна й соціальна модель уже не видається безумовно привабливою.

Опоненти стали розумнішими й небезпечнішими. Північнокорейський режим на порозі перетворення на ядерну державу. Вплив Кремля посилюється на хвилі хитрої пропаганди та майстерних маніпуляцій в інтернеті, з якими нам складно боротися. Тут легко було б упасти в неошпенглерівський песимізм, поширений серед журналістів та експертів. Захід пустив коту під хвіст триумфальні здобутки 1989–1991 років. Якщо ядерна війна не знищить нас раніше, ми станемо челяддю в тіні китайської гегемонії.

Але цей підхід спонукає подивитися на історію. Холодну війну слід пам'ятати не за її щасливим кінцем, Оксамитовою революцією, свідком якої я був у Чехословаччині, Круглим столом, котрий привів до

влади в Польщі «Солідарність», чи падінням Берлінського муру, а за моторошним початком і жалюгідною серединою. У період від 1945-го до 1989-го Захід переважно програвав. Радянська імперія бачилася непорушною. Легко придушила антикомуністичні повстання у Східній Німеччині 1953 року, в Угорщині 1956-го та Чехословаччині 1968-го. Дисидентський рух мав символічне значення, але реального виклику режимові не кидав. У Празі я ходив до могили Мілади Горакової — чехословацької соціал-демократки, яку стратили після сталінського показового суду 1950 року. Нині вона національна героїня, а тоді її відвага здавалася марною.

Кремль поведився безжалюбно експансійно за кордоном. Після війни ми ледь устояли перед захопленням комуністами влади в Італії та Франції. У середині 1970-х Радянський Союз зганьбив Захід в Індокитаї. Опір червоній навалі передбачав відносини з відразливими диктаторами. У нас пріоритетом було виживання, а не моральна перевага.

Багато хто з нашого боку сумнівався, що ми заслуговуємо на подібну позицію. Планова економіка, якщо вірити статистиці, здавалася незрівнянно кращою за безлад і недалекоглядність конкурентного капіталізму. Просторікування Заходу про права людини звучали сумнівно з огляду на наших союзників. Плями на репутації в комуністів були не більші, ніж у західного імперіалізму. Річард Ніксон викликав таку саму недовіру, як нині Дональд Трамп.

Ми недооцінюємо, наскільки ризикованою була холодна війна в питанні ядерного зриву. Під час криз навколо Куби й Західного Берліна, та й інших конфліктів, ми були близькі до взаємознищення. Нинішні загрози в порівнянні видаються помірними. Північна Корея дивувала кожного президента США від Білла Клінтона. Але ідеологічно й мілітарно це не той суперник, що радянська імперія. Путінська Росія так само.

Розмови про смерть лідерства Сполучених Штатів теж перебільшення. Після ранніх тривожних випадів Трамп нібито погоджується приблизно на ту ж таки зовнішню політику, яку вели його попередники. Як Барак Обама побачив, що гіперраціональність та відстороненість мають межі, так і Трамп починає розуміти, що «твердість» не вирішує світових проблем.

Його підхід «пан або пропав» спрацював у світі нерухомості, де найгірше — це провал проекту або стягнення банком боргу. А в міжнародних справах усе інакше, надто коли треба мати справу із дратівливим і добре озброєним режимом (як у Пхеньяні). Щоправда, певна непередбачуваність, хай як вона хвилює союзників, може зіграти нам на руку, вибиваючи з колії противників.

Головне, що США, навіть на чолі з Трампом, залишаються при охороні безпеки світу. Поліцейський нам може не подобатись, але він патрулює район.

Песимістам нагадаю: самокритика — найперша ознака здоров'я західної цивілізації. Це ознака сили, а не слабкості. У Пекіні, Москві та Пхеньяні про таке немає і мови. ■

За новим літочисленням

Денис Казанський

Як за три роки змінилося життя окупованого та звільненого Донбасу

ФОТО: REUTERS

Прийшли-пішли. Польові командири сепаратистів, що починали кровопролиття на Донбасі у 2014-му, або ліквідовані або втекли до Росії

У ці дні виповнюється три роки від початку українсько-російського протистояння на Донбасі. 12 квітня до Слов'янська увійшло угруповання диверсантів під командуванням працівника ФСБ Ігоря Стрелкова-Гірка, яке до цього брало участь в анексії Кримського півострова. Той день став початком кривавого воєнного конфлікту. Надалі Гірін в одному з інтерв'ю стверджував, що саме він зі своїм загоном «натиснув спусковий гачок війни». «Спусковий гачок війни все-таки натиснув я. Якби наш загін не перейшов кордон, усе скінчилося б, як у Харкові, як в Одесі. Було б

кілька десятків убитих, обпалених, заарештованих. І на цьому скінчилося б», — з гордістю розповідав він про події весни 2014 року.

Сьогодні жителям окупованих територій, підконтрольних збройним формуванням «ДНР» і «ЛНР», лишається тільки заздрити Харкову й Одесі, мешканці яких із жахом дивляться на те, що відбувається в Луганську та Донецьку.

Східні області, які в минулому вважалися локомотивом української економіки й претендували на особливу роль у державі, сьогодні розділені фронтами та кордонами,

зруйновані артобстрілами й занурені в депресію. Результатом «русской весны» стали масові вбивства, зламані долі та зuboжіння тих самих російськомовних жителів Донбасу, яких прийшли «рятувати» російські диверсанти. Війна за «русский мир» зробила нещасними мільйони людей по обидва боки лінії розмежування і при цьому ошасливила дуже обмежене коло осіб, які дістали можливість озолотитися на чужих трагедіях.

Мінські переговори, які тривають близько двох із половиною років, так і не принесли жодних відчутних результатів. За фактом після захоплення бойовиками українських підприємств у березні 2017 року залишається тільки констатувати смерть Мінська. Досі сторонам не вдалося домовитися навіть про припинення вогню. Деяке затишшя настало тільки перед Великодніми святами, але й воно, швидше за все, закінчиться вже до травня.

Три роки війни зробили повідомлення з фронтів та звіти про втрати буденністю. І виходу з мінського глухого кута поки що не видно. У нинішньому вигляді ситуація може зберігатися як кілька місяців, так і кілька років. Щоправда, економіка Донбасу навряд чи витримає так довго знуцання над собою.

ПОВІЛЬНЕ ВМИРАННЯ

Відвойований в Україні огризок Донбасу через три роки все ще розділений на дві частини квазідержавним кордоном, призначення якого не зрозуміле нікому, крім зграї, що заробляє гроші, збираючи данину з усіх, хто перетинає цю лінію. Зони впливу збройних угруповань Донецька та Луганська оголошені окремими республіками: «ДНР» та «ЛНР». За останні три роки в цих утвореннях під контролем російських кураторів були фактично сформовані всі структури, характерні для невизнаних держав. Однак до підвищення рівня життя така політика досі не привела.

Весь цей час економічна ситуація в «ЛДНР» тільки погіршувалася. А після того, як на початку березня 2017 року на українських підприємствах в ОРДІЛО бойовики ввели тимчасову адміністрацію, на непідконтрольних територіях узагалі трапився економічний колапс.

Зараз повідомлення в соціальних мережах нагадують хроніки пікіруючого бомбардувальника. Склади шахт переповнені вугіллям, яке нікуди продавати. Росії такі обсяги палива просто не потрібні. Крім того, шахти відчувають брак кріпильного лісу, який раніше завозився із Західної України. Тому змушені припинити роботу й відправляти гірників у неоплачувані відпустки. 18 квітня в таку відпустку на тиждень відправили робітників Шахти ім. Засядька в Донецьку. У режимі водовідливу працюють сьогодні шахти об'єднання «Макіїввугілля» в Макіївці.

Лише частково завантажені потужності металургійних підприємств в ОРДІЛО. Ледве працюють коксохімічні заводи. Найважча

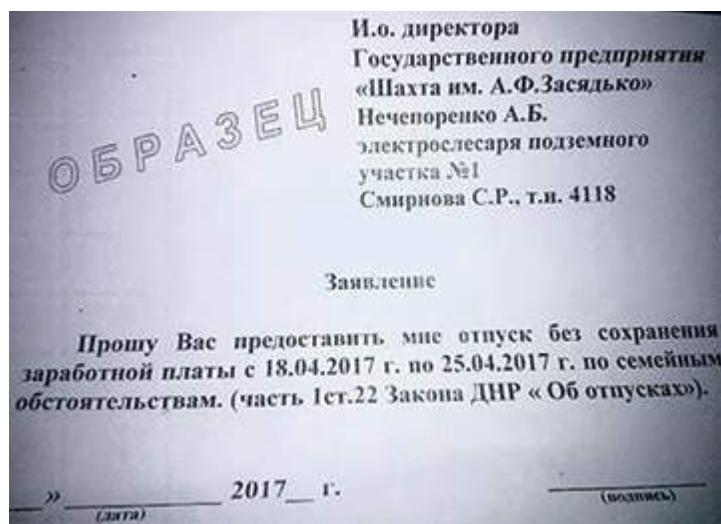
ситуація на машинобудівних виробництвах. Розрив старих виробничих зв'язків і відсутність певного правового статусу практично унеможливають роботу підприємств зі складним виробничим циклом.

Сьогодні спостерігається друга хвиля міграції жителів ОРДІЛО до України. Після захоплення українських підприємств та їх зупинки на підконтрольну територію став переїжджати менеджмент заводів «Метінвесту» й ДТЕК. Утім, міграція цього разу також обмежиться переважно найкваліфікованішими кадрами. Робітники з низькою кваліфікацією навряд чи зможуть без проблем влаштуватися на новому місці.

У НИНІШНЬОМУ ВИГЛЯДІ СИТУАЦІЯ МОЖЕ ЗБЕРІГАТИСЯ ЯК КІЛЬКА МІСЯЦІВ, ТАК І КІЛЬКА РОКІВ. ЩОПРАВДА, ЕКОНОМІКА ОКУПОВАНОГО ДОНБАСУ НАВРЯД ЧИ ВИТРИМАЄ ТАК ДОВГО ЗНУЦАННЯ НАД СОБОЮ

З цієї причини масового виходу робочої сили з непідконтрольної території поки що не спостерігається. Незважаючи на низькі зарплати, абсолютно жебрацькі пенсії та цілковиту невизначеність, люди бояться кидати насиджені місця і зриватися в невідомість. До того ж певний вплив має й пропаганда, якою бойовики та їхні російські куратори «обробляють» жителів ОРДІЛО. Багато людей всерйоз бояться уряду України, вірять у казки про кровожерливих фашистів і карателів, які тільки й чекають їх по той бік лінії розмежування.

У найскрутнішому становищі нині перебувають пенсіонери на непідконтрольних територіях. Багато з них втратили можливість отримувати українські пенсії, тож змушені жити лише на ті копійки від Росії. Доне-

Основна форма зайнятості. Неоплачувані відпустки замінюють шахтарям ОРДІЛО спуски в забій

Відновлення мостів, а не контролю. Інфраструктуру звільненого Донбасу потроху відбудовують, але в політичній сфері при владі залишаються «колишні»

давна суттєвою допомогою для них були гуманітарні набори від організації Ахметова. Однак після того, як бойовики заборонили її діяльність, жителі ОРДіЛО залишилися і без цієї допомоги. Тепер деякі сім'ї в буквальному сенсі на межі голодної смерті.

«Як далі жити? Вони гуляють, п'ють і ще вимагають від нас плату за комунальні послуги, а ми їх не можемо оплатити! Що нам робити?» — запитують донеччани, які телефонують на гарячу лінію штабу Ріната Ахметова. Записи подібних розмов із жителями окупованих територій регулярно публікують працівники фонду.

НЕПРИМАРНИЙ РЕВАНШ

Утім, на підконтрольній Україні території Донбасу, яка була відбита в незаконних збройних формувань 2014 року, теж не все гладко.

Економічна ситуація в Донецькій та Луганській областях, як і раніше, складна. Позначається близькість фронту, а також розрив старих економічних зв'язків. Якщо в центральних та західних регіонах України торік спостерігалось деяке поліпшення, то на Сході депресія і занепад поки що непереборні. Особливо важка ситуація в населених пунктах, які фактично входять у зону обстрілу.

Звичайно, все це не йде в жодне порівняння із ситуацією, у якій перебувають люди по

той бік лінії фронту. Україна вже провела відновлювальні роботи в місцях боїв 2014 року, відбудувала в Слов'янську та Лисичанську підірвані бойовиками мости, відремонтувала деякі об'єкти інфраструктури. Ціни на харчі на українській території нижчі, ніж на окупованій, а їхня якість краща. І все ж таки ситуацію на українському Донбасі навряд чи можна назвати позитивною. Очевидно, що в регіоні накопичився величезний масив проблем, які потрібно вирішувати. Але старі місцеві клани міцних господарників-регіоналів не здатні зробити це.

Ще більш гнітюча ситуація склалася в політичній сфері. Через три роки після початку війни при владі на місцях залишилися здебільшого ті самі люди, які навесні 2014-го робили все, щоб роздмухати військові дії. Організатори антиукраїнських мітингів і незаконного референдуму 11 травня, підбурювачі масових заворушень, спонсори «ополчення» досі сидять на своїх місцях, у кріслах депутатів та мерів. Голови Северодонецька, Рубіжного, Дружківки, Маріуполя, Курахового, Добропілля, які співпрацювали з бойовиками, зараз не мають проблем з українським законодавством. Понад те, робляться спроби повернути у владу тих сепаратистів і колаборантів, які після вигнання бойовиків деякий час сиділи тихо, а тепер вирішили, що минуло достатньо часу й можна більше не ховатися.

Наприклад, 12 квітня мер Дружківки Валерій Гнатенко спробував поставити на чолі муніципальної поліції міста свого друга Сергія Бережного. У 2014 році Бережний очолював міліцію Дружківки й патрулював вулиці спільно з бойовиками Гірка. Збереглося навіть його інтерв'ю місцевій газеті, у якому він із гордістю зізнавався в тому, що співпрацював з «ополченням».

ЗАРАЗ НА ДОНБАСІ СТВОРЮЮТЬСЯ ВСІ ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ НОВОГО АНТИУКРАЇНСЬКОГО ПУТЧУ. У РАЗІ НОВОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ ЛЮДИ, ЯКІ РАНІШЕ ВЖЕ ВЧИНИЛИ ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ, БЕЗ ЗВОЛІКАННЯ ЗРОБЛЯТЬ ЦЕ ЗНОВУ

Очевидно, що влада неодмінно має звернути увагу на ці тривожні сигнали. Адже зараз на Донбасі створюються всі передумови для нового антиукраїнського путчу. У разі нової політичної кризи люди, які раніше вже вчинили державну зраду, без зволікання зроблять це знову. То навіщо ж нам знову наступати на ті самі граблі?

На жаль, сьогодні ми бачимо, що держава ще не винесла уроків із подій 2014 року. Зараз на Донбасі повільно визріває сепаратистський реванш. Щоб трагедія не повторилася в майбутньому, громадянському суспільству вже зараз необхідно активно протистояти негативним тенденціям і намагатися впливати на владу. ■

U.TYZHDEN@UKR.NET
КОЄВЄ ІМІНДОВЕ

ФОТО: УНІАН

Райнелл Андрійчук:

«Українська влада почала працювати наполегливіше в реалізації кроків, які зможуть привести країну до НАТО»

Під час 10-го Київського безпекового форуму **Тиждень** поспілкувався зі співголовою Міжпарламентської ради Україна—НАТО про поточний стан діалогу між Альянсом та нашою країною, майбутнє євроатлантичної системи безпеки та російську пропаганду.

У Європі наростають песимістичні настрої щодо майбутнього Євросоюзу. Чи варто після Brexit очікувати якогось аналогічного -exit уже з Альянсу?

— Я не вірю, що Велика Британія чи інші члени захочуть цього. Усі вони запевняли про свою підтримку НАТО. Це різні речі. Я не чула на адресу Альянсу щось подібне до того, що відбувається всередині Європейського Союзу з огляду на Brexit. Впевнена, що колективна архітектура безпеки, якою є НАТО, добре служить її членам. Альтернативи не існує.

Разом із тим деякі міжнародні політичні організації виявилися практично безпорадними у вирішенні конфліктів на Донбасі та в Сирії і потребують реформування. Чи залишається НАТО досі компетентним у цих питаннях?

— Ми намагалися реформувати ООН роками. Знаємо, що це найкраща можливість зібрати всі нації

Спілкувався
Юрій Лапаєв

світу разом і створити певні правила. Але також знаємо, що є Рада Безпеки з правом вето. Я не можу сказати більше, ніж те, що політична воля ООН настільки сильна, наскільки сильною буде воля всіх її країн. І якщо вони не готові рухатися далі в цих питаннях, нинішній стан не зміниться. Це саме стосується й ОБСЄ: вона звертається до РФ, щоб примусити Москву виконувати наявні домовленості, при цьому використовуються всі можливі важелі впливу. ОБСЄ, НАТО та ООН — усі ці організації вимагають від Росії виконувати міжнародні угоди, які вона підписала. Президент Путін разом зі своїм урядом повинен нарешті щось зробити й повернутися до дотримання міжнародного права. Ми можемо лише чекати й здогадуватися, що буде далі. Не знаємо, яким може бути його наступний крок.

Раніше не всі західні політики розуміли поведінку Росії. Чи є зараз зміни в розумінні поточної ситуації в Україні, як політичної так і військової, серед політиків у країнах — членах НАТО?

— На мою думку, політичні лідери вже усвідомлюють, що відбувається. І зараз серед усіх членів Альянсу є розуміння, що агресія в Криму »

Райнелл Андрійчук народилася 1944 року в Канаді, закінчила Саскчеванський університет, доктор права. Працювала юристом, суддею, сенатором. Була верховним комісаром Канади в Кенії та Уганді, послом у Сомалі та Португалії. З 1988 по 1993 рік була постійним представником Канади в Комісії ООН із прав людини. Співголова Міжпарламентської ради Україна — НАТО Парламентської асамблеї НАТО. З березня 2014-го включена до списку осіб, проти яких введене санкції з боку РФ.

була неприпустимою, що вона порушує міжнародне право, порушує Будапештський Меморандум. На мій погляд, питання зараз в іншому: що далі з цим робити? У кожній країні й навіть серед різних лідерів однієї держави є різні думки. Як Парламентська асамблея НАТО ми реагували швидко, розірвавши відносини з російськими депутатами. Діяли симетрично. Могли бути різні трактування, проте було прийнято рішення, що цей факт є неприпустимим, що це було порушенням закону тощо. Залишилося тільки питання, що з тим робити і як ми можемо вирішити проблему.

Що зараз може зробити НАТО у світі, який змінюється так швидко?

— Думаю, штаб-квартира НАТО має свої оцінки й знає, що потрібно робити. І звичайно, завжди є виключно військова опція як остаточне рішення. Втім, спробуймо оцінити можливі варіанти. Не думаю, що члени Альянсу колись погодяться визнати порушення територіальної цілісності та суверенітету України. Питання в тому, скільки часу мине до відновлення останніх. Сподіваюся, що країни НАТО не відмовляться від цього. Все вказує на те, що вони мають намір і далі стояти на своїй позиції, яка полягає в тому, що не може бути ніякої зміни суверенітету та цілісності України. Таким чином, будь-які лідери, хоч би яку країну вони представляли, і далі триматимуться цієї лінії. Ми знаємо, навіщо тут, і підтримуватимемо міжнародне право. Вирішення проблеми в руках президента Путіна. Він порушив міжнародний порядок. Це сталося, і це триває. Якщо він повернеться до визнання міжнародних прав, вийде з Криму й припинить підтримувати будь-які угруповання, будь-яку діяльність у Східній Європі, в Україні, коли реальні справи говоритимуть самі за себе, тоді ми зможемо обговорювати нові можливі опції. На сьогодні процес припинено, тому що він має відмовитися від своїх апетитів щодо України та Східної Європи. І діяти відповідно до міських угод постійно, а не тільки протягом кількох днів. Це єдиний можливий шлях уперед. Звичайно, щодня можуть бути нові аспекти, але зараз це так.

Ви вважаєте, що мінські домовленості ще працюють?

— Так, я гадаю, що вони залишаються актуальними. Згадані угоди були дуже конструктивною спробою сказати президентові Путіну: «Виконуй цей договір». Тому що угоди мають на меті повернення цілісності України.

Чи надає українська сторона членам НАТО достатньо оперативної інформації щодо подій у країні?

— Так, представники української влади мають постійні контакти з країнами — членами Альянсу. До засідань Асамблеї НАТО залучаємо експертів з питань України, запрошуємо наших депутатів. Дуже важливим вважаю те, що нас відвідують представники всіх політичних партій. Ми уникаємо однобічного погляду на розвиток ситуації, вони можуть говорити тут цілком відкрито. Надаємо українській стороні достатньо можливостей пояснити, що відбувається. Депутати змінюються, щоразу маємо нового представника українського парламенту з черговими заявами. Тому в членів Північноатлантичного блоку достатньо даних. Разом із тим у демократичному світі дуже важко бути в курсі всіх подій: маємо занадто багато проблем, зокрема й у наших країнах. Раніше бачили певну втому від співпраці. Це відчувалося в низьких темпах реформування, у бажанні дотримувати рекомендацій, озвучених на засіданнях. Але після вторгнення ми побачили різкі зміни, зусилля стали послідовнішими й спрямованими на результат. Як тільки в Україні оцінили, що в довгостроковій перспективі саме НАТО є правильним варіантом для країни, ваша влада почала виявляти більшу наполегливість у реалізації завдань, які зможуть привести країну до Альянсу. Аналогічно вона працює і над поглибленням співпраці з Європейським Союзом. Це викликає оптимізм, але, звичайно, є певні відмінності в тих процесах. Утім, вважаю, що в нас достатньо даних про Україну, про її розвиток та хід реформування. Певне занепокоєння викликає ви-

ТЕХНОЛОГІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ВПЛИВУ НЕ СТОЯТЬ НА МІСЦІ. АЛЕ НАТО УВАЖНО ЗА ЦИМ СТЕЖИТЬ, ЧЛЕНИ АЛЬЯНСУ ПОПЕРЕДЖЕНІ. НАВІТЬ ЗВИЧАЙНІ ГРОМАДЯНИ ВЖЕ СТУРБОВАНІ ПОТОКОМ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ, ЩО Є ВТРУЧАННЯМ У ЇХНЕ ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ

користання проти наших народів Росією дезінформації та інших інструментів впливу. Парламентська асамблея НАТО працює над тим, аби протистояти цьому. Ми проводимо семінари, запрошуємо спікерів, спостерігаємо за Україною, щоб зрозуміти, звідки беруть початок усі ці речі. І спершу перевіряємо, що відбувається насправді, щоб порівняти з тим, як це подається. Зловживання інформаційними системами, які ми відстежуємо, пов'язані й із недержавними суб'єктами. У контексті НАТО, коли говоримо про власну оборону та безпеку, ми все враховуємо. Це проблеми, пов'язані з розвитком новітніх технологій. На жаль, крім позитиву прогрес несе і певні загрози. Ми знаємо, що в наших країнах дезінформація є. Вона є в Канаді, США, низці країн Європи. Питання в тому, щоб донести коректну інформацію і боротися з пропагандою. Звичайно, технології інформаційного впливу не стоять на місці. Але

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Посольство Швейцарії в Україні

НАТО уважно за цим стежить, країни — члени Альянсу попереджені. Навіть звичайні громадяни вже стурбовані таким потоком дезінформації, що є втручанням у їхнє приватне життя. Я вважаю, що ми добре обізнані в питанні дезінформації з боку Росії.

Чи можете описати поточний стан співпраці між Україною та НАТО на рівні парламентів. Чи потрібні нам нові формати?

— Парламентська асамблея НАТО працює з Верховною Радою практично від здобуття Україною незалежності. Ми були тут одними з перших. Дуже плідно працювали з країнами Східної Європи. Допомогали їм у створенні дієвого парламенту та інших необхідних демократичних структур. На запрошення брали участь у моніторингу виборів в Україні, у цивільному контролі над військовими. Зараз у всьому світі громадяни вимагають прозорості та більшої відповідальності. Тож у нас чимало проектів, які підтримуємо й підтримуватимемо далі. Думаю, нам вдалося зробити свій внесок. Зокрема, ваші депутати мали змогу дізнатися від своїх колег в Парламентській Асамблеї НАТО багато нових ідей. Ми, своєю чергою, також вчимося в українців. Вважаю, що це чудове, міцне партнерство. Вірю, що воно триватиме. А головне те, що ми дуже чесні й відверті одне з одним, коли говоримо «це відбувається занадто повільно», «це тривожний знак», «корупція, як і раніше, є проблемою», «реформа в тій сфері дуже важлива». Отже, крім допомоги маємо ще хорошу й відверту комунікацію. Щодо роботи міжпарламентської асамблеї я налаштована оптимістично, це було позитивним для України, і ми продовжуватимемо.

Тобто вас задовольняє нинішній рівень партнерства?

— Я ідеаліст. Маю українське коріння. Мати казала мені: «Ти працюєш добре, але можеш краще». І я дотримуюся цього принципу щодо своєї країни. Якщо ти в демократичному суспільстві, ти не можеш прийняти статус-кво, хочеш ставати дедалі кращим, хочеш вчитися в інших. Україна зробила вражаючий крок уперед, але на неї чекає ще багато роботи. Були різні етапи; про деякі гальмування розвитку, такі собі кроки вперед-назад, ми шкодуємо. Втім, попереду ще чимало завдань. Парламентська асамблея НАТО налаштована і далі працювати з Верховною Радою. Сподіваюся, прогрес пришвидшиться. Я також дуже оптимістично налаштована щодо українського народу. Майдан був значною подією. Українці беруть на себе відповідальність за свій уряд, за парламент, вони висловлюються, формують розвинене громадське суспільство. Це відрізняється від того, що я бачила в 1993–1994 роках, коли приїхала вперше, аби почати роботу з Верховною Радою. Тепер є реальне усвідомлення ролі громадян у демократичних процесах. Вони повинні зробити свій уряд відповідальним. Важливо й те, як відбуваються вибори. Я бачу в цьому прогрес, хоча, звичайно, потрібно працювати далі. ■

Київський цикл міжнародних лекцій

Ерік Мартін

Президент Трансперенсі
Інтернешнл Швейцарія

Тиждень

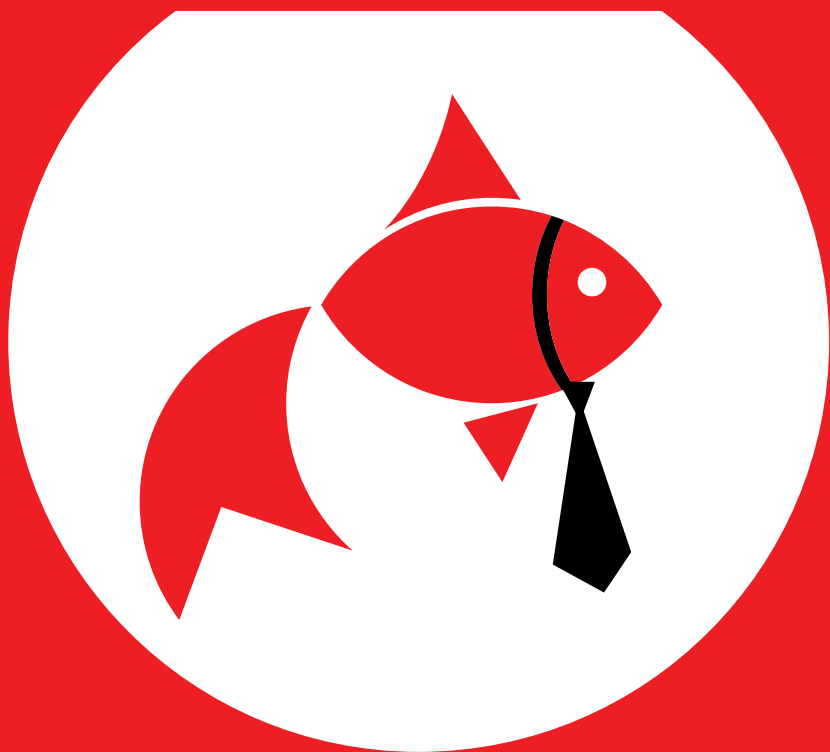
SORBES*UKRAINE

26 квітня 2017 року о 18:00 год

Місце проведення: Київський національний університет імені Т.Шевченка
(вул. Володимирська, 60, м. Київ)

«Роль громадянського суспільства у запобіганні корупції в Україні: методи, перспективи та проблем

Публічна лекція

Міф про середній клас

Річ у собі

Юрій Макаров

Середній клас, середній клас... Для всіх, хто думає про долю демократії в Україні, перспективи нормального, розвинутого, а не звірячого капіталізму, сталий розвиток і точку не повернення на шляху до них, це словосполучення немов мантра, заклинання, молитва. Наявність середнього класу постулюється як передумова перелічених чеснот, необхідна й достатня. Без середнього класу ми приречені на популізм, олігархію, вразливість перед зовнішнім ворогом. Залишається усвідомити, що таке середній клас і як його виростити, а далі діяти за протоколом.

Поняття це запозичено із Заходу, як і інші священні корови, які мали б нам прокреслити маршрут до світлого майбутнього. Біда тільки, що інструментарій не відповідає місцевим умовам, а пояснення нічого не пояснюють. Отримуємо «річ у собі»: ну як же ти не розумієш? Це ж так очевидно: середній клас демонструє економічну незалежність, він вирізняється соціальною стійкістю, його представники, яким притаманна раціональна поведінка, не купуються на обіцянки й голосують відповідно до своїх інтересів, а не симпатій. Крім того, вочевидь, вони активно споживають, тобто на них тримається ринок. А також платять податки. А також поважають закон. А також займаються громадською діяльністю й благодійністю. Як зворушливо, я зараз заплачу!

Уважне вивчення феномену переконує, що всю цю привабливу конструкцію складено від кінця, коли ти вписуєш у формулу значення, підганяючи їх під заздалегідь відомий результат. Наявні ж визначення не містять жодних пояснень, тим більше переконливих причинно-наслідкових зв'язків. За класикою, середній клас — це лише люди, які отримують не менше... Далі цифри суперечливі: у Штатах це від \$25 тис. «чисти-ми» на особу, у Швейцарії — трохи більше ніж \$17 тис., у Франції — \$14 тис., в Україні — якась плутанина, припустимо, тисячі 30 дві. Верхня межа теж коливається. Виходить, майновий критерій ніяким критерієм не є. Деякі дослідники спираються на самооцінку опитуваних: чи вважаєш ти себе сам представником середнього класу? А далі розлогі коментарі. Приїхали.

Зрозуміло, що нинішні українські реалії потребують змістовного аналізу, а не мавпування соціологічних конструктів. Тим більше що конкретні моделі відповідальної соціальної поведінки в нас напрацьовано, щоправда, в екстремальних умовах і за екстремальних приводів, але вони є. Ключові характеристики такої поведінки теж зрозумілі: відповідальність, довіра, взаємодія. Є спокуса поставити знак рівності між середнім класом та учасниками Євромайдану. Дійсно, згадаймо анекдот тих днів: якщо бачиш людину в шоломі

з биткою, велика імовірність, що в неї дві вищі освіти й вільна англійська. Так, це картинка з натури, але неповна. Насправді ж усі, хто проводив на Майдані трохи більше часу, ніж кілька годин щонеділі, пам'ятають, що соціальний склад постійних мешканців наметів був досить строкатим і представляв зріз усієї України як по горизонталі, так і по вертикалі.

За великим рахунком спроби розібратися нібито з ключовою передумовою успіху за допомогою чи то майнового, чи то класового критерію є пережитком марксизму. «Суспільне буття визначає суспільну свідомість». Ще трохи — і ми дійдемо до добре відомих старшому поколінню штампів «пролетарська свідомість», «дрібнобуржуазна свідомість»... Ніхто не заперечує, колективний досвід визначає особисту мотивацію, але не вичерпує її. У всіх цих операціях не враховується ключова для західної цивілізації категорія індивідуальної свободи волі.

СУСПІЛЬНИЙ ДОГОВІР ЗАЛЕЖИТЬ НЕ ВІД ГАМАНЦЯ, А ВІД МІЗКІВ. АЛЕ Я ГОТОВИЙ ВИЗНАТИ, ЩО МІЗКИ НА ГОЛОДНИЙ ШЛУНОК ПРАЦЮЮТЬ ПОГАНО

Якби мені довелося формалізувати уявлення про умовну верству, яка буде чи вже є рушієм позитивних перетворень в Україні, на перше місце серед ознак я поставив би не економічну незалежність, бо це поняття дуже відносне: одному достатньо Aveo запарізького збирання, другий без Mercedes GL почуватиметься неповноцінним, хтось щасливий, коли не треба позичати 200 грн до зарплати, а хтось рахує на мільйони, комусь вистачить «двушки» на мавбоду, а комусь неодмінно потрібен замський масток. Як на мене, продуктивніше користуватися суб'єктивними, ментальними, якщо хочете, соціокультурними показниками.

Перше: відчуття належності до певної спільноти, більш-менш усвідомлене рішення пов'язувати з нею свої плани й перспективи, поділяти її пріоритети та цінності. За браком інших визначень обійдемося поняттям нації, звісно, у найширшому модерному сенсі. Друге: так само свідомий намір будь-що залишитися в цій географії, не шукати й не планувати шукати щастя в благополучніших країнах. Ну й цінності, куди ж без них.

Суспільний договір залежить не від гаманця, а від мізків. Але я готовий визнати, що мізки на голодний шлунок працюють погано. ■

Безпорадний велет

Олександр Крамар

Посідаючи важливе місце в соціально-економічній структурі сучасної України, середній клас лишається об'єктом у політичній боротьбі олігархів

Українські середній клас та малий і середній бізнес уже тривалий час виносяться на щит політичної боротьби в країні. Саме захист їхніх інтересів декартує з кожним десятиліттям дедалі більше політичних сил. З ними пов'язуються перспективи економічного та політичного розвитку України. Тим часом самі ці терміни лишаються надзвичайно розмитими, критерії належності до згаданих соціальних груп невизначеними, як і чисельність та вага в суспільстві чи економіці, а їхні інтереси несформульованими. У результаті середній клас, малий та середній бізнес, не кажучи вже про захист їхніх інтересів тими чи іншими політичними силами, перетворюються на міф, а самі ці соціальні групи — на пасивний об'єкт у політичній боротьбі чужих йому гравців.

ПІДСТУПНА ТЕРМІНОЛОГІЯ

На Заході в соціальному сенсі розрізняють середній клас «старий» (власники малого та середнього бізнесу, що безпосередньо ним керують) та «новий» (наймані працівники середнього доходу), а також розподіляють його на «верхній» та «нижній» за рівнем доходів.

Найчіткіше відповідна градація помітна в німецькомовних країнах, де на відміну від англо- чи франкомовних поняття середньо-

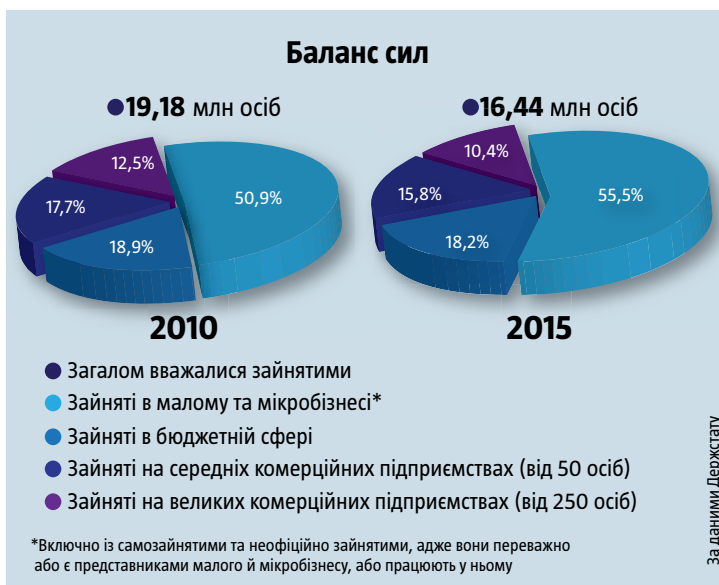
го класу (middle class) передається двома термінами. Так, Mittelschicht позначає «середній прошарок», людей середнього доходу і є аналогом англійського middle class чи французького classe moyenne. Водночас німецький термін Mittelstand стосується представників так званого старого середнього класу — власників малого та середнього бізнесу — і не має прямих відповідників в інших мовах.

ВАГА В ЕКОНОМІЦІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ НЕ ТОТОЖНА РОЛІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМЦІВ. ВЛАСНИКАМИ ПЕРШИХ МОЖУТЬ БУТИ Й ДЕРЖАВА ЧИ ОЛІГАРХИ

Водночас малий та середній бізнес (МСБ, або small and medium-sized enterprises (SME) в англійськомовних країнах) має свій відповідник у німецькомовних країнах — Kleine und mittlere Unternehmen (KMU). Однак в останньому випадку йдеться лише про статистичну градацію підприємств за кількістю зайнятих та обсягом річної виручки. При цьому не враховується, що кілька чи подекуди навіть десятки й сотні таких підприємств можуть належати одному власникові або перебувати в державній, комунальній чи колективній власності. Тобто уряд, олігарх або просто доларовий мільярдер як власник МСБ/SME і в Україні, і в будь-якій іншій країні — це не оксюморон, а цілком можлива реальність.

Усе це різко ускладнює оцінку ролі «старого» середнього класу або власників малого та середнього бізнесу в соціально-економічному житті будь-якої сучасної країни. А всі відомі дані про роль малого та середнього бізнесу в будь-якій країні Європи, світу чи нашої ж таки України ґрунтуються виключно на статистичній категорії «малі та середні підприємства», яка із зазначених вище причин здатна докорінно спотворювати уявлення про роль малих та середніх підприємств, наприклад, коли йдеться про таку країну, як наша.

Вочевидь, із цієї самої причини — брак адекватних статистичних даних — у світі не прийнято аналізувати вагу «старого» середнього класу в соціальній структурі суспільства. Натомість основна увага приділяється поділу середнього класу на «верхній» та «нижній» за рівнем доходів і професіями, які їм відповіда-

ють. Наприклад, у США до «верхнього нового» середнього класу зараховують викладачів, лікарів, юристів, менеджерів середньої ланки. До «нижнього» — більшість офісних працівників, учителів, поліцейських, значну частину торгового персоналу тощо. Паралельно досліджують вагу в економіці малих та середніх підприємств, однак вона аж ніяк не тотожна ролі малих та середніх підприємств.

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

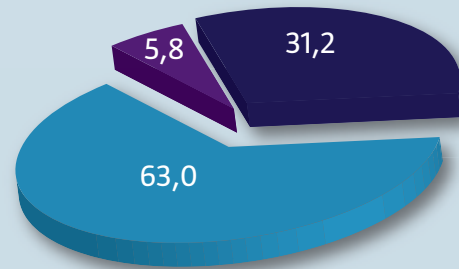
На перший погляд, великий та олігархічний бізнес в Україні не такий потужний. За даними Держстату, в усіх 432 суб'єктах великого бізнесу (понад 250 зайнятих та понад €50 млн, або приблизно 1,45 млрд грн, річної виручки) у 2015-му працювало лише 1,7 млн осіб (10,4% усіх українців, які вважаються зайнятими, та 26,5% офіційних найманих працівників комерційного сектору). Для порівняння: 63,1 тис. середніх та малих (крім мікро-) підприємств із чисельністю зайнятих від 10 до 250 осіб займали панівні позиції в комерційному секторі економіки, даючи роботу 55,7% усіх офіційно зайнятих найманих працівників позабюджетної сфери та отримавши більш як половину виручки, яку показав увесь бізнес від реалізації товарів та послуг.

Якщо ж говорити про загальну зайнятість в економіці країни (включно із самозайнятими та неофіційно зайнятими громадянами), то спостерігається абсолютне домінування зайнятих за межами великих та середніх підприємств. Так, у 2015 році на суб'єктах господарювання, чисельність персоналу яких становить 50 і більше осіб, працювало лише 4,31 млн із 16,44 млн українців, які вважаються зайнятими. Зокрема, 2015-го в понад 100 компаній групи СКМ Ріната Ахметова працювало менш як 300 тис. осіб, а в групі «Приват» Ігоря Коломойського, Group DF Дмитра Фірташа, Eastone Віктора Пінчука, «Прайм Ессетс Кепітал» Петра Порошенка — менш ніж по 100 тис. Загалом ідеться про максимум 1 млн зайнятих. Ще 3 млн отримували зарплату з бюджету. Але абсолютна більшість (понад 9,1 млн) — це або самозайняті, або неофіційно зайняті (переважно в малому бізнесі), або й офіційно зайняті в малих підприємствах чи ФОП (на правах власника чи найманого працівника). Чим не «царство дрібних підприємців»?

Однак насправді через нетотожність малих підприємств малим підприємцям, а також використання великим бізнесом мікрофірм та фіктивних ФОП для мінімізації оподаткування нам описана вище картина в Україні не відповідає реальній ролі малих і середніх підприємств (а не підприємств) ні в економіці, ні в соціально-політичному житті. Розгалужені бізнес-імперії ключових олігархів та менші конгломерати включають велику кількість формально малих та середніх підприємств. А ще чимало є афільованими з ними структурами, власники яких — це фактично їхня клієнтела, підпорядкована олігархічному кістяку. На регіональному рівні численні пов'язані з

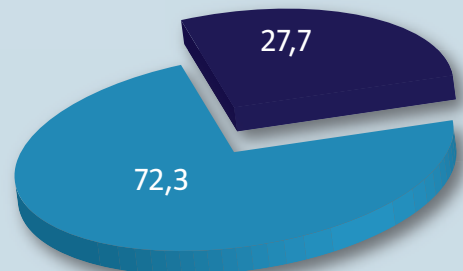
Контури українських «людей середнього доходу»

За критерієм відносного доходу 2015 рік

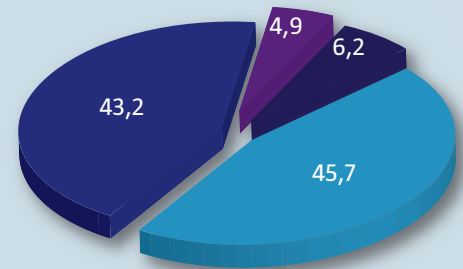
- Понад 2 прожиткових мінімуми
- 1–2 прожиткових мінімуми
- До 1 прожиткового мінімуму

За критерієм самооцінки, 2016 рік, % домогосподарств

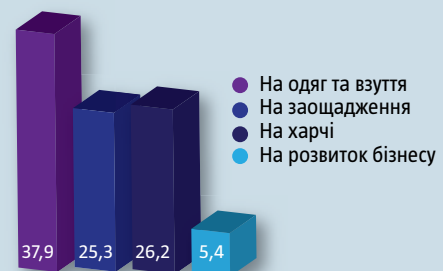
- «Небідні», середній клас
- «Бідні»

За критерієм споживання, 2016 рік, % домогосподарств

- Грошей було достатньо, робили заощадження
- Грошей було достатньо, але заощаджень не робили
- Постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, окрім харчів
- Грошей було замало навіть на харчі

За критерієм спрямування додаткових доходів, якби вони з'явилися, 2016 рік, % домогосподарств

- На одяг та взуття
- На заощадження
- На харчі
- На розвиток бізнесу

За даними Держстату, розрахунки автора

посадовцями різного рівня невеликі бізнес-структури, що присмокталися до державних ресурсів і працюють у привілейованих умовах, завдають не набагато меншої, а можливо, і більшої шкоди країні, ніж кілька великих олігархів. Вони так само знищують конкуренцію в економіці та руйнують соціально-економічні підвалини змагальності в політичному житті.

Тим більше що до цих малих та середніх підприємств, пов'язаних із родинами «якогось» прокурора, голови чи заступника голови обласної (районної) держадміністрації або ради, мера чи керівника держпідприємства, зазвичай прикута куди менша увага, ніж до ключових олігархічних імперій або монополних у певних сегментах великих бізнес-груп загальнонаціонального рівня. Масштаби паразитування кожної такої маленької бізнес-потвори, звісно ж, не йдуть у жодне порівняння з «імперіями» людей із топ-10 або топ-50 найбагатших та/чи найвпливовіших людей в Україні. Проте важко переоцінити шкоду, якої вони завдають сукупно.

ЛЮДИ СЕРЕДНЬОГО ДОХОДУ

Критерії зарахування тих чи інших громадян до «нового» середнього класу, а отже, й уявлення про його чисельність і структуру в сучасній Україні не менш розмиті, ніж у випадку з малими та середніми підприємцями. Проведене у 2016 році дослідження Держстату виявило, що в 45,7% домогосподарств грошей було достатньо, але заощаджень не робили, 43,2% постійно відмовлялися собі в найнеобхіднішому, окрім харчування. Приблизно порівну виявилось тих, які мали достатньо грошей і робили заощадження (6,2%), і тих, кому не вистачало навіть на харчування (4,9%). У 25,3% досліджених домогосподарств заявили, що в разі появи додаткових доходів заощадили б їх, а 5,4% спрямували б на розвиток бізнесу. Водночас 26,2% — на їжу, 37,9% — на одяг та взуття.

У відповідь на пряме запитання до «небідних, але ще не представників середнього класу» зарахували себе 27% опитаних, до бідних — 72,3%. Оскільки заможним не назвав себе жоден, а представниками середнього класу — лише 0,7%, то ці 0,7% можна вважати саме заможними, а 27% «небідних» — українським середнім класом, який просто має завищені уявлення про рівень необхідних для цього доходів. Наприклад, у тих-таки США, за даними досліджень компанії Statista, щоб мати можливість піти у відпустку, 54% респондентів змушені відмовлятися від придбання товарів довгострокового використання (телевізорів або електроніки), а 43% — від нового одягу та інших промтоварів. Доповідь Feeding America засвідчила, що 66% домогосподарств мусили обирати між тим, витратити гроші на їжу чи на медичне обслуговування.

Можна сказати, 27% «небідних» українських домогосподарств корелюють із тими 25–30%, які заощадили б додаткові доходи в разі їх появи та спрямували б на розвиток біз-

Патерналістські настрої

«За наш добробут має відповідати...», % домогосподарств

несу, а також із часткою людей із середнім доходом відносно решти громадян. А на Заході, як відомо, середній клас виокремлюють не так за номінальним доходом, як відносно доходів решти. Наприклад, у США йдеться про домогосподарства, які мають від 2 до 7,5 прожиткового мінімуму на члена сім'ї. В Україні рівень середнього доходу на члена сім'ї понад два прожиткових мінімуми (без обмеження верхньої планки) у 2015 році мали 31,2% мешканців (що зіставно із середнім класом за низкою інших наведених вище критеріїв). Як бачимо, за цим критерієм людей середнього рівня доходів в українському суспільстві позаторік було майже вдвічі менше, ніж у США (55,6%). А порівняння абсолютних доходів засвідчує, що український середній клас має дещо нижчий рівень життя, навіть якщо врахувати різну його вартість у двох країнах.

ПОВ'ЯЗАНІ З ПОСАДОВЦЯМИ НЕВЕЛИКІ БІЗНЕС-СТРУКТУРИ, ЩО ПРАЦЮЮТЬ У ПРИВІЛЕЙОВАНИХ УМОВАХ, ЗАВДАЮТЬ НЕ МЕНШОЇ, А МОЖЛИВО, І БІЛЬШОЇ ШКОДИ, АНІЖ КІЛЬКА ВЕЛИКИХ ОЛІГАРХІВ

За оцінкою МВФ, 2015 року ВВП у розрахунку на одну особу за паритетом купівельної спроможності (ПКС) в Україні був у 3,98 раза вищим (\$7,96 тис.), аніж за номіналом (\$2 тис.). У США вони ідентичні, отже, отримуємо коефіцієнт 3,98, на який потрібно помножити середні доходи середнього класу в Україні, щоб отримати їх еквівалент у Сполучених Штатах. Якщо там вони стартували від \$11,8 тис./рік на члена сім'ї, то в нас, коли перерахувати за коефіцієнтом 3,98, згадані вище 31,2% людей середнього доходу мали \$5,8 тис. за ПКС на рік і більше. Отже, питома вага українського середнього класу в структурі суспільства не лише майже удвічі менша за частку американського, він ще й має дещо нижчий рівень життя. Щоправда, не удвічі, адже порівняно зі США в нас набагато більші статистично необліковані доходи.

Дещо краще співвідношення дає порівняння доходів за паритетом купівельної спроможності в людей середнього доходу в Україні та Німеччині. Там до них зараховують 58% домогосподарств, які мають на члена сім'ї від €7,2 тис. до €15,3 тис. на рік. Коли взяти до уваги різницю ВВП на особу за номіналом та ПКС у наших країнах, яка дає коефіцієнт 4,54, то згадані 31,2% українських представників середнього класу мали 2015 року дохід від €5,9 тис., що майже зіставно з доходом середнього класу у ФРН.

Водночас, як і у випадку малого та середнього бізнесу, значна частина представників «нового» середнього класу — найманих працівників середнього рівня доходів — в Україні теж підпорядкована панівній олігархічній системі. Чимало з них, коли не більшість, змушені працювати на неї або безпосередньо в приватних структурах, або в державному секторі, яким розпоряджається олігархат. Відтак без усвідомлення себе як класу з власними інтересами та потужним потенціалом приречені виступати лише придатком олігархічної системи, що обслуговують її інтереси.

ПЕРСПЕКТИВА

У більшості свій середній клас прийняв правила корупційно-олігархічної системи, що сформувалася в Україні в останні десятиліття, адже, будучи розпорошеним, він змушений індивідуально шукати можливості підлаштуватися під них, а не відкидати як апріорі неприйнятні та чинити їм опір. Малим і середнім підприємствам, щоб уникнути проблем, «повирішувати питання», отримати прибуткове держзамовлення чи здобути освіту, не потрібно перейматися власною конкурентоспроможністю чи законослухняністю. Достатньо орієнтуватися на той чи той корупційний платіж або зв'язки з представниками системи.

Малі та середні підприємці досі переважно втягувалися в підтримку мало пов'язаних із їхніми справжніми інтересами політичних проектів, які залежали від фінансування окремих олігархів чи великого бізнесу і в яких вони приречені на другорядні ролі. Натомість вкладалися в самостійну гру та зміну її правил, а не ротацію тих, хто їх встановлює за старими лекалами, особливого бажання не виявляли. При цьому ані середня буржуазія, ані тим більше середній клас не те що не висували претензій на владу й самостійне визначення чи проведення державної політики, вони, схоже, навіть боялися цієї відповідальності та пов'язаної з нею необхідності розглядати свої інтереси крізь призму загальнонаціональних, а отже, у комплексі з відповідальністю за інших.

Однак деградація успадкованого від радянських часів і без того куцого економічного потенціалу та десятиліття життя в борг наближають той час, коли набагато гостріше постає потреба порятунку країни від самознищення. Проблема відставання та розбалансування країни в будь-якому разі буде вирішено за рахунок середнього класу. Питання лише в тому,

чи вдасться йому натомість здобути можливість визначати напрямок руху країни та формувати порядок денний перетворень у ній, чи він знову виявиться лише об'єктом дій чужої його інтересам олігархічної системи.

Оптимальний вихід для середнього класу в цих умовах — перебрати на себе ініціативу та відповідальність, перейти нарешті від інфантильного заперечення «чужої» держави, спорадичних протестів проти найбільш неприйнятних дій «чужої» влади та пов'язаного з нею олігархату до зрілого та відповідального її підпорядкування собі й перетворення на інструмент реалізації власної політики. Лише активні дії, а не спроби вбудуватися в гру за чужими правилами здатні забезпечити позитивні зміни.

У Німеччині до середнього класу за рівнем доходів зараховують **58%** домогосподарств, які мають **€7,2-15,3 тис.** на особу за рік. **31,2%** українських домогосподарств за паритетом купівельної спроможності мали у 2015 році від **€5,9 тис.**

Попри описані проблеми, меншу, ніж на Заході, частку та соціально-економічну вагу українського середнього класу та малих і середніх підприємців, нинішня ключова роль олігархії та великого бізнесу в країні завдячує насамперед пасивності та неорганізованості середнього класу. Навіть за теперішніх кількісних та якісних параметрів він є достатньо потужним середовищем, у якому може сформуватися сила, здатна виступити альтернативою корупційно-олігархічній системі.

Однак для цього треба не вимагати від чужої його інтересам влади та панівної олігархії чергових жертвних цапів і не чекати на месію, який прийде, переможе ворогів та повирішує всі проблеми. Необхідно позбутися ілюзії, ніби можна змусити проводити потрібні країні реформи тих, хто їх не те що не хоче, а й повоюється через очевидну загрозу для себе. Наявна корупційно-олігархічна система досить гнучка, аби під тиском демонструвати імітацію реформ. Але поверхові та фрагментарні перетворення, належним чином не втілені в життя, ніколи не стануть системними та незворотними, а отже, не дадуть необхідного позитивного ефекту. Натомість тягар реформ у будь-якій країні завжди непропорційно розподілявся і розподілятиметься між тими, хто контролює, і тими, хто не контролює владу.

Тому для зміни системи необхідне усвідомлення представниками середнього класу себе як сталої соціальної групи з чіткими інтересами, власного місця та ваги в суспільстві й економіці. Потрібні конструктивна програма змін та розуміння мети перетворень у країні. А крім того, належна організованість, готовність самостійно фінансувати постійну боротьбу за реалізацію власного бачення розвитку країни, змін у конкретних царинах життя, зокрема й через здобуття цілковитого контролю над органами влади. ■

Між олігархатом і люмпеном

Любомир Шавалюк

Чому середній клас не стає соціально-економічною основою України

Уявіть собі представника середнього класу. Який він? Фермер у чистій сорочці, що тримає кермо імпортного трактора руками, не забрудненими мастилом, а на його обличчі не видно невпевненості в завтрашньому дні? Лікар в охайному халаті, сфокусований на проблемах і хворобах пацієнта, без розсіяного погляду, що видає надокучливі думки, як би то виманити хабар, щоб забезпечити свою сім'ю? Професор, настільки заглиблений у свої дослідження, що іноді втрачає зв'язок із реальністю й не ламає щодня голову, де знайти кандидатів на репетиторство чи як іще нав'язати студентам свої методички? Малий підприємець, власник комфортної кнайпочки, у якій вечорами збираються хістери?

Усі ці приклади досить легко уявити. Але вони не стосуються українців, бо ж виривають зі свідомості як асоціації, сформовані американськими фільмами. Відшукати збірний образ представника

середнього класу в Україні не так просто. Практично жоден вид діяльності, жодна професія в нашій країні не гарантує стабільного й пристойного заробітку, властивого середньому класові. Це проблема така комплексна, що її важко розкласти по полицях. Можна лише вибрати із запутаного клубка причин, наслідків та зовнішніх проявів кілька сюжетних ліній і пройти ними.

Для початку: що таке середній клас? Досить філософська, аморфна категорія. Якщо пояснювати на пальцях, то середній клас формують люди, які заробляють достатньо для задоволення звичних у тому чи іншому суспільстві потреб. При цьому в них залишаються певні кошти: заощадження, яких замало, щоб сформувати капітал і жити на відсотки. Зрозуміло, у кожному суспільстві середняки мають свої атрибути, котрі можуть кардинально різнитися між країнами. Наприклад, у США є культурною нормою мати два автомобілі в домогосподарстві з двох батьків і двох дітей. Власний автомобіль — це невід'ємна частина американської мрії, тому життя у Сполучених Штатах (інфраструктура, транспорт, торговельна мережа) влаштоване відповідно й орієнтоване на автомобілістів. В Україні частина середнього класу обходиться без автівки взагалі й почувається комфортно, а частина має авто на сім'ю — і його їм досить. На відміну від Штатів два автомобілі на домогосподарство в нас — це вже не середній клас.

Якщо говорити не кількісно, а якісно, то представники середнього класу заробляють достатньо для того, щоб думати не про виживання, а про розвиток. Такий фокус ментальності має дуже глибокі наслідки як для конкретного громадянина, так і для суспільства й країни загалом, адже людина, що бореться за виживання, не здатна творити. Те саме можна сказати й у ширшому сенсі: країна люмпенів не створить так багато, щоб заробити достатньо. Без поштовху, який часом потребує справжнього економічного дива, не обійтися.

У макроекономічному вимірі маленький середній клас — результат низької продуктивності праці в економіці. Однак продуктивність — це лише симптом, вимірюваний фактор, який мало говорить про причини. Низьку продуктивність праці зумовлюють десятки чинників. Наприклад, коли країна постійно винаходить нові товари й послуги (як США, зокрема Кремнієва долина), вона може пропонувати монополні ціни на глобальному ринку (Apple, Microsoft), підвищуючи таким чином номінальну продуктивність праці й збільшуючи кількість середняків серед своїх громадян. Натомість країни, у яких домінують галузі нижчих економічних укладів, зазвичай бідніші, з меншим середнім класом. Коли країна реалізовує свої глобальні конкурентні переваги (як-от земля в Україні), то продуктивність вища, населення

заможніше. Держави, де існують верховенство права й ринкова економіка, зазвичай мають потужніший середній клас. Освічене населення — ще один фактор високої продуктивності, адже за належної соціально-економічної системи хороша освіта завжди можна конвертувати в пристойний рівень доходів. Що вищий рівень корупції, то більша частина суспільного багатства концентрується в меншій кількості рук. Це також один із важливих чинників формування середнього класу. Подібних визначників можна називати багато. Усі вони мають одну спільну рису: або збільшують потенціал людини й дають змогу його реалізувати, сприяючи збільшенню продуктивності та розростанню середнього класу, або навпаки.

Якщо аналізувати середній клас та перешкоди для його розвитку на прикладах, то слід звернути увагу на кілька моментів. Чому в Україні серед фермерів бракує середняків? Передусім у нас дуже мало фермерів як для країни з такою великою кількістю землі. Збільшенню їхньої чисельності перешкоджає кілька обставин, зокрема несприятливий бізнес-клімат, відсутність доступу до фінансування (фермери не можуть узяти позику для розвитку агропідприємства, і багато хто бачить вихід із ситуації у вільному продажі наділів, які використовуватимуть для застави), нерозвиненість інфраструктури для зберігання та експорту нішевих агропродуктів, наприклад фруктів чи овочів, складність доступу на зовнішні ринки в частині сертифікації продукції та дотримання різних норм. Як наслідок — латифундисти збільшують земельний банк у власному користуванні, наймають працівників за плату, замалу для середнього класу, і використовують потім економічний та політичний вплив, що виникає завдяки розмірам їхнього бізнесу, для того щоб фермери так і не змогли стати справжньою силою, численним поповненням середнього класу. Як бачимо на цьому прикладі, середняки в конкретному професійному втіленні завжди мають перешкоди, спричинені низьким рівнем розвитку країни, та «ворогів», не зацікавлених у тому, щоб середній клас розвивався.

Чому в Україні ні лікар, ні вчитель не належать до середнього класу? Те саме можна сказати і про багато інших професій, які переважно зайняті в бюджетному секторі, бо відповідна галузь (освіта, медицина тощо) є державною. Тут відповідь одна: така в нас держава. Вона не платить достатньо тим, кого наймає, бо не може цього зробити з різних причин.

По-перше, у держсекторі існує величезна неефективність, яка знову-таки є наслідком низького рівня розвитку. Наприклад, у медицині джерелом величезної неефективності є принцип фінансування місць у лікарнях, а не конкретних людей, що потребують медичної допомоги. Відтак величезна кількість грошей просто витікає в пісок. Подібне можна знайти на кожному кроці. Неефективність, складність і неповороткість державної системи сприяють розвитку класу людей, які за окрему плату допоможуть вам отримати від держави те, що вона повинна давати задарма відповідно до Конституції. Ці особи зацікавлені, щоб система й надалі була неефективною, створюючи для них можливість заробити. Очевидно, їх також не можна назвати друзями середнього класу.

По-друге, звичним для України шаблоном поведінки тих, хто трудиться на державу, є «працювати так, як платять», тобто мінімізувати свої зусилля (це тільки після Революції гідності з'явилася жменька людей, котрі працюють тим більше, чим менше їм платить держава). Це консервує недолугість державного апарату й грає на руку тим, хто допомагає вирішувати проблеми з владою. І ніяк не сприяє розвитку середнього класу й тому, щоб лікар та вчитель стали його повноправними представниками.

Подібні фактори стосуються й підприємців. У більшості країн світу малий та середній бізнес — це тверда основа середнього класу. Чи можна таке сказати про Україну? Наші підприємці часто сфокусовані не на тому, щоб забезпечити споживачеві найкращий продукт за найнижчою ціною, підвищуючи таким чином продуктивність власного бізнесу. Основна їхня спеціалізація — «гасіння пожеж», тобто вирішення проблем із податковою, митницею, силовими структурами та регуляторними органами. Кажуть, із ким поведешся, того й наберешся. Порівняйте хоча б візуально вітчизняних підприємців та їхніх колег із будь-якої більш розвиненої країни — і побачите, що наші

**НАШІ БІЗНЕСМЕНИ НАГАДУЮТЬ ТИХ,
ІЗ КИМ ЩОДНЯ МУСЯТЬ СПІЛКУВАТИСЯ:
ЧИНОВНИКІВ І СИЛОВИКІВ,
ТОДІ ЯК ЗАХІДНІ ДІЛОВІ ЛЮДИ БІЛЬШЕ
СХОЖІ НА СВОЇХ СПОЖИВАЧІВ**

бізнесмени нагадують тих, із ким щодня мусять спілкуватися: чиновників і силовиків, тоді як іноземні бізнесмени більш схожі на своїх споживачів, може, трішки заклопотаних, але задоволених. Зрозуміло, що з такою кількістю перешкод для ведення бізнесу підприємництво в Україні є не легкою прогулянкою, а боротьбою за виживання. Ускладнюють її різного штибу монополії, починаючи від природних та державних монополій і закінчуючи штучно створеними олігархами, які використовують політичне прикриття у своїх діях, свідомо чи несвідомо спрямованих проти середняків. У таких умовах багато підприємців не виживає, а середній клас загалом позбавлений свого формфактора.

Погляньмо й на найпрестижніші професії. Колись діти мріяли стати космонавтами. Це зрозуміло: романтика зірок, повага в суспільстві та пристойний рівень доходу. Нині чимало з них мріють стати прокурорами та суддями. Так, ці професії забезпечують дохід, але ціною викривлення свідомості. Чи такого середнього класу ми хочемо?

Перешкод для розвитку середнього класу в Україні існує дуже багато, і писати про них можна довго. Але, щоб якось узагальнити, скажу: наша країна подібна до хати, де 25 років не прибирали. У ній можна вижити, докладаючи до цього значних, часом надмірних зусиль, але нереально жити й розвиватися. І, поки ми не наведемо елементарного порядку, не сподіваймося на появу потужного середнього класу. Окрім нас самих, цього просто нікому зробити. ■

Юрій Береза:

«Я бачу один шлях — зміцнення армії та милітаризація суспільства»

Упродовж 2010–2013 років я прочитав понад 100 книжок про історію та розвиток національної ідеї України з 1917-го по 1939-й. Навіть не знаю, що зі мною сталося: депресія, прихід Януковича до влади... Гостро відчув безнадійність усього того, що відбувається. Тож я занурився в книжки. З дитячого віку читав дуже багато, а батьки сварилися, що зіпсує собі зір. Роздавав уже чотири свої бібліотеки. Тепер у мене п'ята бібліотека, яку прочитаю і теж роздарую. Залишу собі лише найулюбленіші видання. Але повернімося у 2013-й, коли почалася Революція гідності. Я не вірив у те, що можна щось змінити. Мій Майдан не припинявся, у мене Майдан був щодня в Дніпрі: поламани ребра, шість кримінальних справ. Я був розчарований після Помаранчевої революції, у якій брав участь і сподівався, як усі, що нарешті приїде Ющенко—і... Нічого не змінилося. Світ довкола здавався ворожим. Та, коли на Майдані полилася кров невинних дітей, я приїхав до Києва. Привіз харчів, стояв з усіма...

1993 року, коли повернувся з Росії, казав, що ми з нею ще воюватимемо. Мене не розуміли, думали, що я не знаю, про що кажу, і що зі мною щось не те. Та, на жаль, я не помилявся. І коли на твою землю прийшла війна, то хай там що, а треба боронити свою країну.

Чим українці відрізняються від росіян? Пам'ятаю, 1991 року приїхав на Камчатку у військове містечко. Зенітно-ракетний дивізіон, неподалік Авачинський вулкан. Мене із сім'єю селять в офіцерський будинок, у трикімнатну комунальну квартиру, яку ми ділимо з росіянином із Рязані. Перше, що я зробив, — побудував сарайчик, викопав погріб. Мій сусід капітан Рябов приходив до мене, лейтенанта, ні, не допомагати, а з пропозицією: «Давай херячить!». Усіх попередили, що без погребів ніде картоплю зберігати. То що ж мої двоє дітей їстимуть? А капітан

Записала
Інна
Корнелюк

мені: «Шо ж хохляцкая твоя душа делает-то?». Тоді з харчами там було складно: розпад Союзу, на пайок сподіватися не було сенсу. От у сараї я й тримав кабанчика. На мене дивилися як на дивака, то й що? Зате я знав, де рибу ловлять. Тож коли дружина Рябова одного ранку побачила повну ванну риби, спитала: «Ты, наверное, из куркулей?». Я пригощав їх і салом, вони смакували, але нас нічим не пригощали. Зрештою прийшла до мене дружина Рябова і каже: «Возьми моего долбо... на рыбалку!». Листопад, —3, холодно. Картина прекрасна: припливли. З одного боку рибінспекція, прикордонники, а з другого — ведмідь. Треба було так усе влаштувати, щоб нас не зловили, і з ведмедем теж радості мало. Я лишив Рябова, щоб поставити сітки, а він мав вогнище розпалити. Повертаюся — той собі випив «За успех безнадёжного дела» і хропе. Річ не так у тому, щоб риби наловити, а в тому, щоб її додому привезти. Сіли на мотоцикл — і в ніч. Удома дав я капітану мішок риби, і тоді вперше його дружина на стіл накрила. І сказала: «Вы не люди...» Але не я один українець був на Камчатці. І з земляками здружився, і з росіянами не скандалив. Але, коли написав рапорт на переїзд до України, як змінилося ставлення «русских товарищей» до мене... Те, що говорилося в 1990-х у них на кухнях, сьогодні вилилося на Україну: тут і Крим, і Донбас, і решта...

Хто такий сучасний українець? Насамперед це вільна людина. Вільна внутрішньо від «гомо советікуса». Біда в тому, що багато українців заражені цим вірусом, котрий передається від старшого покоління, яке із советами не може ніяк розпрощатися: «Ах, как была харашо прі советах...» Крім безплатної медицини що ще в Союзі було доброго? Про які здобутки можна говорити? Про те, що тракторист загинув, а трактор ціною його життя вцілів? Життя людини в Радянському Союзі не важило стільки, як трактор. Життя людини було знецінене.

На жаль, 1991-го очільники нашої держави не зуміли зробити так, щоб спалити ці мости. Минувало з а л и -

шити в минулому, усвідомити: перед нами чиста сторінка, починаємо жити по-іншому, рухатися далі. А вірусом, на жаль, заражені й молоді люди, і це найбільше помітно на Сході України. У Facebook я посилав подалі всіх тих, хто мене вітає «с 23 февраля». Торік таких вітальників було понад 300, цього року 40. Тобто вже небагато, але такі ще є. І серед них чоловіки, які в жодній армії не служили, для них «23 февраля» — свято, коли можна набухатися.

Нам завжди нав'язували принцип «моя хата скраю, я нічого не знаю». Це неправда. Навпаки, українець заради побратима міг життя віддати. Моя хата скраю — перший ворога зустрічаю. Нас стільки часу намагалися переробити. Ментально, психологічно. А українська ментальність така, що воля козака незламна. Українці — це творці. Українець не крастиме, а прагнутиме створити. Міста й села серед степу широкого чи на високих пагорбах.

1993 РОКУ, КОЛИ ПОВЕРНУВСЯ З РОСІЇ, КАЗАВ, ЩО МИ З НЕЮ ЩЕ ВОЮВАТИМЕМО. МЕНЕ НЕ РОЗУМІЛИ, ДУМАЛИ, ЩО Я НЕ ЗНАЮ, ПРО ЩО КАЖУ, І ЩО ЗІ МНОЮ ЩОСЬ НЕ ТЕ. ТА, НА ЖАЛЬ, Я НЕ ПОМИЛЯВСЯ

Українська ментальність — це жага до творчості. Козак побудував хутір, завів господарку й пішов воювати. А від жінки залежало, що буде на тому хуторі, яке буде його наповнення. Українська жінка — вправна господиня. Взаємоповага між чоловіком і жінкою — основа добробуту. І любов до тієї землі, яка родить. Землі, на якій живе. Не колонізація по-російськи: вирубати ліс та й по всьому. Щось не складається — далі собі пішли кочівники. Інша річ — українці. Козацькі клейноди. Коли козак отримував наділ землі, то зобов'язувався зберігати дерева, які там росли. Попри війни, репресії, голодомори, український дух трударя жоден ворог не витравив.

Найперші, з ким має знайти спільну мову нинішня влада, — вчителі й священики. Незважаючи на те, що релігія і держава відокремлені. Священики — це ті, хто може пропагувати. Щодо педагогів. Реформи освітньої галузі: у кожній школі, ПТУ, університеті. Це дуже важливо. Я хотів би зробити так, щоб, наприклад, у ПТУ працювали бійці, які пройшли війну. Виховання на справжніх ідеалах — це ще й донести до покоління, що підрастає, ті речі, які зараз у країні відбуваються. Бо складається враження, що більшість молодих людей живе в якомусь ілюзорному віртуальному світі телевізора та соціальних мереж. Це діти, найуразливіші організми, які легко піддаються згубному впливу.

Нинішня Україна у своїй історії має сторінки, які були також у Держави Ізраїль. Країна постійно в оточенні ворога. У мене немає

відрази до арабів чи ізраїльтян, лише беру як приклад. Ізраїль вистояв. І таке саме чекає на нас, іншого варіанта немає. Наш кордон — від Білорусі до Туреччини з усіма умовностями — це Росія. Ворожа країна. Чого ми від неї можемо очікувати? Нічого доброго. Що ми можемо зробити? Побудувати велику китайську стіну? Сумніваюся.

Я бачу один шлях — зміцнення армії та мілітаризація суспільства. Поруч із нами в кафе сидять люди, сміються-веселяться, їм байдуже, що йде війна. Коли це зачепить їх за живе і на фронт піде їхній син, брат, чоловік, батько, тоді вони замисляться. Але в цій байдужості не вони винні, а держочільники. Бо виходить так, що в нас ніби й йде війна, і ніби її немає — АТО. Але це справжня війна. Я не маю жодного сумніву. Проблема ще в тому, що підіграють так звані патріоти. Немає єдиної національної політики, яка об'єднувала б усіх громадян України. І все одно ми повертаємося до того, що нам потрібна національна ідея. Для мене це мілітаризація. Скажу неприємне: ми маємо дякувати росіянам, що вони на нас напали. Це мобілізувало суспільство. І викристалізувало просте визначення: Україна — від Сяну до Дону. Так історично склалося, якщо говорити про географічні межі країни.

Хто винен і що робити? Керівники держави досягли багато успіхів на міжнародній арені, але, на жаль, їхні дії не збігають з очікуваннями всередині країни. Розрив між зовнішнім баченням розвитку держави та внутрішніми процесами, подіями в державі надто великий. Майстерність очільників країни полягає в тому, щоб подолати цей розрив. Ні для кого не секрет, що Ахметов на Донбасі міг переіграти ситуацію, і тоді все склалося б не так трагічно для держави. Чому він не зробив того, що мав? Він міг змінити хід подій навіть за бездіяльності міліції-поліції, СБУ та інших органів. У нього було достатньо ресурсів: і кошти, і люди — десятки тисяч озброєних чоловіків (є версія, що в березні 2014 року їх було 37 тис.). В українській армії на той час назбиралося... лише 5 тис. вояків разом із добровольцями. А міг би олігарх ще тоді зупинити напад і всіх божевільних, які захопили Донецьку ОДА, та й решту причетних. Чомусь не знайшлося і десятків вправних правоохоронців, які зі зброєю вийшли б назустріч нападаючим. Я мислю так: раптом у Дніпрі починаються якісь загрозливі рухи — дістаю зброю і даю команду. Якщо треба, то вбивати. По-іншому ніяк. Усі знають: Береза контужений — і мені не дивуються. Якби тоді вбили тих небагатьох, то нині ми не мали б тисяч загинувших українців.

Сильна армія. Всі чоловіки мають бути готові воювати. Бо воювати доведеться не лише у Facebook. Пройти підготовку в складі Збройних сил чи будь-де, щоб мати уявлення про зброю і про те, як вона стріляє. Набути навичок. Потім ці люди повинні об'єднатися в територіальних загонах оборони. А в кожного чоловіка, який був на війні й брав участь у бойових діях, має бути право тримати вдома автомат, кулемет і все інше, те, що

Проект Антіна Мухарського «Національна ідея модерної України». Інтерв'ю з митцями, філософами, лідерами думок

дозволяють фінанси: можеш купити танк, то й танк. Але ти, звісно, маєш довідку, що психічно здорова людина. Українцям давно потрібне право на володіння зброєю. А чоловіки, які захищали державу, повинні мати це право в першу чергу.

Якщо ти громадянин, мусиш скласти іспит на знання державної мови. Української. Ти не можеш працювати в держінституціях без знання державної мови. Це навіть не обговорюється. Усе, на що йдуть гроші з держбюджету, тотально українізувати. Про російську не може бути й мови. Хоча б на три роки так зробити — і проблеми немає. Така собі лагідна українізація.

І нарешті, **ти маєш право на володіння землею.** Земля — це товар, велика цінність. Тобто потрібні реформи ринку землі й створення громад. Але без монополії аграрних корпорацій: до 500 га в одних руках.

Щоб відбулися будь-які зміни в Україні, потрібна політична воля. І на те, щоб змінити Закон «Про вибори». **Щоб мати право голосу, ти повинен бути українцем. Не просто повносправним, а повноправним: знати державну мову, сплачувати податки та багато іншого.** У мене є друг, якому я врятував життя в Пісках. Він має бізнес на Закарпатті. Якось спитав у побратима: «Скільки ти заплатив податків?». А він: «Я?.. Та ну його!». Поясніть мені, чому державі платити податки люди не хочуть? Бо в багатьох немає розуміння, що таке Українська держава.

Для сепаратистів і колабораціоністів не тюрми, а заклади з жорстким режимом. Іншого способу я не знаю. Можна назвати по-різному ці місця: фільтраційні табори тощо. Але ті люди, які є загрозою для існування України, не мають права голосу на виборах, бо які ж це громадяни?

Має бути закон про позбавлення українського громадянства. Потрібен інститут українського громадянства. Це проста програма від Бєрєзи. Я нічого не хочу вигадувати, Коломойському ще у 2014 році сказав, що нам треба в Жовтих Водах будувати платформу, де ми перековуватимемо всіх тих, хто завинив перед Україною. Це смішно звучить, але правда гірка й страшна. Жовті Води, Вільногірськ — територія, куди було завезено багато росіян. Ми з вами візьмемо участь у перевихованні П'ятихатського району, російського анклаву в Україні. І тепер то Україна, там розмовляють українською мовою, це модно, як у класика було, «по-модньому».

Раніше українську сприймали як субкультуру, ти ж по-сільському не розмовляй! Поки жила в селі — говорила нормально,

тільки повернулася з великого міста — «пірнула і попліла». І що я роблю в П'ятихатському районі — борюся зі звичайним сільським жлобством. Пірнула і попліла...

Жоден президент не потопить цю країну, а жлобство простих фермерів. Сидиш із ними й питаєш: що ви хочете робити? А вони що? «Держава нам нічого не зробила». Питаєш: «Скільки ти, чоловіче, податків заплатив?». А він: «Та все одно всі крадуть». Питаю: «Ти скільки податків заплатив? Скільки ви з гектара платили неофіційних податків потрібним людям? Ви щороку їм платили. Комусь. Я вас прошу по 100 гривень із гектара — і створимо нарешті фонд розвитку села. У кого найбільше землі, той найбільше сплачує. І на ці кошти розвиватимемо село». І що? Фермери купили квартири дітям у місті, дехто вже навіть у Києві. Але вкладати в село не хочуть. Вони вже подумують обзавестися житлом у Болгарії. Я міг би собі купити квартири і в Нью-Йорку, і в Женеві. Але не дозволю собі цього. Хочу жити там, де народився. Я й хоромів багатоповерхових свідомо не хочу. У більшості українських очільників такі будинки. У мене така хата, як у них туалет. Це моя рідна земля. За цей рік купив бійцям хати в українських селах — і вони туди поїхали жити. Їхні малі дітки бігають по землі в моєму рідному селі... Коли я пішов у батальйон «Дніпро-1», поміж односельців були такі сепаратистські настрої: вони ж приходять нас різати... І це козацьке село!

УСЕ, НА ЩО ЙДУТЬ ГРОШІ З ДЕРЖБЮДЖЕТУ, ТОТАЛЬНО УКРАЇНІЗУВАТИ. ПРО РОСІЙСКУ НЕ МОЖЕ БУТИ Й МОВИ. ХОЧА Б НА ТРИ РОКИ ТАК ЗРОБИТИ — І ПРОБЛЕМИ НЕМАЄ. ТАКА СОБІ ЛАГІДНА УКРАЇНІЗАЦІЯ

2008 року поїхав до родичів по маминій лінії на Волинь, невеличке село під Ковелем. Прийшов на вінчання молодят до місцевої церкви, і **священик сказав: «За нами Москва і Путін»... Я тоді в церкві зчинив рейвах: «А ви не о.ли тут?».** Моя дружина мені докоряла, що зіпсував свято, мовляв, ну хіба можна в церкві таке казати. То я їй відповів, що московському попу можна, а нам ні? Повісити його мало. Дядьки місцеві тоді казали: «Ото Бандера приїхав...» Церкви 400 років, повно людей, всі одне одного знають. Я лявся. Та для мене почути таке в Західній Україні — культурний шок. Але. Із Західної України поїхав кожний тридцятий воювати, а зі Східної — кожний п'ятий. Є різниця. У 2014 році в червневих-серпневих подіях, в Іловайському котлі, скільки бійців утікало. Гармати, БТР, повний боєкомплект, а драпали... і казали, що в них наказ. Психіка людська того пекла не ладна була витримати. Я кричав: «Що ви робите!?» Батальйони тікали, хто мене слухав... Така правда. Двоє етнічних росіян — Пермяков і Мітяєв. У Пермякова вся рідня в Росії. І йому відрізав Бєс голову і грав нею у футбол. Тому що той не став на коліна, а сказав, що є українцем. Не все так однозначно в цьому всьому, непросто розібратися, хто є хто.

Відома історія Артема Кравченка, наймолодшого голови Верхньодніпровської райради. В Іловайську йому прострілили руки та ноги. Українці, місцеві мешканці села Катеринівка, здали цього хлопця росіянам. А ті не взяли його, бо був для них «нежилец», попросив води — не дали, пив зі свинячого корита, а потім хлопця таки віддали Червоному Хресту. Він, на щастя, вижив.

Ми повернемо ще контроль над Донбасом, Луганськом і над Кримом — вогнем і мечем, іншого способу, як хорватський, у нас немає. Не бідкатися. Усі ці дипломатичні реверанси не допоможуть. Ми ж на Росію не нападали, а вони прийшли з мечем до нас.

Першу інформаційну війну проти Росії ми програли. Вона почалася у 1991-му й закінчилася в серпні 2014-го. У цій війні визнання Росією «ДНР-ЛНР», їхньої фейкової документації грає нам насправді на руку — це підстави для нас застосувати закон про позбавлення громадянства. Сьогодні головне — документування, документування, документування. Врешті-решт ці відступники там самі себе з'їдять. Повірте, так само в Криму можна зіграти на протиріччях. Країні необхідна сильна внутрішня політика, і тут президентів Порошенку має допомогти команда, але в нього її немає.

Україна для мене — це родина: мама, тато, сестра, дружина, мої діти та онуки. Це чиста квіту-

ча Україна, де жити безпечно, можна вийти вночі з будинку і не боятися, комфортна країна для будь-якої нації, яка поважає цю країну та її історію, мову. Я хочу, щоб навколо завжди звучала українська мова. Не хочу чути російську попу, вона мене бісить так, що можу такому меломану надягти на голову ноутбук як пілотку.

У Facebook я посилав подалі всіх тих, хто мене вітав «с 23 лютого». Торік таких вітальників було понад 300, цього року 40

Україна — це моя рідна земля. Мені сьогодні миного, я пас ягнята за селом. Мене, першокласника, тітка вела за руку на вівчарню і казала: «Ти хочеш сам собі купити портфель? Інакше в тебе його не буде, бо грошей нема». 54 карбованці отримав за перший місяць роботи і тішився, як дитина. Україна має бути заможною країною, де кожен може купити хліба і не тільки. Країна людей нелукавих. Щоб підлі боягузи не тікали з передової, коли потрібно захищати свою землю. І щоб поруч не було людей, які засовують ніж у спину. Незважаючи на пекло й зради Іловайська, все одно я люблю людей. Не забуду, як дванадцятіро бійців склали зброю і відмовилися воювати, тоді я хотів їх розстріляти. А потім мені стало їх шкода... Українці скрізь люди добрі й мирні, доки їм до живого не допекли. ■

ЗІК. СТАЄМО БЛИЖЧИМИ

СЕРГІЙ РАХМАНІН

ГРА У КЛАСИКУ

щопонеділка
21:30

Екологічне замінування

Елизавета Гончарова, Бахмут

Як війна впливає на довкілля найбільш індустріалізованого регіону

Донеччина дуже щільно нашіпована підприємствами, що застосовують у своєму виробничому циклі небезпечні хімічні елементи. Додаймо ще фільтрувальні станції, тваринницькі комплекси, розміщені просто на лінії зіткнення, над якими постійно літають снаряди, — і отримаємо вибуховий коктейль посеред густонаселеного регіону.

Гостроту питання підкреслює керівник місцевої ОВЦА Павло Жебрівський: «На Донеччині низка підприємств сьогодні продовжує роботу на лінії розмежування. Наприклад, Донецька фільтрувальна станція, фенольний завод біля Торецька, Авдіївський коксохім та ферми «Бахмутського аграрного союзу» біля Новолуганського. Бойові дії біля цих підприємств становлять іще й серйозну екологічну загрозу, оскільки відсутність доступу до обслуговування їхніх об'єктів або обстріли можуть призвести до важких екологічних наслідків не тільки для області, а й для цілого регіону. Наприклад, прорив шламонакопичувачів фенольного заводу чи руйнування дамби відстійників БАСу спричинять вплив небезпечних стоків та потрапляння їх у басейн Сіверського Дінця. Від цього постраждають не тільки Донеччина та Луганщина, а й суміжні області Росії, а також басейни Азовського та Чорного морів».

Але, на жаль, в умовах збройного конфлікту вирішення багатьох моментів залежить тільки від волі тих, хто вчиняє агресію. Гендиректор ТОВ «НВО «Інкор і К»» (селище Новгородське) Євген Дідусь украй стурбований можливими фатальними наслідками: від початку бойових дій на Донбасі спеціалісти фенольного заводу через постійні обстріли не мають змоги обслуговувати шламонакопичувач. Хоча повинні це робити щотижня, щоб запобігти руйнівним змінам на поверхні дамби та потраплянню фенолу в наземні й ґрунтові води.

«Від липня 2014 року, коли місто фактично стало передфронтовим, ми втратили можливість якісного моніторингу шламонакопичувача, який міститься в так званій сірій зоні з боку населеного пункту Залізне (раніше Артемово). Зі штабу АТО отримуємо дозвіл та підтвердження припинення вогню. Але інша сторона нам не відповідає, дозволу ми не одержали, хоча запити надсилаємо кілька разів щомісяця. Якимось дивом улітку 2016 року ми змогли частково зробити дослідження й відсипати південний та західний боки дамби, але ці роботи треба проводити постійно. Інакше зі шламонакопичувача, що на височині, шкідливі речовини потраплять до річки Залізна, яка впадає в Казенний Торець, потім у Кривий Торець, а відтак у Сіверський Донець, єдине джерело питної води Донбасу».

На фенольному заводі наголошують, що потрапляння в природні водні артерії технічної води,

яка містить лужні речовини та фенол, загрожує катастрофічними наслідками. Фенол має здатність поглинати кисень, тому в разі масового витоку освітлених вод річки Донеччини стануть мертвими. Через порушення виробничого процесу дуже великою є імовірність зупинки підприємства.

«Ці освітлені води — частина технологічного процесу. Якщо ми не зможемо їх отримувати, завод зупиниться. А ще нам залишається тільки сподіватися, що в шламонакопичувач і трубу 7 км завдовжки нічого не прилетить. Бо під час розмінування вже знаходили там нерозірвані снаряди. А коли це буде щось на кшталт «Ураганів», навіть семиметровий гребінь дамбу не врятує... Тож наполягаємо на включенні шламонакопичувача в демілітаризовану зону, відведення звідти військових з обох боків», — розповідає Євген Дідусь.

ЧЕРЕЗ ПОЖЕЖІ ТА ОБСТРИЛИ З ВАЖКОГО ОЗБРОЄННЯ БУЛИ ЗНИЩЕНІ, НАПРИКЛАД, ГЕКТАРИ КОВИЛИ В ЗАПОВІДНИХ СТЕПАХ, ЗАГИНУЛИ РЕЛІКТОВІ РОСЛИНИ, БАГАТО ПТАХІВ, ДРІБНИХ СТЕПОВИХ ТВАРИН

Із потеплінням загострюється питання утилізації відходів свиноферми БАСу, яка вимушено отримує не тільки річки Бахмутського району, а й ґрунтові води. Улітку 2016-го мешканці села Кодема вже відчули на собі згубний вплив: від забрудненої води захворіла худоба. Людям було рекомендовано очищати й кип'ятити воду з колодязів. Вміст аміаку в річці Кодемка перевищував допустимий у 19 разів. Навіть після очищення колодязів, яке проводила гуманітарна організація, у багатьох місцях населеного пункту вода зберігає неприємний запах.

«Ні, ми досі не користуємося водою з річки й колодязя: дуже тхне аміаком. Для себе купуємо в пляшках, але для господарства це дороге. Зимом для худоби я топила сніг, нині збираю дощівку. Бо влітку корова перехворіла, здавалося, загине. Тому вже боюсь», — скаржиться мешканка селища Валентина.

Але це квіточки, бо ж екологічні наслідки були майже мінімальні, кажуть фахівці агроферми: вміст накопичувача тоді раз по раз вдавалося перетворювати на добрива на полях агрокомплексу. Відстійник, що в селищі Доломітному, яке перерізала лінія фронту, зараз неможливо обслуговувати, бо він замінований. Щоб за технологією скинути рідину, яка накопичувалась уже доволі довго, до сховища повинна зайти важка техніка агрокомплексу. Та це неможливо зробити: територія начинена мінами дуже густо, розмінювати її під вогнем супротивника

У зоні ураження. Один із найнебезпечніших в екологічному сенсі об'єктів біля лінії фронту — Авдіївський коксохім

неможливо. Військовий підрозділ, який нині зайшов до Новолутанського на зміну батальйонів «Донбас», не проти почати процес розмінування. Головне, щоб із того боку знову не полетіли снаряди, щойно сапери візьмуться до роботи. Але це питання поки що тільки теоретичне, бо в Новолутанському вже ходять чутки: у травні БАС припинить роботу.

«На цьому підприємстві трудиться близько 700 жителів Новолутанського, де через війну немає майже жодної іншої роботи. Це буде дуже відчутним ударом для нас», — стверджує селищний голова Новолутанського Костянтин Саркісов. Але ще більшого удару можуть зазнати навколишні території. Якщо рідина, котрою наповнений ставок-відстійник, переллється, тонни шкідливих речовин потраплять у річку Кодемку, а з неї в Бахмутку й Сіверський Донець. Через забруднення ґрунтових вод не можна буде використовувати колодязі в десятку населених пунктів, загинуть риба, дикі та свійські тварини.

До річч, бойові дії вже вплинули на природний баланс краю: через пожежі та обстріли з важкого озброєння були знищені, наприклад, гектари ковили в заповідних степах, загинули реліктові рослини, багато птахів, дрібних степових тварин. Екологи кажуть про втрату природного балансу у водних та наземних об'єктах. Навіть така, здавалось би, дрібниця, як вирубування лісосмуг для обігріву та приготування їжі військовим, уже призводить до втрати вологості на полях: ці посадки були призначені саме для зменшення впливу степових вітрів у зоні ризикового землеробства. Фортифікаційні споруди та мінні поля заважають використовувати аграрні угіддя багатьом фермерським господарствам упро-

довж третього посівного сезону посіпіль. Під час роботи майже щомісяця в різних куточках регіону, навіть віддалених від сучасної лінії фронту, підриваються трактори та культиватори. І це на ділянках, уже ретельно обстежених саперами. Що й казати про ліси та степи, де процес розмінування майже не починався: донецька земля вибухатиме ще не одне десятиліття.

Але війна подарувала Донеччині несподіваний вибух: збільшення різноманіття фауни. Майже як у Чорнобильській зоні, позбувшись впливу людини, природа почала стрімкими темпами відновлювати свої ресурси. У селищах біля лінії фронту, де лишилося дуже мало жителів, з'явилися цілі виводки диких тварин, у пошуках яких до війни мисливці стоїтували не одні чоботи. Нині мисливство на Донеччині під заборонаю, тому звірі в багатьох населених пунктах майже не бояться людей. Мешканці Зайцевого, що біля Горлівки, скаржаться, що змушені ходити до траси хоча б по двоє, бо на шляху дуже часто зустрічаються сім'ї кабанів. Просто вулицями бігають лисиці, зайців розплодилося так багато, що люди жартома вже радять їх одомашнювати. Зимою чимало вовків, які звично біжать до тепла та їжі з найближчих регіонів Росії, цього року помічено навіть шакалів. Але найяскравіше видовище — це фазани, яких до війни на Донбасі навіть розводили в спеціальних розплідниках, щоб потім випускати на волю. Зараз популяція цих птахів наближається, мабуть, до кількості звичайних горобців. Побачити їх можна біля всіх доріг, на пагорбах, у зруйнованих будинках й навіть у містах. Природа щосили бореться за виживання, навіть попри пекельний вогонь навкрузи. ■

Три нові парадигми інтеграції ЄС

Пьотр Бурас, Варшава

Як нинішні виклики змінюють засади Євросоюзу і трансатлантичної спільноти

Ми зачиняємося. Що більшим буде акцент на безпеці, то більший тиск він чинитиме на фундаментальні свободи ЄС

У «Вчорашньому світі», блискучому автобіографічному огляді культури й суспільства Європи на зламі XIX–XX століть, австрійський письменник Стефан Цвайг показав, наскільки швидко категорії та концепції, що описують життя навколо нас, можуть виявлятися застарілими. Роки, що передували Першій світовій війні, від 1920-х відділяє якесь десятиліття, однак погляньмо в ретроспективі: між ними мало спільного. Для Цвайга, який писав у 1940-му, цілий той минулий світ був не більше ніж неймовірною легендою.

Тож не дивно, що Цвайгіву книжку сьогодні чи не найбільше читають і цитують. Є відчуття, що доба після холодної війни невпинно згортається (або вже сягнула дна). Паралельно бачимо, як стають застарілими поняття й переконання, котрі досі організовували наш світ. Глобалізація та взаємозалежність донедавна видавалися гарантантами миру й співпраці. Вони ж таки виявилися джерелами конфліктів та інструментами тиску. Гасло «Річ в економіці, дурню!» більше не є догмою. Проблеми ідентичності й культури керують людьми не менше, ніж фінансове становище. Віру в неминучий тріумф ліберальної демократії заступили питання про альтернативи.

Такий прорахунок актуальний і для Європейського Союзу. Це стосується не тільки хвилі популізму та євроскептицизму, яка заливає цілий

континент. Важливіше те, що вона поряд з іншими факторами (зокрема, обранням Дональда Трампа президентом США) глибоко, хоча поки що й не зовсім помітно змінює фундаментальні припущення або парадигми, на яких стоїть проєкт європейської інтеграції.

По-перше, свободу потіснила безпека як цінність, що організує думку про майбутнє Європи. Європейська інтеграція була передусім проєктом миру, а не свободи. Засновники об'єднаної Європи керувалися переконанням, що лише демократія, базована на свободі, гарантуватиме кінець доби конфліктів та війни у Старому світі. Інтеграція насамперед сприяла лібералізації (ринків) та дальшій відкритості (кордонів). Фундамент об'єднаної Європи тримається на чотирьох свободах (вільний рух людей, товарів, капіталу й послуг).

Нині обговорення свободи щоразу частіше зосереджується на її «перегінах», а популісти годуються з дедалі більшої потреби суспільств у стабільності, певності й захисті власності. Працівники бояться конкуренції на трудовому ринку, яка стимулює зменшення видатків (соціальний демпінг). Вони вбачають в економічному патріотизмі спосіб забезпечити свої інтереси. Багатьом людям ціна безпеки (або її ілюзії), наприклад відновлення прикордонного контролю, не здається надто високою, коли порівнювати з тим, як вони сприймають загрозу тероризму або зміни місцевого середовища через міграцію. А отже, сила, яка найпотужніше формує полі-

ЄВРОПА ІЗ ТРАНСАТЛАНТИЧНОЇ ПЕРЕТВОРИЛАСЯ НА ПОСТАТЛАНТИЧНУ. А РАНИШЕ ЄДНІСТЬ І ТІСНА СПІВПРАЦЯ МІЖ КРАЇНАМИ ЄС БУЛИ ЗНАЧНОЮ МІРОЮ В ІНТЕРЕСАХ АМЕРИКИ

тичну уяву суспільства та еліт сьогодні, — це вже не прагнення більших відкритості й інтеграції, яке рухало Європою впродовж минулих десятиліть, а радше панівне бажання більших безпеки та стабільності.

Така парадигма безпеки означає, що тиск на чотири фундаментальні свободи зростатиме. Особливо це стосується свободи руху робочої сили. І саме в цьому напрямі європейські еліти можуть легко дати суспільству сигнал, що розуміють його перестороги та потребу в безпеці. Австрійський канцлер Крістіан Керн уже оголосив, що планує запровадити принцип

Пьотр Бурас — керівник представництва Європейської ради з міжнародних справ (ECFR) у Варшаві

пріоритетності на своєму трудовому ринку для австрійських громадян. Але парадигма безпеки вже впливає через зміни в антитерористичному законодавстві та політиці надання притулку. Розмивання європейських стандартів у цих питаннях може мати тривалі наслідки, бо розсуне правові та психологічні межі того, що є прийнятним і того, що можна собі уявити.

По-друге, концепція єдності ЄС виключає думки про різні швидкості інтеграції. Дискусія про те, як стулити до купи країни-члени з різними можливостями й амбіціями, не нова. Насправді диверсифікованість інтеграції вже давно існує (наприклад, не всі країни ЄС входять до Шенгену або зони євро).

Утім, була загальна думка, що є нечітко визначений горизонт інтеграційного процесу і всі країни рухаються вперед, хоча темпи та стратегії в них різні. Таким чином, різні швидкості інтеграції бачилися радше як необхідне зло.

Ця парадигма цілісності нині не у фаворі. Різномірне інтеграція дедалі рідше бачиться викликом, а дедалі частіше — вирішенням проблем ЄС. Прихильники такого погляду стверджують, що єдиний спосіб запобігти розпаду Євросоюзу — послабити нитки інтеграції, надавши країнам-членам більше свободи в ухваленні рішень стосовно того, у яких проєктах вони хочуть брати участь.

По-третє, Європа з трансатлантичної перетворилася на постатлантичну. ЄС завжди фактично був також і трансатлантичним проєктом. Роль США тут визначалася не тільки безпековими гарантіями Вашингтона Європі. Не менш важливо, що єдність і тісна співпраця між країнами континенту були значною мірою в інтересах Америки.

Заяви Дональда Трампа й виступи на підтримку Brexit із заохоченням інших країн вийти з ЄС та критикою його як проєкту, котрий служить інтересам виключно Німеччини, можуть демонструвати зміну цього підходу в американців.

Відомий німецький публіцист Йозеф Йоффе кілька років тому описав США як «умиротворяча Європи», тобто як потугу, здатну втихомирити сварки між її країнами. Відмова Америки від думки, що європейська єдність — це благо, може виявитися для Європи більш згубною, ніж якась потенційна «велика угода» між Вашингтоном та Москвою.

Ознаки того, що Трамп здатен підтримати відцентрові сили в ЄС, тривожать. Однак є ще одна не менш серйозна загроза. Йдеться про реакцію на безпекову, торговельну й візову політику очільника Білого дому, яка може посіяти розколи в Європі й призвести до того, що деякі країни спробують налагодити двосторонні угоди з новою Америкою на шкоду спільній позиції ЄС.

Є чимало ознак того, що перегляд трьох парадигм інтеграції, який відбувається зараз, веде до неминучого розходження шляхів із «вчорашнім світом». ■

«Варто докласти всіх зусиль до відновлення макрополітичного консенсусу, який є ключовим для функціонування блоку»

Франсіско де Борха Ласерас, директор Офісу Європейської ради з міжнародних відносин (ECFR), Мадрид

Питання майбутнього ЄС безпосередньо пов'язане з адекватною відповіддю на виклики сьогодення: деякі з них стосуються власне Євросоюзу, деякі — здоров'я наших демократичних суспільств, а деякі — природи трансформаційних процесів, зумовлених глобалізацією.

Для початку, на мою думку, варто докласти всіх зусиль до відновлення макрополітичного консенсусу, який є ключовим для

функціонування блоку. Нам треба подолати розбіжності й знайти нові домовленості, які допоможуть відновити процвітання, пройти період млявого зростання та великого безробіття (яке досі панує в єврозоні, а втрата благополуччя й відчуття економічної небезпеки породжує популізм). Слід активніше працювати над стратегічною сумісністю. Це дасть нам змогу якісніше взаємодіяти в питаннях безпеки та оборони, стикаючись з агресивною і непередбачуваною Росією, джихадизмом на наших вулицях або кіберзагрозами. Усе це вимагає спільного прогресу і в питаннях внутрішньої безпеки та правосуддя.

Крім того, треба знайти належний баланс між захистом наших громадян від найшкідливіших аспектів глобалізації та соціальної нерівності й змінами, необхідними для пристосування наших суспільств до середовища глобальної конкуренції. Інакше ми опинимося позаду в дедалі більш незахідному світі.

Ці виклики існують тут і зараз незалежно від євrofобів та їхніх авторитарних друзів у світі, і вони актуальні для нашого та наступного покоління. Так, ми маємо подолати ці сили та їхню політику. Але нам слід іще й працювати з базовими факторами, які сприяють їм, як-от соціальний та культурний неспокій. Замість продукувати ще більше грандіозних ідей про ЄС, нам треба зробити так, аби він знову запрацював ефективно, виконував свою функцію в згаданих питаннях. І водночас давав змогу формувати наратив про Європейський Союз не в дусі ностальгії за минулим, а з акцентом на кращому майбутньому.

Однак ключовий виклик, на мою думку, — це стан наших ослаблених демократичних систем та атрофована політична мова. Потрібно віджити наші демократії, зберігаючи їх відкритими та безпечними, і відновлювати довіру до наших інституцій, викоринюючи поширену політичну корупцію, яка заподіяла стільки шкоди.

Фундаментальний виклик сумісності та солідарності починається на національному рівні й шкодить Європі. Це, своєю чергою, порушує питання про те, що нам потрібно: або менший Союз зі спільними цінностями й інтересами, або більший геополітичний Союз із різними політичними системами, але все-таки одна спільнота. Мені особисто байдуже, звідки члени такого Союзу: з півдня, сходу чи півночі. Головне, аби вони разом дотримувалися узгоджених між собою зобов'язань (наприклад, квот на прийняття біженців) і поважали фундаментальні права. Якщо деякі уряди ЄС наполегливо створюють перешкоди такій єдності й блокують невідкладні вирішення актуальних проблем, то Союзові доведеться шукати практичних шляхів самозахисту. Так само як нам доводиться захищатися від ворожих третіх гравців.

Врешті, я вірю в ширше поняття Європи. ЄС — це один із її важливих компонентів як публічний простір для співпраці на різних рівнях між вільними, демократичними європейськими країнами зі спільними інституціями, що служать загальному благу. Життєздатність такого простору залежить від стійкості суспільств та активності громадян. Отже, це й наше завдання, а не тільки політиків та інституцій.

«Напевне, стосовно майбутнього ЄС відомо одне: «якось буде» не пройде»

Джуді Демпсі, головний редактор блогу Strategic Europe на Carnegie Europe, Берлін

компроміси в базових принципах блоку. У цьому розумінні Brexit може послужити для ЄС імпульсом.

Brexit та Адміністрація Трампа вже починають серйозно впливати на те, як Євросоюз бачить себе і свою роль. Він не наслідуватиме протекціоністської політики Білого дому, який нещодавно вийшов із переговорів про Транстихоокеанське партнерство. Навпаки, ЄС пришвидшить укладення угод про зони вільної торгівлі з Японією, Сінгапуром і Новою Зеландією, щоб сформувати нові економічні, політичні та стратегічні зв'язки з Південно-Східною Азією.

На тлі Brexit і трампізму, а особливо загрози тероризму Європа поступово зрозуміє, навіщо їй потужна безпекова, обо-

ронна та зовнішня політика. Інструменти м'якої сили, якими ЄС послуговувався на Західних Балканах чи у своєму південному та східному сусідстві, будуть переглянуті. Вибору немає. Західні Балкани вже нестабільні. Ситуація там може перетекти у відкритий конфлікт у близькому майбутньому, якщо ЄС не застосує значно суворішу політику пряника й батога в регіоні. У разі провалу Західні Балкани стануть майданчиком для російських і турецьких інтересів.

Німеччина і Франція формуватимуть майбутнє Європи й надалі. Якщо в президентському палаці опиниться Марін Ле Пен, це стане початком дезінтеграції ЄС. Німеччина зробить усе можливе, аби цьому запобігти. Але сама вона не впорається. Якщо вибори виграє Еммануель Макрон, франко-німецький союз надзвичайно зміцніє. Його сприятливий вплив на майбутнє Європи не можна недооцінювати. Такий активізований альянс здатен потопити спроби Росії з послаблення ЄС. А ще дати останньому той великий і необхідний поштовх до подальшої політичної та економічної інтеграції. Вона може відбуватися на різних швидкостях. Але, напевне, стосовно майбутнього ЄС відомо одне: «якось буде» не пройде.

Не в економіці річ

Економічне зростання європейських виборців більше не цікавить

Учені й політологи не завжди доходять згоди. Проте, коли справа стосується прогнозування результатів виборів, обидва табори вважають найнадійнішим оракулом економіку. Численні дослідження виявили велику залежність між зростанням ВВП і поведінкою електорату. Відповідають можновладці за економіку чи ні, але вона відповідає за те, чи переоберуть їх.

Дослідження, проведене доцентом Університету Монреалю Рут Дассонвіль і професором політології з Університету Айови Майклом Льюїсом-Беком, чітко показує, який зв'язок там є насправді. Учені проаналізували економічні показники і вибори в 31 європейській країні з 1952 по 2013 рік. Перевіривши інші чинники, як-от кількість партій на перегонах, вони встановили таку залежність: зростання ВВП на 1% веде до збільшення підтримки чинного уряду майже на три чверті відсоткового пункту.

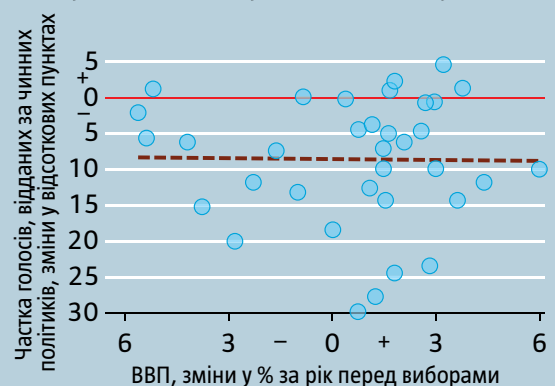
Але зараз усе змінюється. Сьогодні менше виборців належить до політичних партій, через що передбачити результати голосування стає дедалі важче. Після 2008 року чинні уряди в середньому між виборами втрачали сім відсоткових пунктів підтримки, а в 1980-х втрачали лише три.

Можна було б подумати, що зі збільшенням кількості виборців, які вільно голосують за партії, повинна зрости й вага об'єктивних інструментів аналізу, таких як економічні показники. Натомість спостерігається зворотне. Оновивши дані Дассонвіль і Льюїса-Бека, The Economist проаналізував вибори в країнах Західної Європи в повенний період. До фінансової кризи зв'язок між зростанням ВВП і поведінкою виборців був. Після кризи ми не змогли його простежити (див. «Гроші не головне»).

Виборці почали надзвичайно неприязно ставитися до владних партій, підтримка яких падає незалежно від успіхів економіки.

Гроші не головне

Вибори в Західній Європі, 2008 — березень 2017

За даними Рут Дассонвіль і Майкла Льюїса-Бека, ParlGov, MBF, The Economist

З 2008-го чинні уряди втрачали голоси в міжвиборчий період на 29 із 35 виборів. Через сім років після початку кризи євро економіка європейських країн нарешті стала одужувати. Але якщо чиновники думають, що поява грошей у кишенях виборців збереже їм владу, то на них чекає неприємний сюрприз. ■

© 2016 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Промосковська трійця

Алла Лазарева, Париж

Три прохідні кандидати в президенти Франції готові скасувати санкції проти Росії, попри анексію Криму та загарбницьку війну на Донбасі

Мабуть, уперше в історії Франції українська тема бодай пунктиром окреслилася в передвиборчих дебатах кандидатів у президенти. Причина цього очевидна: війна, що триває на Сході України. А ще санкції, котрі не аж надто відчутно, але впливають як на російську, так і опосередковано на французьку економіку. Загалом зовнішньополітичні проблеми дуже мало обговорювали під час цілої президентської кампанії. Найбільше дискусій точилося довкола особистості Трампа й штатівських бомбардувань у Сирії. Анти-американські комплекси, свої та суспільні, кандидати експлуатували максимально. Чого ж вагатися? Французька мрія про відновлення колишньої політичної могутності в дискурсі Марін Ле Пен, Франсуа Фійона та Жана-Люка Меланшона не здійсниться без послаблення зв'язків із Вашингтоном та зменшення «залежності» від Брюсселя. Як протипагу до ЄС та США троє товаришів так само одноголосно пропонують Москву. Україна виринає як прикра перешкода на шляху відновлення повномасштабного союзництва з Росією. Міжнародне право? Недоторканність кордонів? Демократичні стандарти і європейські цінності? Виявляється, кордони незле й піддати ревізії. Не власні, звичайно, а лише ті, що утворилися після розпаду СРСР.

«Я хочу бути кандидатом миру й організувати безпекову конференцію від Атлантики до Уралу, — заявив під час телевізійних дебатів 20 березня кандидат від крайніх лівих Жан-Люк Меланшон (15% підтримки напередодні першого туру). — Треба переглянути всі кордони, що з'явилися по зникненні Радянського Союзу». Від Уралу до берегів Атлантики. Отже, без США й поза НАТО, з якого висуванець хотів би вивести Францію. «Треба переглянути всі ті кордони, — наполягав Меланшон. — Кордон між Україною та Росією, він до Криму чи за ним? Я не знаю. Треба розбиратися». Так, ніби Єльцин не визнав незалежності України й не підписав із нею угоди про визнання територіальної цілісності...

У незвазі до українського суверенітету Меланшон легко складає конкуренцію Марін Ле Пен. Лідерка крайніх правих також просуває «стратегічний альянс із Росією» та «пан'європейський союз націй включно з РФ та Швейцарією». Соціологи обіцяють їй у першому турі 22%. «Крим ніколи не був українським», — продемонструвала політичні та географічні знання фаворитка електоральної кампанії в інтерв'ю газеті «Известия» від 17 січня. Того ж таки дня очільницю радикальних правих проголошено в Україні персоною нон грата. Попри це, Ле Пен не раз повторила маніпулятивну сентенцію на зустрічах із вибор-

Марін Ле Пен
(22% підтримки)

Франсуа Фійон
(21% підтримки)

Жан-Люк Меланшон
(15% підтримки)

цями. Як складатимуться двосторонні відносини між Парижем та Києвом у випадку перемоги очільниці «Нацфронту»? Зрозуміло одне: якщо вона стане президентом, правовий прецедент визнання Криму російським з боку одного з постійних членів Ради Безпеки ООН стане реальністю. Емісари від партії Ле Пен не раз навідувалися до «ДНР-ЛНР». Звичайно ж, через Москву. Отже, «нормандський формат», якому, за версією Порошенка, «немає альтернативи», навряд чи виживе. Що далі? Імовірно, на Францію чекатиме референдум щодо участі в ЄС та НАТО...

Стосовно війни в Україні та Сирії промосковську позицію просуває також правий консерватор Франсуа Фійон. Попри серію фінансових скандалів, за нього готовий проголосувати 21% виборців. Дискурс Фійона лише стилістично відрізняється від позицій Ле Пен та Меланшона. По суті, чуємо ті самі ніби надиктовані Москвою меседжі. «Ми також змінювали кордони, — проголосив Фійон під час теледебатів 20 березня. — Бо ми, західні люди, думаємо, що нам усе дозволено... Але є кордони, які прокладено в неприйнятних для народів умовах... Народом не можна відмовити у праві їх відкрити».

Із контексту явно випливало, що мова саме про кордон усередині колишнього Союзу. Україну прямо не названо, однак алегорія прозора до однозначності: Фійон оновив відому мантру про те, як західні країни «образили» Росію, коли по закінченні холодної війни не побажали переглянути її кордони із сусідами, хоча й погодилися на відокремлення Косова від Сербії. Еммануель Макрон (22% підтримки) робить усе можливе, аби уникати обговорення українських тем. Лише у відповідь на пряме запитання змушений був сказати: «Мої цінності відмінні від путінських». Проте на сайті руху «Вперед!» можна знайти статті, де обережно, помірковано, дипломатично все-таки наведено аргументи на користь поступового зняття санкцій та «діалогу з Росією замість одновимірного тиску».

Єдиний кандидат, який чітко засуджує московське загарбництво та обстоює збереження санкцій, — це соціаліст Бенуа Амон (10% потенційних голосів «за»). «Одна з моїх найбільших розбіжностей із Марін Ле Пен, Фійоном та Меланшоном стосується Росії, — пояснив він. — Їхня зачарованість путінським режимом є отруйною». В одному з інтерв'ю політик наголосив: так, вести діалог із росіянами можна й навіть треба, але «варто пам'ятати, хто вони, що роблять і якою є природа їхнього режиму».

Перший тур президентських виборів у Франції цієї неділі. Ще ніколи результати не було так важко спрогнозувати й ніколи, певно, ставки плебісциту не були такими високими. ■

Давні ударні хвилі

Населення Східної Німеччини зменшується. Зі схожими проблемами в майбутньому зіткнеться й решта країни, а також великі регіони Європи

Якби не графіті на стінах пустих будинків, здавалося б, що в місті Біттерфельд-Вольфен на північ від Лейпцига (власне, у двох містах, які 2007 року об'єднали) зовсім немає молоді. Уздовж сонних вулиць тягнуться аптеки, фізіотерапевтичні центри та крамнички із садовими гноміками. За кращиків часів тут діяли успішні хімічні підприємства.

«Сьогодні повітря значно чистіше й можна на решті вішати випрану білизну на вулиці, — каже місцевий дідусь, що вийшов на ранкову прогулянку. — Але зникло багато робочих місць, тож дітей залишилося мало». Він показує на колишнє приміщення школи; нині це один із численних будинків престарілих.

Попри наплив біженців (1,2 млн за останні два роки), на населення Німеччини чекає майже невідворотне скорочення. За прогнозами ООН станом на 2015-й, до 2050-го двоє із п'яти німців будуть віком понад 60 років, а людність «найстарішої» країни Європи зменшиться від 82 млн до 75 млн осіб. Починаючи від 1970-х тут помирає більше осіб, ніж з'являється на світ. Нижча народжуваність і більша тривалість життя — проблема великої кількості багатих країн. Але наслідки гостріше відчутні у ФРН, де народжуваність нижча, ніж у Британії та Франції.

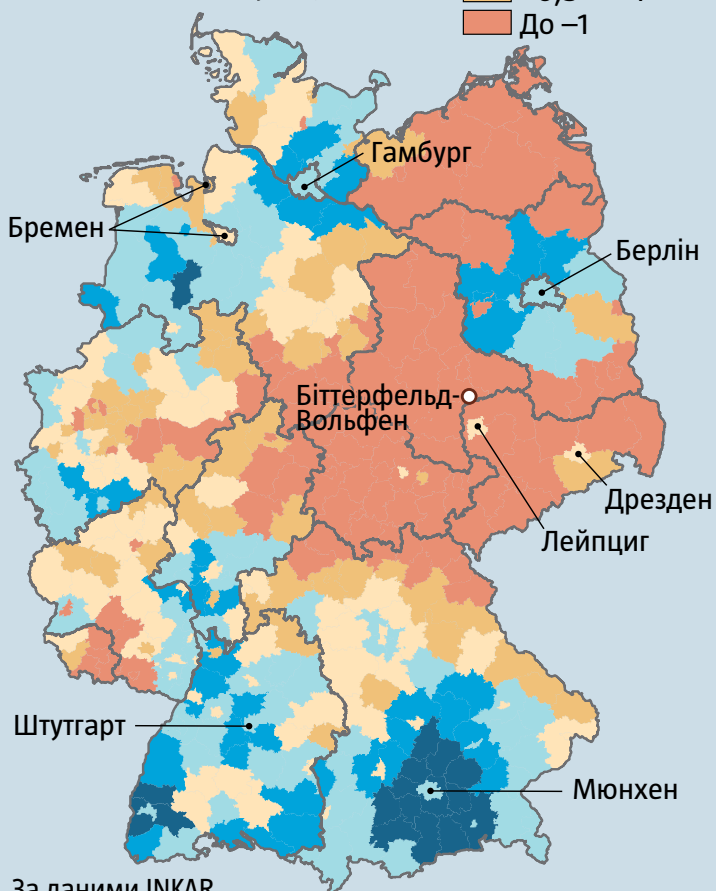
Якщо Німеччина — попередження для інших, то її східна частина — для західної. Якби вона все ще була окремою державою, НДР мала б найстаріше населення у світі. Майже через 30 років після об'єднання регіон досі відчуває ударні хвилі від падіння Берлінського муру в 1989-му. Тоді мільйони — переважно молодь і здебільшого жінки — почали втікати на Захід країни. У тих, хто залишався, народжуваність упала до рекордно низького рівня. «Діти, які не з'явилися у 1990-х, не привели на світ уже своїх дітей у 2010-х. Це ударна хвиля від ударної хвилі», — каже Франк Свячни, співробітник Федерального інституту вивчення населення у Вісбадені. За державними статистичними даними, від 2016 до 2060 року населення Сходу зменшиться від 12,5 млн до 8,7 млн. Земля Саксонія-Ангальт, до якої належить Біттерфельд-Вольфен, за цими показниками випереджає решту.

У минулому Берлін не звертав на цю частину країни особливої уваги. Але занепад у регіоні вже дав свій політичний ефект. На земельних виборах у березні 2016 року попу-

На Сході без змін

Прогноз динаміки населення в Німеччині

Зміни за 2012–2035 роки, %

За даними INKAR

лістська партія «Альтернатива для Німеччини» вийшла на перше місце у Біттерфельді й на друге — у Вольфені. Такі міста відіграють важливу роль на федеральних виборах у вересні, де прогнозується мінімальний розрив між фаворитами. Населення Біттерфельд-Вольфена зменшилося від 75 тис. у 1989-му до нинішніх 40,5 тис. Навіть після того як влада знесла одні багатоквартирні будинки

й частково демонтувала інші, кістяки будівель усе ще чекають на розбирання. Майже кожен п'ятий будинок безлюдний. Помпезний об'єкт епохи сталінізму — колишній міський Палац культури — теж стоїть пустою. Дві третини дитячих садочків і більш ніж половина шкіл від 1990 року позакривалися. Кількість випускників середніх шкіл упала наполовину. Працедавцям важко знайти людей на наявні вакансії.

Молодих людей, особливо у сфері обслуговування, знайти теж складно. Єдина галузь, яка переживає бум, — догляд. У ній гостро бракує геронтологів, медсестер, нянчок і стажерів. Щоб допомогти заповнити цю прогалину, місцева філія Euro-Schulen звернулася аж до В'єтнаму. Пройшовши курс німецької мови в Ханой, 16 молодих стажерів почали працювати цього місяця, а незабаром тут очікують прибуття ще 20. У сусідньому Дессау схожу угоду готують із Китаєм.

У Німеччині низька народжуваність довго компенсувалася завдяки мігрантам. Незвично високий показник міграції за останні роки значно переважив скорочення автохтонного населення.

Але країни ЄС, які традиційно були її джерелом, самі старіють. Міграційні потоки сповільняться; конкуренція за робочу силу збільшиться. Економіст Федерального статистичного відомства Ольга Пецш стверджує, що Німеччині буде потрібно значно більше мігрантів, аби зупинити зменшення населення, яке, за прогнозами, пришвидшиться після 2020 року.

Чиновник місцевої адміністрації Уве Шульце каже, що біженці не зменшують браку робочої сили. Із понад 2,6 тис. шукачів притулку, які приїхали в цей район упродовж 2015–2016 років, менш ніж третина зареєстровані на сьогодні як працездатні й лише 40 трудяться з повним навантаженням. В обшитому дерев'яними панелями кабінеті, у будівлі в стилі неокласицизму (колишня штаб-квартира одного з найбільших у Європі виробників кольорової кіноплівки), мер Біттерфельд-Вольфена Армін Шенк пояснює, що проблеми здебільшого пов'язані з мовою, кваліфікацією та непевністю стосовно набуття статусу біженця.

У відповідь на запитання, чи можуть афганці та сирійці навчатися за тією самою програмою, що і в'єтнамці, представниця Euro-Schulen Ліане Міхаеліс енергійно хитає головою: надто багато освітніх, релігійних та етичних бар'єрів для роботи у сфері догляду. І додає, що «ті, у кого є потрібні документи, швидко виїжджають». За даними ОЕСР, близько половини шукачів притулку, які колись починали на Сході Німеччини, переїжджали до великих міст на кшталт Гамбурга, тільки-но отримували дозвіл на проживання.

Хоча шанси, схоже, не на його користь, Біттерфельд-Вольфен принаймні намага-

ється боротися. Під час швидкої екскурсії містом мер Шенк показує, як стару вугільну копальню перетворили на озеро з новим причалом і набережною. Він повторює мантру, відому всьому місту: «Головне — запропонувати гідний рівень життя й дозволити». Рекламна брошура рясніє знімками усміхнених дітей, яхт і тенісних кортів. Як видно з тексту, Біттерфельд-Вольфен — «одне з наймолодших міст Німеччини». І хоча такий маркетинговий хід зупинив відплив (а в 2015-му приплив населення вперше трішки обігнав його), місто все одно зменшується; смертність щороку перевищує народжуваність більш ніж удвічі.

**У НІМЕЧЧИНІ НИЗЬКА НАРОДЖУВАНІСТЬ
ДОВГО КОМПЕНСУВАЛАСЯ ЗАВДЯКИ МІГРАНТАМ.
АЛЕ КРАЇНИ ЄС, ЯКІ БУЛИ ЇХ ДЖЕРЕЛОМ,
САМІ СТАРІЮТЬ. ТОЖ МІГРАЦІЯ СПОВІЛЬНИТЬСЯ,
А КОНКУРЕНЦІЯ ЗА РОБОЧУ СИЛУ ЗБІЛЬШИТЬСЯ**

У багатьох сільських регіонах Європи місцева влада бореться зі схожими проблемами, гадаючи, коли ж то доведеться переобладнувати школу під будинок престарілих. До 2050 року Греція, Італія, Польща, Португалія та Іспанія (які, на відміну від Німеччини, переживають чистий «відплив мізків») за медіанним віком будуть старішими за Німеччину, а їхнє населення значно зменшиться. Такими є дані ООН. Старіння та еміграція, імовірно, й надалі пригнічуватимуть зростання в центральній та південноєвропейських країнах, як стверджує МВФ. За його підрахунками, до 2030 року ВВП на особу в кількох країнах може виявитися на 3–4% нижчим, ніж був би без еміграції.

КУДИ ПРЯМУЄ БІТТЕРФЕЛЬД-ВОЛЬФЕН?

Проте в Німеччині наслідки цих процесів відчутні особливо гостро. За сильної економіки й великого попиту на трудові ресурси деяким працедавцям уже важко заповнювати вакансії. Консалтингова агенція BCG прогнозує, що до 2030 року в країні бракуватиме 5–7 млн працівників.

Потрійний шок від падіння кількості робочих рук, підвищення соціальних витрат і ймовірного негативного впливу старіння працездатних людей на інноваційність та продуктивність гальмуватиме майбутнє зростання, як прогнозує Олівер Гольтемеллер, професор Лейпцизького інституту досліджень економіки, додаючи, що наслідки є помітнішими на Сході. Продуктивність там на 20% нижча, ніж на Заході, а через старіння населення й постійну міграцію на Захід вирівнювання економіки буде ще менш імовірним. ■

Із прицілом на Ругані

На іранського президента-реформатора чекають важкі перевибори

Стратегія розколу. На противагу Гасану Ругані (у центрі) релігійні консерватори збиралися виступити з єдиним кандидатом. Але плани їм уже зіпсували інші охочі повернутися до влади з їхнього ж табору

Минулого тижня стартував прийом заявок на непросту роботу — президента Ірану. За те, щоб замінити собою нинішнього президента й відносно поміркованого політика Гасана Ругані на виборах 19 травня, змагатиметься більш ніж сотня претендентів. Релігійні консерватори, які мають у країні дуже велику вагу, сподіваються подолати незгоди, що обернулися для них невдачею на виборах 2013-го, подарувавши Ругані перемогу, й об'єднатися навколо єдиного кандидата.

Президентом республіки вони воліли б бачити Ебрагіма Раїсі, новопризначеного хранителя однієї з найважливіших і найбагатших тамтешніх святинь — мавзолею імама Рези в Мешхеді. Крім доходів від власності святині (їй належать автомобільні заводи) Раїсі має ще один плюс: він протеже верховного лідера — аятоли Алі Хаменеї. Але 12 квітня в перегони вступив і суперечливий ультраконсервативний колишній президент Магмуд Агмадінежад (що мало б неабияк стурбувати Раїсі). Хоча Хаменеї і наказував йому не балотуватися. Це збільшує імовірність того, що голоси консерваторів знову розділяться.

І все-таки антиіранська риторика американського глави держави Дональда Трампа — великий бонус для противників реформ, якщо вони такі об'єднуються. Після досягнення у 2015 році домовленості щодо ядерної програми між Тегераном та шістьма західними столицями здавалося, що переобрання Ругані — вирішене питання. Але обіцяні плоди скасування санкцій ООН (в обмін на обмеження Іраном своєї ядерної програми) з'являються повільно. Америка не тільки не заохочує інвестицій у цю країну, а ще й посилює деякі санкції і надалі не дає їй змоги торгувати за долари.

Маючи в розпорядженні армію, Революційну гвардію, суди й державне телебачення, а до того ж володіючи повноваженнями затверджувати

кандидатів на посаду президента (що до наступних виборів іще належить зробити Раді вартових Конституції, у якій вони мають більшість), консерватори Хаменеї вже й так зосередили у своїх руках величезну владу. Зараз вони націлилися на соціальні медіа, де реформатори — прибічники Ругані поки що здебільшого мали свободу дій. Минулого місяця здоровані в маски заарештували 12 адміністраторів популярних новинних каналів у соцмережах.

Але завдання виявляється не таким і простим для консерваторів. Першою в їхній приціл потрапила програма для мобільних телефонів Telegram, яка дає користувачам змогу обмінюватися закодованими повідомленнями, а також пропонує канали новин без цензури. У неї в Ірані 20 млн користувачів, завдяки їй можна дивитися тисячі каналів на фарсі, причому деякі мають понад 1 млн зареєстрованих юзерів. Торік ця програма допомогла реформаторам набрати голоси на парламентських перегонах. Виборці зірвали спроби консерваторів дискваліфікувати відомих кандидатів — прихильників реформ: пішли голосувати, озброївшись «списками надії» (іменами менш відомих висуванців) у своїх телефонах, і таким чином змістили найзатятіших консервативних діячів, серед яких були й родичі самого Хаменеї. І не встигло з'явитися повідомлення про балотування Раїсі, як вони злязали докидати до його бездоганної репутації інформацію про те, що ще 28-річним прокурором він засудив на смерть сотні лівих політ'язнів.

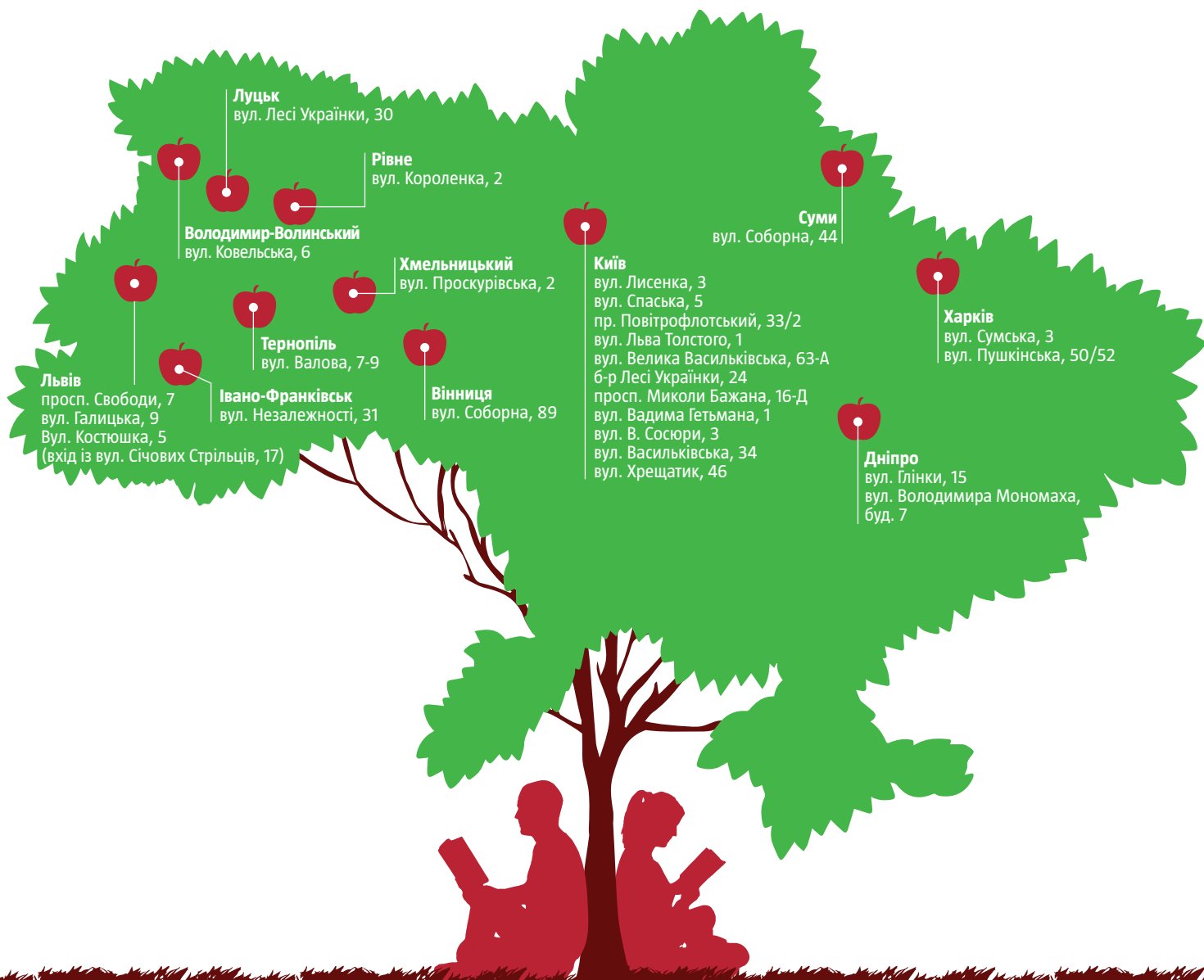
Уряд Ругані ускладнив цензуру. Він збільшив пропускну здатність мереж порівняно з 2009 роком і розширив мобільне покриття від 39% до 99% території Ірану

За більш реакційної влади цензори могли б уже заборонити Telegram. Колишній консервативний президент Ірану Магмуд Агмадінежад просто відімкнув мобільну мережу, коли протестувальники почали обурюватися результатами його переобрання у 2009 році, й обмежив пропускну здатність інтернету настільки, що сторінка відкривалася годинами. Тоді було заборонено Facebook і Twitter. Але уряд Ругані ускладнив цензуру. Він у сотню разів збільшив пропускну здатність мереж порівняно з 2009-м. А ще розширив мобільне покриття від 39% до 99% території Ірану. Воно охопило, зокрема, і 27 тис. сіл, які доти вважали оплотом консерваторів. Тож Ругані й далі несе в маси свій меседж. Останнім часом ознаки деякого покращення в економіці також посприяли його традиційній прихильності до співпраці із Заходом. Тож консерваторам уже не вдасться підлаштувати виборчу кампанію повністю під себе. ■

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

КНИГАРНЯ

Луцьк
вул. Лесі Українки, 30

Рівне
вул. Короленка, 2

Володимир-Волинський
вул. Ковельська, 6

Хмельницький
вул. Проскурівська, 2

Суми
вул. Соборна, 44

Харків
вул. Сумська, 3
вул. Пушкінська, 50/52

Львів
просп. Свободи, 7
вул. Галицька, 9
Вул. Костюшка, 5
(вхід із вул. Січових Стрільців, 17)

Тернопіль
вул. Валова, 7-9

Івано-Франківськ
вул. Незалежності, 31

Вінниця
вул. Соборна, 89

Київ
вул. Лисенка, 3
вул. Спаська, 5
пр. Повітрофлотський, 33/2
вул. Льва Толстого, 1
вул. Велика Васильківська, 63-А
б-р Лесі Українки, 24
просп. Миколи Бажана, 16-Д
вул. Вадима Гетьмана, 1
вул. В. Сосюри, 3
вул. Васильківська, 34
вул. Хрещатик, 46

Дніпро
вул. Глінки, 15
вул. Володимира Мономаха,
буд. 7

Чекаємо на вас щодня з 9:00 до 21:00

WWW.BOOK-YE.COM.UA

Сьогодні я розмовляю українською

Олена Кухар

Мій перехід на українську наразі не закінчено. Понад те, я ще не знаю, чи готова буду дійти до кінця. Але завжди пам'ятаю, що на цій доріжці важливо робити принаймні маленькі кроки. Не зупиняючись, день за днем.

Останнім часом у текстах, присвячених українізації, часто натрапляю на згадки про окремий тип киян: люди, які думають російською, розмовляють російською зі своїми рідними, але свідомо переходять на українську в публічному просторі, під час найменших контактів із «великим світом». Я належу до цієї групи.

Така ситуація (життєвий компроміс? етап перед наступним кроком?) має прості й, мабуть, занадто типові причини. Я виросла в російськомовній родині, й, хоча навчалася в українській школі, органічною мовою мого побуту українська не була. Досі пам'ятаю, як прибігла додому після першого дня в гімназії з вираженими очима й розповіла мамі, що «квітка — это цветочек». Наступна сюжетна спіраль буде вже екзотичніша: у 17 років (здавалося б, уперше маючи змогу самостійно й свідомо змінити ситуацію) я метнулася в кардинально інший бік і зі свого північного Чернігова поїхала ще північніше, до Москви. Там вступила до вишу й лишилася на наступні 12 років. Майже

допомогою словників та постійної самоперевірки. Сьогодні моє найближче середовище друзів цілком україномовне. Саме вони допомогли мені виробити навичку публічного говоріння українською. Ніхто з них жодного разу не подивився б на мене скося, якби я облишила свої незграбні спроби.

Моя філологічна паніка вже в минулому, хоча досі дивує феномен: після тижня перебування в Лондоні освоюєшся в новому мовному середовищі легше, відчуваєш мову й віддаєшся їй простіше, ніж після двох із половиною років у Києві. Йдеться, можливо, про сором та почуття провини: коли навіть біля овочевого кіоску раптом усвідомлюєш наявність мовленнєвих проблем, стає дуже соромно, а сором найчастіше блокує легкість і шлин. Може, річ у відсутності справді щільного мовного середовища, адже в Україні завжди є можливість утекти від української. Усе просто. Йди собі до овочевого кіоску, кажи «добрий день» замість «добридень», розмовляй із порога російською — і жодної тобі паніки. У Лондоні це, вочевидь, неможливо. Але яким чином зробити в нас «як у Лондоні»? Адже тут замало квот. Квоти здатні призвичаїти до української так, як колись мене призвичаїла до «квітки» гімназія, але вони не навчать людей говорити.

Я вірю не у квоти, а в те, що всесвіт починається в дитячій кімнаті. Щоправда, тут у мене успіхів небагато. Є чимало історій про те, як партнери, дізнавшись, що матимуть дитину, свідомо переходили на українську. Чимало є правильних текстів, які стверджують: головне, що ми можемо зробити для України, — це виховати україномовних дітей. На жаль, із дворічним сином від самого його народження я розмовляла російською (інакший варіант на той момент не вважала чесним, а може, просто боялася ризикнути). Сьогодні в публічному просторі спілкуюся з ним лише українською (сам він іще не заговорив). І щиро радію, що всі його книжки українські й що, здається, читання російською малюк узагалі відмовляється сприймати на слух.

Життя покаже, що буде далі: якою мовою говоритиме син, а яка стане мовою моїх міркувань. Наразі я дедалі частіше думаю про те, що багато людей відмовляються робити перші кроки в цьому напрямку, бо їм незручно (ніяково!) або страшно. «Не зможу дійти до кінця, — думають вони. — Усе одно й надалі думатиму російською», «Усі мої рідні російською розмовляють», «Бабусі моєї дитини спілкуються російською» тощо.

Один із найпотужніших пунктів «12 кроків» (відомої програми подолання залежностей, зокрема алкогольної) — відмова від далекоглядних планів та амбітних обіцянок. «Сьогодні я не п'ю», — кажуть учасники проекту. І наступного ранку, дай Боже, повторять те саме.

Можливо, це вихід для багатьох, хто хотів би наважитися. ■

**ЧИМАЛО Є ПРАВИЛЬНИХ ТЕКСТІВ,
ЯКІ СТВЕРДЖУЮТЬ: ГОЛОВНЕ,
ЩО МИ МОЖЕМО ЗРОБИТИ ДЛЯ УКРАЇНИ, —
ЦЕ ВИХОВАТИ УКРАЇНОМОВНИХ ДІТЕЙ**

відразу після Майдану повернулася назад, залишивши в Росії маму й сестру, щоб починати в Україні нове життя, підхопити не завершені колись справи й, буду чесна, виправити помилки.

Найскладніше було повернутися до мови. Почасти через те, що за перші 17 років життя справжньої зустрічі з нею в мене так і не відбулося. Йшлося не так про читання книжок чи загалом споживання україномовної продукції (із цим проблем ніколи не існувало). Річ була саме в тому, щоб українською заговорити: виявляється, навіть під час уроків у школі ця навичка на достатньому рівні не сформувалася.

Після повернення мовне питання стало питанням персонального вибору. Перші півроку, а може, і рік мене регулярно охоплювала паніка. Головною незавершеною справою були незавершені речення: мені фізично бракувало повітря (ну і слів, звісно). Писалося значно легше, але кожен робочий текст, кожне повідомлення в соцмережах усе одно складала за

Крізь залізну телезавісу

Ярослав Пешек

У Празі, столиці Чехії, з'явився російськомовний телеканал «Настоящее время». Він транслюється в країнах колишнього Радянського Союзу та кількох інших, де масово проживають російськомовні спільноти, як-от Ізраїль, Іспанія чи Німеччина. Мета нового проєкту — покласти край одноосібному пануванню Кремля в російськомовному медіа-просторі, створивши певну альтернативу та опозицію телеканалам на кшталт Russia Today.

«Настоящее время» — це спільний проєкт «Радіо Свобода» та «Голосу Америки», фінансований безпосередньо Конгресом США. Програми йдуть цілодобово, і канал можна дивитися в інтернеті. Програма розрахована, зокрема, на росіян і російськомовних, що проживають за межами РФ. Однак головне завдання цього мовника — протарувати шлях до квартир громадян Росії і сформувати ефективну альтернативу її традиційним державним чи лояльно-провладним телеканалам. Загальновідомо, що населення РФ більше вірить телевізору, ніж холодильнику. А отже, навіть погіршення рівня життя й зростання цін не підірвуть довіри більшості росіян до президента Владіміра Путіна, не зроблять їх менш відданими своєму лідерові. Прокремлівське ТБ транслює сотні репортажів про «загнівання» в ЄС, змальовує страждання тих, хто терпить «гніт олігархів», залякує непоінформованих глядачів страхіливими історіями про буття Заходу.

Саме цим тенденціям повинне протистояти «Настоящее время». Зокрема, новий канал має зосередитися на показі історій із повсякденного життя справжніх людей, змушених жити в пострадянській дійсності. Він збирається стати

«дзеркалом», що відображатиме реалії: поряд із розслідуваннями корупційних афер, дослідженнями на теми бідності, рівня медицини, зростання цін на продукти й основні послуги на ньому з'являтимуться програми про туризм, подорожі та спосіб життя в розвинених країнах світу.

Йому буде дуже складно пробитися уже бодай через те, що доведеться задовольнитися куди меншим бюджетом, ніж у великих російських телевізійних мовників. Існуватимуть великі проблеми ще й із розвитком співпраці з місцевими та регіональними партнерами. Атмосфера в Росії характеризується тим, що взаємодія з опозиційними до панівного режиму структурами вважається злочином.

Проєкт російськомовного телебачення на базі «Радіо Свобода» виник іще за президентства Барака Обами, коли зв'язки між США та Росією були більш ніж напруженими. Як поставиться до цього медіа-проєкту Дональд Трамп, поки що не надто зрозуміло. Проте очевидно одне: поши-

ОЧЕВИДНО ОДНЕ: ПОШИРЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ НОВИН У РОСІЙСКОМОВНОМУ МЕДІА-ПРОСТОРІ — СПРАВА НЕ ЛИШЕ ПОТРІБНА, А Й ВИТРАТНА ТА СКЛАДНА З ПОГЛЯДУ НАБОРУ КВАЛІФІКОВАНОГО ПЕРСОНАЛУ

рення альтернативних новин у російськомовному медіа-просторі — справа не лише потрібна, а й витратна та складна з погляду набору кваліфікованого персоналу.

Пригадую, коли «Радіо Свобода» 1995 року переїхало з німецького Мюнхена до Праги, це стало для нас справжнім святом. Окрім усього іншого йшлося про акт підтвердження: міжнародна спільнота визнала Чеську Республіку вільною та демократичною країною.

Однак тоді ситуація бачилася дещо іншою. Інтернет іще не набув такого розмаху, як нині. Люди з країн колишнього соціалістичного табору мали дуже обмежені можливості сформувати власну думку на основі кількох альтернативних джерел інформації.

Сьогодні, коли ми дуже чітко усвідомлюємо всі наслідки агресії РФ у Грузії, у Криму чи на Донбасі, небувало зросла й потреба в альтернативних російськомовних новинах. Міжнародна спільнота щодня переконується: зупинити путінізм не під силу жодним економічним санкціям. Зміни в напрямку демократії та міжнародної співпраці в Росії почнуться лише тоді, коли її громадяни стануть більш поінформованими й здатними скласти власний об'єктивний погляд на решту світу й позицію Москви в ньому. ■

У жовтні 2016 року Левада-Центр, який спеціалізується на соціологічних дослідженнях, провів серед росіян опитування про довіру до ЗМІ та цензуру. На той момент повністю довіряли інформації основних каналів ТБ про події в країні 12% респондентів (17% у липні 2016-го і 11% у жовтні 2015-го). Значною мірою довіряли 44%, лише частково — 34%, не довіряли 7%. Коли в громадян РФ цікавилися, чи довіряють вони інформації про події в країні, яка поширюється в інтернеті, у жовтні 2016-го ствердно відповіли 8% (7% у липні 2016-го й 6% у жовтні 2015-го). Значною мірою їй довіряли 29% респондентів, лише частково — 36%. На запитання, чи складається в них враження, що у пресі, на радіо й ТБ подають свідомо неправдиву інформацію, 26% вибрали варіант «досить часто», 28% — «досить рідко» і 21% — «дуже рідко». 12% і 32% опитаних дуже або досить часто мали враження, що в пресі, на радіо й ТБ їх відволікають від справді важливих подій і фокусують увагу на другорядних сюжетах. У вересні 2012 року таких було відповідно 9% і 46%. 25% і 18% відповіли, що мають таке враження досить або дуже рідко (відповідно 28% і 7% у 2012-му).

Первинний вигляд радянського комуносоціалізму

Станіслав Кульчицький

Чому його економічна модель виявилася провальною

Розподіл благ по-новому. «Всякий зайвий пуд хліба повинен відбиратися в руки держави», — лєнінське гасло продрозверстки вибило ґрунт з-під ніг селян-власників

Беручись до цієї статті, я зрозумів, що не зовсім коректно ототожнив Російську революцію 1917 року з цивілізаційною катастрофою (*Тиждень*, № 10/2017). Треба було сказати, що ця революція спрямувала розвиток Росії та поглинутої нею України на шлях, який вів до цивілізаційної катастрофи. Будуючи в країні комунізм, вожді більшовиків запевняли: «Мы наш, мы новый мир построим... Кто был ничем, тот станет всем». Однак за допомогою пропаганди й терору вони побудували спотворений світ.

Після 1991 року в Україні мало хто співав партійний гімн «Інтернаціонал». Однак це не означало, що спотворений світ одразу зник. Пострадянська Україна тільки ставала на шлях, який вів до

свободи та незалежності. Лишаючись упродовж трьох поколінь в епіцентрі більшовицького експерименту, український народ із величезними зусиллями вже чверть століття видається зі спотвореного світу. Не варто звинувачувати в сучасних негараздах зовнішні сили або обраних на вільних виборах проводирів. Зовнішні сили лише користуються нашою слабкістю, а проводирі є віддзеркаленням нас самих. Щоб не впадати у відчай, переглядаючи щодня новинні телеканали, треба вдивлятися в дзеркало історії. Аби не опускалися руки, слід усвідомлювати, через які жакливі випробування довелося пройти українському народу. На жаль, наші уявлення про минуле все ще певною мірою оптимістичні.

ЕКСПЕРИМЕНТИ НАД СОЦІУМОМ

Опубліковані *Тижнем* мої попередні статті підготували ґрунт для розмови про те, що відбувалося протягом 1918–1938 років, коли в зайнятій більшовиками країні був побудований штучний лад — комуносоціалізм. Будівництво народженого в голові людини ладу відбувалося методом проб і помилок. Помилки майстерно приховувалися, а «соціалістичне будівництво» зображалося як послідовна реалізація мудрих накреслень вождів. Варто, однак, придивитися до первинного вигляду комуносоціалізму хоча б тому, що судомні спроби вождів здійснити нездійсненне стали першопрчиною катастрофічних криз як політичних (громадянська війна), так і економічних (голод 1921–1922 і 1931–1932 років, голодомор 1932–1933 років в Україні, на Кубані, у Нижньому-Волзькому краї та Казахстані).

Вожді чудово розуміли, що за зручним терміном «диктатура пролетаріату» приховується диктатура створеної ними партії. А точніше, їхня власна диктатура, оскільки вони створили цю партію на засадах «демократичного централізму». Адже Володимир Ленін вважав авангардом пролетаріату тільки підконтрольну собі партію. Однак у його працях ми не знайдемо виразу «диктатура партії». У квітні 1923-го в доповіді на XII з'їзді РКП(б) Григорій Зінов'єв на диво безвідповідально визнав: «Диктатура партії — це роблять, але про це не говорять». Очевидно, на знак протесту проти партійного лицемірства він підготував резолюцію по доповіді, у якій один-єдиний раз за всю історію КПРС прослизнуло те неприйнятне речення: «Диктатура робітничого класу не може бути забезпечена інакше, як у формі диктатури його передового авангарду, тобто Компартії». Натомість Іосіф Сталін у 1924 році назвав «диктатуру партії» нісенітницею і додав, що в резолюції партійного з'їзду цей вираз з'явився через недогляд.

Не думаю, однак, щоб вожді в спілкуванні між собою визнавали «загальнонародну» власність приватною. Їм вистачало усвідомлення того, що ця власність перебувала у володінні держави, а державою були вони самі. Револьюційний марксизм цікавив їх як обґрунтування одержавлення економічного життя. Ленін і Сталін засвоїли не тільки заклик «Маніфесту Комуністичної партії» про «експропріацію експропріаторів», а й поділ комунізму на дві фази в «Критиці Готської програми» Маркса, здійснюваний за критерієм розподілу матеріальних благ. Натомість за критерієм виробництва благ соціалізм як перша фаза комунізму не відрізнявся, на його думку, від другої, тобто від повного комунізму. Побудова соціалізму, за Марксом, була пов'язана не тільки з «експропріацією експропріаторів», а й із ліквідацією товарно-грошових відносин та ринку.

Будучи контрреволюціонерами в Російській революції 1917 року, більшовики виявилися революціонерами в готовності творити цивілізаційно інший світ не тільки у своїй країні, а й на всій планеті. Ленін не приховував того, як розумів свою історичну місію. На з'їзді рад народного господарства в березні 1918-го він заявив: «Нам треба

зовсім по-новому організувати найглибші основи людського життя сотень мільйонів людей».

Керівники більшовицької партії скористалися революційним марксизмом тільки для того, щоб експропріювати суспільство й установити економічну диктатуру, тобто поставити життєдіяльність кожної людини під постійний контроль опанованої ними держави. За два десятиліття вони домоглися експропріації суспільства. Одночасно зробили безуспішні спроби «організувати найглибші основи людського життя» на засадах марксистської тріади: ліквідації приватної власності, товарно-грошових відносин і ринку.

Основоположники марксизму не роз'яснювали, як це зробити, і Ленін взяв на себе опрацювання відповідних рекомендацій. У січні 1918-го він написав статтю «Як організувати змагання?». Більш як 10 років вона залишалася неопублікованою, але з її тексту можна побачити хід думок більшовицького вождя. Щоб організувати, як висловлювався автор, «державне виробництво і розподіл на комуністичних началах», передбачалися такі заходи: конфіскація поміщицьких земель, запровадження робітничого контролю на підприємствах, націоналізація банків, фабрик і заводів, примусова організація всього населення в споживчі та збутові товариства, державна монополія на торгівлю хлібом та іншими продуктами й предметами. Отже, називалося до десятка за-

**БУДІВНИЦТВО НАРОДЖЕНОГО В ГОЛОВІ ЛЮДИНИ
ЛАДУ ВІДБУВАЛОСЯ МЕТОДОМ ПРОБ І ПОМИЛОК.
ПОМИЛКИ ПРИХОВУВАЛИСЯ, А «СОЦІАЛІСТИЧНЕ
БУДІВНИЦТВО» ЗОБРАЖАЛОСЯ ЯК ПОСЛІДОВНА
РЕАЛІЗАЦІЯ МУДРИХ НАКРЕСЛЕНЬ ВОЖДІВ**

ходів, необхідних, на думку Леніна, для організації не опосередкованого грошима виробництва та розподілу. Всі ці заходи лягли в економічний фундамент давно виношуваної вождем ідеї держави-комуні, з якою він уперше виступив одразу після повернення з еміграції у «Квітневих тезах». «Треба, — писав він, — щоб кожна «комуна» — всяка фабрика, всяке село, всяке споживче товариство, всякий комітет постачання — виступила, змагаючись одне з одним як практичні організатори обліку і контролю за працею і за розподілом продуктів». Вождю здавалося, що підконтрольна партійній диктатурі робітничо-селянська держава з мільйонами дрібних функціонерів зможе реалізувати цей грандіозний економічний проект і радянська влада впорасться з роботою, яку виконували об'єктивні закони ринку.

ВІДУЧУВАННЯ ВІД ВЛАСНОСТІ

Націоналізація «командних висот» економіки не знищила відчуженості робочої сили від засобів виробництва, але ліквідувала господаря-власника. Новий господар в особі державного органу не мав матеріального інтересу, був безликим до абстрактності й нездатним щодня займатися конкретним виробництвом. Тому з'явилася об'єктивна потреба в розробці таких критеріїв і

Дефіцит як норма. Черги навіть за товарами першої необхідності — звична картина для будь-якого періоду СРСР: як під час справжніх криз (1946 рік, фото ліворуч), так і в періоди стабільності (1983 рік, фото праворуч)

нормативів, які можна було б прикласти до всіх керованих об'єктів. Налагодження обліку величезної кількості натуральних показників, розробка кошторисів, планів та звітів, організація поопераційного контролю і постійна перевірка завжди завищуваних заявок вимагали величезної армії обліковців та контролерів. Над націоналізованими підприємствами виник і почав стрімко розгалужуватися управлінський апарат у вигляді главків (головних управлінь Вищої ради народного господарства), центрів, трестів і кушів. Уся ця система, спрямована на втілення в життя ідеальних схем безтоварної економіки, намагалася здійснити нездійсненне: налагодити управління з одного центру всією масою підприємств.

Починаючи навесні 1918 року соціально-економічні перетворення, яких не бачив світ, вождь російських комуністів усвідомлював, що може спиратися на підтримку надто нечисленного прошарку суспільства — робітників великої промисловості. Та й то, далекі, не всіх. Зрозуміло, що підтримка робітників забезпечувалася їхнім об'єктивним становищем у суспільстві: вони нібито нічого не втрачали в комуністичній революції. Виявилося згодом, що все-таки втрачали дещо істотне: право вибору місця праці за власним бажанням. Тобто ставали абсолютними пролетарями, в усьому залежними від підприємця, яким виступала держава. Небажання робітника працювати там і тоді, де й коли це було необхідно державі, яка стала підприємцем-монстром, викликало з боку останньої гостро негативну реакцію. Нерідко таке небажання політизувалося, тобто влада сприймала його як контрреволюційний виступ. За аналогією з дезертирами, тобто людьми, які уникали військової повинності й у воєнний час могли підлягати розстрілу, з'явився вислів «дезертир трудового фронту». З осені 1920 року органи державної безпеки почали розбудову таборів примусових робіт для дезертирів. В Україні було створено Центральне управління таборів ЦУЛАГ (не плутати з ГУЛАГом!).

Радянська держава не збиралася спілкуватися із сільськими товаровиробниками через ринок. «Всякий зайвий пуд хліба повинен

відбиратися в руки держави», — заявив Ленін у червні 1918 року на конференції профспілок і фабзавкомів Москви. Необхідна державі кількість хліба розверстувалася по губерніях, повітах і волостях. «Розверстка, подана на волюсть, уже сама по собі є визначенням лишків» — так визначав «всякий зайвий пуд хліба» пояснювальний циркуляр ЦК РКП(б), адресований губкомам партії. Услід за хлібом надійшла черга для розверстки інших продовольчих товарів.

Будучи реквізицією, продрозверстка підточувала економічні підвалини країни. Коли селяни пересвідчувалися, що держава забирає собі геть усе, що можна було б продати на ринку, вони втрачали інтерес до праці й посівні площі різко скорочувалися. З ініціатииви Леніна в грудні 1920 року на затвердження VIII Всеросійського з'їзду рад було винесено законопроект «Про заходи зміцнення і розвитку селянського сільського господарства». Йшлося про розверстку посівних площ. Коментуючи документ, голова Раднаркому заявив цілком відверто: «Суть законопроекту в тому, щоб зараз прийти до практичних заходів допомоги селянському одноосібному господарству, яке переважає, такої допомоги, яка полягала б не тільки в заохоченні, а і в примусі». З'їзд затвердив закон 23 грудня 1920 року. Чи замислювалися делегати, що доведеними до селянського двору «уроками» на посів вони повертають селянство у становище, яке існувало до ліквідації кріпосництва в лютому 1861-го? Подвійна розверстка — посівів і продукції — мала лягти в основу економічних відносин із селом.

«ВОЄННИЙ КОМУНІЗМ»

Характеризуючи ці відносини, письменник Володимир Короленко в листах із Полтави до наркома освіти Анатолія Луначарського обурено писав: «Ви зруйнували те, що було органічного у відносинах міста і села: природний зв'язок обміну. Вам доводиться замінити його штучними заходами, примусовим відчуженням, реквізиціями за допомогою каральних загонів. Кожний землероб бачить, що у нього беруть те, що він виробив, за винагороду, явно не еквівалентну його праці, і

робить свій висновок: ховає хліб в ями. Ви його знаходите, реквізуєте, проходите по селах Росії та України розпеченим залізом, спалюєте цілі села і радієте успіхам продовольчої політики».

У липні 1920 року з'явився Декрет Раднаркому РСФРР «Про розрахункові операції», дія якого незабаром поширилася на територію України. У ньому проголошувалося, що всі державні або громадські установи, підприємства та організації, які потребують будь-яких виробів, матеріалів чи продуктів, зобов'язані для одержання їх звертатися у відповідні розподільчі установи. Купівля на вільному ринку заборонялася. Розрахунки між установами та підприємствами могли здійснюватися тільки в безготівковій формі. У грудні розгорнулася безпосередня підготовка до скасування грошового обігу. Комісія на чолі зі Станіславом Струмиліним при Наркомфін РСФРР підготувала пропозиції щодо заміни грошей так званими тродами (трудовими одиницями). Документ назвали «Декретом РНК про трудову одиницю обліку в державному господарстві РСФРР». Ленін схвалив його і зауважив, що перехід від грошей до безгрошового продуктообміну є безспірним.

4 грудня 1920 року, напередодні скасування грошей (яке так і не відбулося), Ленін підписав «Декрет про безкоштовний відпуск продовольчих продуктів і предметів широкого споживання». Ідентичний декрет, який мав вступити в дію з 1 січня 1921-го, голова Раднаркому УСРР Християн Раковський підписав 14 грудня. У декретах вказувалося, що продовольство, яке Наркомпрод призначав на постачання робітників та службовців, має виділятися безкоштовно. Продовольство для міського населення, яке мало право на постачання з Наркомпроду, надходило до розподільчих органів теж безкоштовно. Від січня 1921 року за проваджувалося безплатне перевезення по залізницях вантажів і робітників та службовців, які їхали на роботу, у відпустку або з державної потреби. Були ухвалені також декрети про скасування плати за житло, користування водопроводом, каналізацією, газом, електрою.

Тут немає місця для опису господарського колапсу, який стався в країні взимку 1920–1921 років. Економічна катастрофа змусила Леніна подивитися в реальності й у березні 1921-го на X з'їзді РКП(б) скасувати продовольчу та посівну розверстки. Напередодні посівної кампанії селяни вже знали, що вони мусять віддати державі порівняно невеликий натуральний податок, а інша вироблена продукція залишатиметься їхньою власністю і може бути реалізована на вільному ринку.

У праці «Про продовольчий податок» (квітень 1921-го) вождь більшовицької партії охарактеризував політику 1918–1920 років як донкіхотську спробу знищити ринкову економіку. Він попередив про її небезпечність у виразах, які не допускали кривотлумачення: «Така політика була б дурістю і самогубством тієї партії, яка спробувала б її. Дурістю, бо ця політика економічно неможлива, самогубством, бо партії, які пробують подібну політику, зазнають неминуче краху».

Проте в цій брошурі знайшлося місце для виправдання попереднього курсу. У ній вперше

з'явився термін «воєнний комунізм», використаний п'ять разів. Чотири рази він брався в лапки, а в заключній частині брошури подавався вже без лапок. Мовляв, воєнний комунізм був зумовлений тривалою війною і не мав нічого спільного з комуністичною ідеєю. Леніну було важливо зберегти ідею, яка в радянській практиці відігравала подвійну роль: обґрунтовувала необхідність експропріації суспільства державою та обіцяла народним низам «світле майбутнє» з розподілом благ за потребами.

РАДЯНСЬКИЙ СОЮЗ VS РИНОК

Нова економічна політика 1921–1928 років вивела країну з господарського колапсу, спричиненого комуністичним штурмом. Кремль зберіг завойовані під час штурму «командні висоти» економіки, які були підмурком політичної диктатури. Але держава лишалася залежною від селянства, яке прагнуло будувати свої відносини з містом на засадах еквівалентності. Експропріація селянства стала головним завданням нового комуністичного штурму, який тривав із 1929 по 1932 рік.

КЕРІВНИКИ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ ПАРТІЇ СКОРИСТАЛИСЯ РЕВОЛЮЦІЙНИМ МАРКСИЗМОМ ТІЛЬКИ ДЛЯ ТОГО, ЩОБ ЕКСПРОПРІЮВАТИ СУСПІЛЬСТВО Й УСТАНОВИТИ ЕКОНОМІЧНУ ДИКТАТУРУ

Розпочатий під гаслом «наступу соціалізму по всьому фронту», сталінський штурм мусив ознаменуватися, як вважали всі функціонери вищої ланки, ліквідацією товарно-грошових відносин і ринку. Запроваджену в містах і на новобудовах карткову систему розподілу продовольства вони розглядали не як тимчасовий захід, спрямований на захист від інфляційних цін вільного ринку, а як провісницю продуктообміну. Об'єднаний пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) у грудні 1930 року записав: «Найважливішого значення набуває мережа закритих розподільників на фабриках і заводах, що розгорнулася останнім часом, — як нова, що виправдала себе, організаційна форма класового розподілу продуктів».

У 1931-му вийшла друком книжка 28-річного науковця Ніколая Вознесенського, який уже тоді робив стрімку кар'єру в сфері економічного управління. Автор пропонував широко застосовувати трудові одиниці (троди), «готуючись до того часу, коли черв'інці заміняться трудовими». Безпосередній обіг продуктів і контроль за ним Вознесенський вважав нагальною справою. Вважаючи, що перемога соціалізму буде здобута через кілька років, наркомфін СРСР Григорій Гринько доводив у 1932 році, що категорії грошового господарства відіміруть одразу після цього: «Чим міцніше ми організуємо в теперішній час нашу грошову систему, чим краще забезпечимо прискорення темпів соціалістичного нагромадження в нашій країні, тим швидше забезпечимо ми побудову соціалістичного суспільства і »

поховаємо всі і всілякі категорії, які залишилися нам у спадок від минулого».

Переконаність функціонерів у тому, що товарно-грошові відносини та ринок відірвуть упродовж кількох найближчих років, позначалася на їхній поточній роботі. Один із прикладів — кредитна реформа 1930–1931 років.

Під час переходу від госпрозрахунку трестів до госпрозрахунку підприємств виникла потреба замінити комерційний кредит прямим банківським кредитуванням. Кредитна реформа 1930-го заборонила продаж продукції суб'єктами господарювання один одному в кредит. Усі розрахунки між підприємствами почали здійснюватися за єдиним для поточної господарської діяльності рахунком у Держбанку, внаслідок чого власні кошти й банківські кредити знеособлювалися. Банк негайно оплачував рахунки постачальника, знімаючи кошти з рахунку підприємств-споживачів. Якщо власні гроші на рахунку споживачів вичерпувалися, постачальники одержували їх уже з банківських ресурсів. Фінансовий параліч в усупільненому секторі економіки, який стався внаслідок реформи 1930 року, був подоланий у січні 1931-го. Постановою Раднаркому СРСР Держбанку пропонувалося оплачувати рахунки постачальників у межах наданого покупцеві ліміту лише за наявності згоди покупця (акцепту) або за його дорученням (акредитивом).

Під час XVII партконференції (січень — лютий 1932 року) виникла цікава ситуація. Голова Держплану СРСР Валеріан Куйбишев заявив, що на першій фазі комунізму цілком зберігають своє значення і торгівля, і рубль, і госпрозрахунок. Натомість завідувач агітаційно-пропагандистського відділу ЦК ВКП(б) Алексей Степкий і секретар Північно-Кавказького крайпарткому Борис Шеболдаєв назвали гроші й торгівлю «родимими плямами старого суспільства».

На початку 1930 року в Радянському Союзі розгорнулася суцільна колективізація сільськогосподарства. Вона одразу набула зовсім неприйнятної для селян форми комунізації, коли в родини вилучалися всі без винятку засоби виробництва. Наштовхнувшись на шалений опір селян (передусім в Україні), Сталін припинив на півроку насильницьку колективізацію, а потім здійснював її в артілейній формі. На відміну від комуні артіль зберігала за селянами частину засобів виробництва включно з невеликою присадибною ділянкою, що давала їм змогу підтримувати якусь подобу продовольчої незалежності, передусім у масштабі власної сім'ї. Разом із тим із 1930-го Сталін відновив продрозверстку, яка тривала три роки поспіль і цілком зруйнувала сільське господарство. Тепер не було потреби, як у 1919–1920-му, поєднувати продовольчу розверстку з посівною, бо колгоспники не вирішували, скільки, коли і що їм треба сіяти. Але їхнє ставлення до догляду за посівами, збирання та зберігання врожаю, який держава забирала в необмежених кількостях, було таким, що з кожним роком обсяги продукції зменшувалися, незважаючи на хороші погодні умови. Зустрівшись із некерованием,

але абсолютним саботажем в одержавлених колгоспах, Сталін визнав за колгоспниками в січні 1933-го право власності на продукцію, що вироблялася в присадибному та колективному господарстві. Як і Ленін у 1921-му, він замінив розверстку натуральним податком з урожаю, який був відомий до посівної кампанії. Це означало, що всі втрати врожаю припадали тепер на ту його частку, яка лишалася селянам. Внаслідок переходу з продрозверстки на продподаток припинився загальносоюзний голод, який спалахнув і в місті, і в селі. Мова йде саме про голод, а не про голодомори в Україні та деяких інших регіонах із десятикратно більшою кількістю жертв, які стали наслідком прагнення Кремля покарати селян за саботаж конфіскацією всієї їжі в перші місяці 1933 року.

СТАЛІН ДО КІНЦЯ ЖИТТЯ ЗБЕРІГАВ УПЕВНЕНІСТЬ У ТОМУ, ЩО ЛІКВІДАЦІЯ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ, ТОВАРНО-ГРОШОВИХ ВІДНОСИН І ВІЛЬНОГО РИНКУ Є МОЖЛИВОЮ

Визнання за селянами права приватної власності на частку врожаю (природно, під іншими термінами) і права реалізувати цю частку за цінами попиту та пропозиції зберегло товарно-грошові відносини і ринок. Однак генсек був щиро переконаний у тому, що рано чи пізно радянська влада зможе нав'язати колгоспникам форми господарювання, основані на безгрошовому розподілі вироблених матеріальних благ. У Резолюції XVII з'їзду ВКП(б) «Про колгоспний рух і піднесення сільського господарства» (січень — лютий 1934 року) підкреслювалося, що на цій стадії основною формою колгоспу є сільськогосподарська артіль, але висловлювалося припущення стосовно того, що «колгоспний рух може підсилитися до вищої форми — комуні — відповідно до підвищення технічної бази, зростання колгоспних кадрів і культурного рівня колгоспників». Сталін до кінця життя зберігав упевненість у тому, що ліквідація приватної власності, товарно-грошових відносин і вільного ринку є можливою. У праці «Економічні проблеми соціалізму в СРСР» (1952) він стверджував: «Щоб підняти колгоспну власність до рівня загальнонародної власності, треба виключити лишки колгоспного виробництва з системи товарного обігу і включити їх у систему продуктообміну між державною промисловістю і колгоспами». Бачимо тут ототожнення «загальнонародної» власності з державною.

Від січня 1933 і до 1991 року радянська система господарювання не зазнала принципових змін. Вона істотно поступалася за ефективністю державам ринкової економіки, але колючі ресурси країни, помножені на винятково високий мобілізаційний потенціал директивної економіки, дали Радянському Союзу змогу впродовж багатьох десятиліть змагатися на рівних з іншими великими державами. ■

Передплатіть «Український тиждень» у КВІТНІ на 6 або 12 місяців та отримайте 1 місяць електронної передплати в ПОДАРУНОК

Оберіть зручний для вас спосіб передплати

«Український тиждень» можна передплатити у друкованій та електронній версіях.

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТКОЮ:

або на сайті tyzhden.ua
ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

- на 1 міс. – 60 грн
- на 3 міс. – 171 грн
- на 6 міс. – 330 грн
- на 12 міс. – 660 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень» за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу ТОВ «Український тиждень»	26009000022321	35392656
	поточний рахунок отримувача		код отримувача
Касир	Назва установи банку	300023	
	ПАТ «Укрсоцбанк»		МФО банку
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал *		
	Період:		
	Платник (підпис)	сума, грн	

* У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

Осуд Лісістрати

Катерина Барабаш

Новітній фемінізм — це подарунок жінок чоловікам

Хто був першою у світі феміністкою, нікому достовірно не відомо. Є різні думки щодо цього. У Європі офіційно такою вважається французька Софі де Кондорсе, дружина знаного математика Ніколя де Кондорсе, що загинув під час революційного терору. Мадам де Кондорсе мала світський салон, дуже популярний не тільки поміж парижан, а й поміж іноземців: його відвідували Томас Джефферсон, Адам Сміт та інші відомі особи. Будинок де Кондорсе був осередком жирондизму, що, як відомо, багато в чому обстоював права жінок. Крім того, Софі охоче брала участь у засіданнях жіночого «Соціального гуртка», який збирався у неї вдома і метою якого була пропаганда рівноправ'я жінок та чоловіків. В Америці зачинателькою фемінізму прийнято вважати Ебігейл Сміт Адамс, дружину другого президента США Джона Адамса і матір шостого президента Джона Квінсі Адамса. Про її боротьбу за права жінок відомо мало — лише те, що Ебігейл брала чи не рівну участь із чоловіком в організації світського життя Білого дому. До речі, вона була першою господаркою останнього після перенесення столиці у Вашингтон. Це була надзвичайно освічена пані, начитана й ерудована, яка добре зналася на мистецтві й не соромилася мати свою думку щодо багатьох предметів. Для кінця XVIII — початку XIX століття цього вже було достатньо, щоб захити слави феміністки. Хоча терміна такого на той час ще не існувало.

ДЕ ПОЧАТОК?

Першою справжньою феміністкою був... Арістофан. Точніше, феміністом. У 2420 році до н. е. він, зневірившись у мирному закінченні збройного конфлікту між Афінами й Спартою, придумав фантастичну ситуацію, у якій жінки зупинили війну, оголосивши «жіночий» страйк, доки чоловіки їй не припинять. Арістофан назвав п'єсу «Лісістрата», що означає «руйнівниця війни». Власне, це, напевно, і були вперше в історії представлені ідеї фемінізму. Багато хто, втім, схильний вважати однією з перших феміністок Саффо, знану не тільки своїми віршами, а й розкутою натурою: у коханні вона віддавала перевагу дівчатам. Хоча достеменно це невідомо. Є навіть версія, ніби Саффо вкоротила собі віку через нещасливе кохання до поетика Фаона на Lesbosі. До того ж її знали і любивши не за свободу в любовних питаннях, радше її особисте життя стало широковідомим саме завдяки поезії. А в приватному житті Саффо мало чим відрізнялася від будь-якої давньогрецької панянки. Поняття гомосексуалізму давньому світу взагалі було чужим: любов вважалася вищою за статеві відмінності, тож одностатеві стосунки були звичною справою. У давньому світі, не обмеженому єдинобожжям і жорсткими морально-етичними рамками, що з'явилися пізніше, з появою монотеїстичних релігій, життя жінки мало відрізня-

лося від життя чоловіка. Хіба що вони були позбавлені права голосу, та й то не всі. Весталки в Стародавньому Римі, наприклад, мали ті самі права, що й чоловіки, аж до володіння землею та можливості її купівлі-продажу (хоча загалом права жінки в Стародавньому Римі були все-таки обмежені порівняно з чоловіками, жінки навіть влаштовували щось подібне до мітингів на захист своїх прав). У Спарті вважалося нормальним для жінки мати тимчасового чоловіка, доки постійний десь воював.

Термін «фемінізм» з'явився тільки у 80-х роках XIX століття, й основоположником цієї течії багато хто вважає, хоч як дивно, чоловіка. У 1869-му була видана праця англійського філософа Джона Стюарта Мілля «Підкорення жінки», у якій вчений вперше чітко сформулював відправну точку фемінізму. Він писав, що впродовж тисячоліть жінка перебуває в нерівному з чоловіком становищі й це чи не головне гальмо розвитку людства. Стрижені суфражистки,

ФЕМІНІЗМ — ЦЕ В ЖОДНОМУ РАЗІ НЕ БОРОТЬБА ЗА ПЕРШІСТЬ. ЦЕ БОРОТЬБА ЗА РІВНІСТЬ. ЖОДНА НОРМАЛЬНА ЖІНКА ПРИ ЗДОРОВОМУ ГЛУЗДІ Й У СТРАШНОМУ СНІ НЕ ПОБАЧИТЬ СВІТ, ЯКИМ ПРАВЛЯТЬ ЖІНКИ

що з'явилися на початку наступного століття, знали роботу Мілля напам'ять. Крім того, ранні феміністки повсякчас посилалися на Енгельса та його працю «Походження сім'ї, приватної власності і держави», у якій він стверджував, що підкорення жінки — результат не біологічного, а соціального розвитку. Симпатизували вони й Августу Бебелю, який у своїй знаменитій книжці «Жінка і соціалізм» наполягає на необхідності абсолютного рівноправ'я чоловіка й жінки, бачить у цьому запоруку успішного розвитку нової держави.

ЗА СВОБОДУ ВИБОРУ

Якщо говорити про історію фемінізму, обов'язково треба згадати Сімону де Бовуар із її книжкою «Друга стаття». Де Бовуар, вірну супутницю життя Жана-Поля Сартра, вважають засновницею так званого нового фемінізму. Новий фемінізм був більш мирною течією, на відміну від агресивного суфражизму початку XX століття. Він проповідував не боротьбу статей, а радше природне взаємодоповнення чоловічої та жіночої статей, їхнє мирне співіснування. Новий фемінізм сягнув свого піка на початку 1960-х, ознаменувавшись бурхливим сексуальним святом, що дістало назву «сексуальна революція». Тоді ж починається серйозна боротьба проти сексуального домагання. Її призвідниками можна вважати нідерландських феміністок, які в 1970 році провели операцію «Стегна». Десятки ді-

Попередники мемів. Свого часу в Англії та США активно тиражували різні міфи про рух за права жінок. Найпоширеніші сюжети — перетворення чоловіка на домашнього раба, ненависть до чоловіків загалом, необґрунтована агресивність і войовничість або, як на нижній листівці, «не вдалося вийти заміж — стала суфражисткою»

вчат вийшли на вулиці міст, щоб щипати за стегна чоловіків, наполягаючи таким чином на своєму рівноправ'ї.

Історія фемінізму починається тоді ж, коли жінка втрачає свободу вибору, тобто з появою сім'ї, приватної власності й держави, про що найкраще написав Енгельс. За цей час з'явилося стільки феміністичних течій, стільки разів фемінізм затихав і спалахував знову, а крім того, до сьогодні це поняття таке розмите й має так багато невизначних тлумачень, що не міг не обрости міфами. Головний міф, що супроводжує фемінізм упродовж усього його існування: феміністки — чоловіконенависниці. Як і більшість інших, він не витримує жодної критики. Щоб не ходити далеко по приклад для спростування, згадаймо найбільш феміністський фільм усіх часів і народів. Точніше, серіал. «Секс у великому місті». Ставка на жіночу розкутість, самостійність у прийнятті рішень, на жінок-красунь-розумниць — і все це заради того, щоб заволодіти серцем одного-єдиного коханого. А вже потім другого одного-єдиного. Далі третього. У будь-якому разі говорити про чоловіконенависництво зовсім смішно. У 1980-ті дуже популярним був фільм польського режисера Юліуша Махульського «Секс-місія», перекладений для радянського прокату як «Нові амазонки». Сюжет такий: двоє молодиків опиняються в 2044 році й бачать, що чоловіків на Землі не лишилося, а жінки розмножуються через партогенез (коли яйцеклітина самки розвивається без запліднення). Про чоловіків там знають уже тільки з чуток, та й то лише те, що вони монстри й сволота. Однак, познайомившись із цим чудом природи ближче, панянки майбутнього розуміють, чого їм бракувало все їхнє життя. Природа бере своє — і статус-кво відновлено.

Із цього міфу плавно витікає інший, не менш безглуздий: якщо феміністка, то обов'язково лесбійка. Якраз лесбійки меншою мірою бувають втягнуті у феміністичні рухи, бо для них боротьба статей не така актуальна. Справжня феміністка, як правило, любить чоловіків та охочіше йде на сексуальний контакт, бо статевая свобода для неї важить значно більше.

Звідси ще один міф: феміністкам просто хочеться сексуальної незалежності. Слухайте, ну а кому її не хочеться, якщо відверто? До того ж у розвинених (та навіть і в не дуже розвинених) країнах чого-чого, а цього добра в жінок зараз хоч греблю гати. Все ж таки жодна сексуальна революція даремно так не минає. Жінка зараз практично рівна з чоловіком у питанні свободи вибору партнера, і якщо ще недавно чоловік-зрадник вважався донжуаном, а жінка шльондрою, то сьогодні ставлення до жіночих зрад стало терпимішим, а до чоловічих — навпаки. Теж, до речі, наслідок сексуальної революції 1960-х.

МІФ ПРО ПАЛЬТО

Ще один надзвичайно поширений міф: феміністки — це ті, хто ображається, коли їм подають пальто, пропускають уперед і роблять компліменти щодо їхньої краси та жіночності. Це взагалі найбезглуздіший міф, появою якого завдячуємо американським радикальним безумцям, що поклали життя на дискредитацію фемінізму. От як пояснити? Є, скажімо, комуністи. І є така квітка — червона гвоздика. Деякі комуністи, що надто ностальгують за часами громадянської війни, іноді чіпляють на груди цю квітку. Казати, що комуніст — це той, хто носить у петлиці червону

До перемоги. Американська листівка волонтерської кампанії часів Другої світової, що закликала допомагати фермерам, поки багато чоловіків було на війні

гвоздику, некоректно. Те саме й із парою «феміністка/пальто». Крайній, карикатурний ступінь захоплення ідеями фемінізму справді змушує багатьох викидати забавні фортелі на кіпталт заборони подавати пальто, відчиняти перед жінкою двері чи зайвий раз кинути погляд на її ноги. Але таке радикальне божевілля треба розглядати виключно під кутом корисності/некорисності рольових ігор на рівні суспільства.

Часто кажуть, що жінки мріють про матріархат і хочуть, щоб саме вони правили світом. Напевно, хтось і мріє. Але фемінізм — це в жодному разі не боротьба за першість. Це боротьба за рівність. Жодна нормальна жінка зі здоровою головою і в страшному сні не побачить світ, яким правлять жінки. Хоча б тому, що природа поки що не звільнила їх від виношування дитини, пологів, годування — правити світом паралельно з усім цим немає ні часу, ні сил. Ні, тільки рівноправ'я. Олімпія де Гуж у роки французької революції писала у своїй книжці «Декларація прав жінки і громадянки»: «Якщо жінка може піднятися на ешафот, вона повинна мати право піднятися й на трибуну». Втім, жінкам та революція не дала нічого, як і решта революцій. А в 1799 році Наполеон закріпив право голосу тільки за чоловіками. Усі передові досягнення суспільної думки, на словах звернені до людства загалом, у реальності мали стосунок лише до представників чоловічої статі. І хтось ще не любить суфразисток?! І хтось дивується, що суфразизм зажив такої популярності?! Мене, наприклад, більше дивує, що він з'явився лише в XX столітті. Поширена

Геть стереотипи!

У ЄС жінки значно переважають чоловіків у здобутті вищої освіти. При цьому значно більше чоловіків обирають інженерні чи математичні спеціальності. Вважається, що для вирівнювання цієї динаміки потрібні зміни в освіті: заохочення дівчат до таких знань із раннього віку

думка, що феміністки заперечують інститут шлюбу, мовляв, стосунки мають бути вільними. Теж цілковита нісенітниця. Дуже багато феміністок щасливі в шлюбі, у той час як величезна кількість не феміністок нещасливі. Шлюб як такий узагалі не має стосунку до фемінізму, він лише не повинен нав'язуватися насильно. Але, слава Богу, ті часи давно минули, принаймні в Європі. І тут хочеться сказати головне, те, заради чого все це писалось. Хай там як це прикро чути чоловікам, фемінізм давно перестав бути окремою течією і вченням. Сьогодні він невід'ємна частина жіночої свідомості. (Звісно, не йдеться про племена Центральної Африки чи виключно мусульманські країни). Будь-яка сучасна жінка — феміністка, подобається це комусячи ні, зокрема і її самій. Нинішній етап розвитку цивілізації не лишив їй вибору. Тільки зараз фемінізм, думається, перейшов до наступного етапу, коли боротьба жінок за свої права перестала бути головною. Фемінізм входить у новітню фазу, яку так можна й назвати — новітній фемінізм.

Новітній фемінізм є не просто усвідомленням нового місця жінки в суспільстві. Чесно кажучи, це місце вже не нове, а цілком звичне, навіть старе. Жінки давним-давно опанували чоловічі професії, хтось захоплено робить кар'єру, віддавши дітей няням, а то й чоловікам, які не працюють. У Європі дедалі частіше жінки стають на чолі держав та навіть міністрами оборони. Це вже даність, заперечувати яку безглуздо. Жінкам лишається лише дещо підправити в загальній картині. Наприклад, привчити роботодавців не віддавати перевагу чоловікам під час прийому на роботу, збільшувати виплати на дітей і давати батькові лікарняний з догляду за дитиною у пострадянських країнах, де взагалі ставлення до жінок ще не подолато більшої стереотипів. Ще багато треба зробити.

Але головне — сьогоднішній фемінізм є усвідомленням своєї надто ускладненої функції. Середньостатистична жінка з певного часу багато в чому обтяжена чоловічими завданнями: пошук засобів для існування, кар'єра, чоловічі професії. Дедалі частіше вона стає реальним главою сім'ї, і в тому немає нічого ганебного чи ненормального, якщо чоловік не проти. Але, перебираючи на себе багато функцій чоловіка, не полишає і суто жіночих. Це і ведення господарства, і догляд за дітьми, і турбота про чоловіка (а часом і його численних родичів). Квінтесенція сьогоднішнього фемінізму — взяти на себе чоловічі тяготи, зберігши при цьому недоторканими жіночі. Це і є справжнісінький, істинний, крутий фемінізм — робити кар'єру і вміти пекти пиріжки, керувати фірмою і знати кожну оцінку в щоденнику дитини, засідати в парламенті й пам'ятати бабусин рецепт паски, вдень керувати вантажівками, а ввечері вишивати гладію.

А всі ці смішні заморочки з ображеними за подане пальто лишити неукам, які вирости, але так і не зрозуміли, що таке сучасна жінка.

Чоловіки, не бійтеся новітнього фемінізму: він для вас. Це наш подарунок вам після довгих років ваших побоювань, що ми захопимо владу у світі, перестанемо готувати супчики, полетимо від вас у Космос на спроектованому нами кораблі й знайдемо там собі інших чоловіків. Ні-ні, ми тут, ми з вами, ми, як і раніше, теплі й м'які мами, дружини, бабусі, а ви справжні годувальники і мачо. З Лісістратою нам не по дорозі. Нехай вам буде затишно й спокійно, ми так хочемо, щоб ви знали: за нами як за кам'яною стіною. ■

КНИГАРНЯ

24–30 квітня

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

24 квітня, 18:30 — презентація книжки брата Алоїса «На шляху до нової солідарності. Тезе сьогодні (розмови з Марко Ронкаллі)». Учасники: Марина Мартиненко, о. Андрій Дудченко, о. Войцех Сурувка, Марія Мелешко-Судьїна, Костянтин Сігов. Спільно з видавництвом «Дух і Літера».

26 квітня, 18:00 — презентація книжки італійського письменника Маріо Рігоні-Стерна «Сержант у снігах». Учасники: Андрій Омелянюк, Олександр Потильчак, Анна Пасторе, Олександр Лисенко. Модерує Юрій Шаповал. Спільно з видавництвом «Кліо».

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель, Ян Немець, Евальд Шорм, Вєра Хитілова, Яромір Іреш, 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

28 квітня, 18:30 — презентація роману Іди Фінк «Подорож». Учасники: філософ, письменник Володимир Ермоленко, редакторка польського порталу culture.pl Наталка Римська. Спільно з Видавництвом Старого Лева.

29 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 6–9 років. Презентація книжки Олега Чаклуна «Піраміда Синтії». Спільно з видавництвом «Фонтан казок».

Київ (вул. Спаська, 5):

26 квітня, 18:00 — презентація книжки Ксенії Циганчук «Коли приходять темрява» за участю авторки. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля».

Київ (вул. Хрещатик, 46):

28 квітня, 19:00 — лекція Леся Белея «Сучасна польська література». Спільно із Центром літературної освіти.

Львів (просп. Свободи, 7):

24 квітня, 18:30 — тренінг «Які можливості відкривають дебати?» за участю психолога Світлани Незабитовської та слухачів програми «Мистецтво суперечки» Малої бізнес-школи ЛІМ.

25 квітня, 18:30 — презентація книжки Ксенії Циганчук «Коли приходять темрява». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля». Модерує Андрій Дрозда.

26 квітня, 18:30 — розмова філософів Павла Бартусяка та Володимира Олінкевича «Ефект метелика. Пристрасть перевертає світ».

27 квітня, 18:30 — підліткова дискусія «Рок, джаз, класика: хто за що?». Спільно з мистецькою студією «Катарсис». Модерує Наталія Жарова.

28 квітня, 17:00 — інтерактивне заняття з англійської мови для підлітків від школи «Англійська Хелен Дорон».

Дніпро (вул. Глінки, 15):

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель та ін., 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

28 квітня, 18:30 — лекція Віталія Черноіваненка «Кумран і рукописи Мертвого моря: ідентифікація, авторство, історіографія».

Вінниця (вул. Соборна, 89):

24 квітня, 18:00 — «Нон-фікш.уа». Розмова «Про мізки і кишки: популярна анатомія» з медиком Інною Масленчук. Спільно з літературною медіатекою 5BKS. Модерують Олександр Вешелені та Олександр Мельник.

25 квітня, 18:00 — презентація нового роману Наталії Гурницької «Мелодія кави в тональності сподівання» за участю авторки. Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля». Модерує Вікторія Гранецька.

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель та ін., 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

25 квітня, 18:00 — «Драма Є!». Читання п'єси Вільяма Шекспіра «Приборкання норовливої». Спільно з Новим театром.

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель та ін., 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель та ін., 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Рівне (вул. Короленка, 2):

25 квітня, 18:00 — зустріч із поетом Сергієм Татчиним. Спільно з видавництвом «Зелений пес». Модерує Олександр Ірванець.

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель та ін., 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

30 квітня, 18:00 — книжковий клуб «Маленька рівненська книгарня». Обговорення книжок Вільяма Голдінга «Володар мух» та Брюса Кемерона «Життя і мета собаки».

Суми (вул. Соборна, 44):

29 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей від 8 років. Ігрове читання «Маленького принца» Антуана де Сент-Екзюпері (перенесено із 22 квітня).

Тернопіль (вул. Валога, 5–9):

24 квітня, 18:00 — лекція-розмова з літературознавцем Данилом Ільницьким на тему «Богдан-Ігор Антонич — творець великої гармонії». Спільно з видавництвом «Смолоскип». Модерує Юрій Матевощук.

25 квітня, 18:00 — проект «Мандри». Розмова із Владом Беспаловим про Чехію. Модерує Юрій Матевощук.

26 квітня, 18:00 — презентація книжки «Львів. Вишні. Дощі». Спільно з видавництвом «Клуб Сімейного Дозвілля». Модерує Юрій Матевощук.

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель та ін., 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

28 квітня, 17:00 — розмова з журналістом Олегом Стецишиним про книжку «Бандерівський інтернаціонал». Спільно із Центром досліджень визвольного руху. Модерує Юрій Матевощук.

Харків (вул. Сумська, 3):

25 квітня, 18:00 — вечір, присвячений 25-й річниці бестселера «Криголам» та 70-річчю його автора, історика Віктора Суворова. Спільно з Харківським обласним об'єднанням Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Модерує Вікторія Складарова.

26 квітня, 18:30 — лекція Віталія Черноіваненка «Кумран і рукописи Мертвого моря: ідентифікація, авторство, історіографія».

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель та ін., 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Харків (вул. Пушкінська, 50/52):

29 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 6–14 років. Майстер-клас із пантоміми від «Корпорації Мім».

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

27 квітня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Перлини на дні» (режисери Їржі Менцель та ін., 1965, 105 хв) мовою оригіналу з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

28 квітня, 18:00 — лекція-практикум Катерини Дадченко «Мандала. Основні елементи».

29 квітня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–8 років. Ігрове читання «Що ж таке щастя?».

Інформаційний партнер

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

Це війна

Вікторія Малишева

У літку 2014-го моєму синові було півтора року. Неабиякий вік. Він майже не розмовляв тоді. Я почувалася в такому розпачі від усього: втрати роботи, безгрошів'я, відсутності продуктів і електрики та цілковитого непорозуміння ситуації, що психічний стан дитини мене турбував щонайменше. Ми оберігали його життя й прагнули нагодувати. А решта... Про це не говорили і, здається, не думали. Восени 2014-го моя дитина вимовила нове слово — «комбат»: по радіо постійно крутили тоді пісні «Любэ», а ми слухали приймач увесь час, сподіваючись дізнатися якісь новини. Той «комбат» здивував, розсмішив і розчулив водночас. Думала, малюк узагалі не розмовлятиме після того літа. Було так страшно, так гучно, так жакливо... Траплялося, за ніч ми стягували дитину з ліжка на підлогу по кілька разів і накривали собою. А вона лежала на диво тихо, мовчки. Дивилася знизу на нас. Накривали хто перший устигав: бабуся чи я. Бувало, що і вдвох, коли було дуже страшно.

Оскільки ми багато часу сиділи вдома, а світла не було, єдиною нашою розвагою залишалися книжки. Я читала синові постійно, годинами. Іноді вже не могла дивитися на ці сторінки, знову їх брати в руки, але читала-читала-читала. Нині чомусь ті зворушливі дитячі віршики в мене викликають сльози. Здається, то вже на все життя. Хоча водночас я більше думала про себе: де мені знайти роботу, як жити, де роздобути хліб, як прогодувати родину.

Потім життя почало набирати обертів: пошуки роботи, продуктів, очікування зарплати. Якійсь ніби звичайні побутові питання. Щось відремонтувати, щось знайти, придбати. Ми вдома не говорили про війну. Може, хіба що дивлячись теленовини або коли хтось приходив до нас. Але ж це передається на якомусь рівні, котрому слова й не потрібні. Ми час-то засинали тоді під розриви снарядів. Я навіть спеціально лягала швидше, бо знала, що зможу краще заснути, а зранку буде день, нові турботи, голоси за вікном... Від того літа ми спимо із сином удвох. Міцно обіймаючись. Мені так спокійніше. Мабуть, психологи сказали б про мої помилки у вихованні, але до біса поради.

Лише зараз мені потроху стає втямки, що ця війна не лише мій клімат, а хлопчик розуміє як може все. «Мамо, а влітку в нас уже будуть гроші?» Так несподівано... Або перелічування дрібних банкнот у власній скарбничці: «Я дам тобі, у мене є, ти зможеш купити собі те, що потрібно». Чи до «військового» в супермаркеті: «Ви командир з якого боку?».

Ми багато подорожуємо нині пішки містом та околицями. Але думала чомусь, що лише я помічаю цю руйнацію: покинуті будинки, забиті дошками вікна, дірки від пострілів. Мародерство, згорілі автівки. Знову я думала лише про себе в ці миті. На мосту до Станиці казала дитині: «Не вставай із візочка, не йди, сиди мовчки». Кричала на малюка. Від власної втоми, безсилля. Легше кричати на тих, кого любиш більше за життя. І потім несподівано моя дитина показала мені зруйнований будинок: «Це війна». І це страшне слово дуже часто чути в нашому домі від маленького хлопчика. Занадто часто. Так, це війна. Але ж ми думали, що він не бачить, не помічає, не звертає уваги. Поруч із нами хтось покинув стару автівку, з якої вибрали все, що було хоча б якоюсь цінністю. Моя дитина бавиться всередині. Це нормально. Але загалом життя не є нормальним... Коли я тягну сина із собою в Станицю по продукти, аби пройти без черги. Коли я втомлена, у розпачі, а винною в цьому стає моя дитина. А найгірше те, що зараз ми щовечора граємо в гру «як буде, коли поїдемо на море». І граємо вже два роки: уявляємо, що візьмемо із собою, які речі та книжки. Однак я не можу вибудувати маршрут тієї подорожі, не уявляю, як нам їхати й куди. А навесні «держава» подбала про нас. За списками старших вулиці мій син отримав допомогу як «дитина війни»: каструлі, ковдра, рушники, залізні тарілки, чашки. Новий статус на все життя. Хоча й до цього багато хто поставився по-споживацьки: домовлялися з відповідальними особами, аби ті внесли до тих списків, просили, наполягали.

Я певна, що як мати дам синові багато чого. І не шкодую часу, щоб його навчити. Але зміни, непомітні на перший погляд, є. Дорослі думки, обізнаність у темі війни, розуміння, від чого той чи той вибух. І спокійне сприйняття цих голосних звуків. Можна не звертати уваги на таке. Можна спробувати компенсувати дитячими розвагами, подарунками. Можна ніколи не згадувати того літа. Мабуть, так було б правильно. Нормальне життя. До нього ми повернулись, а те літо не залишило спогадів. І знову психологи давали б мені поради, як ліпше.

Але я мрію про море, яке змие весь сум цих років. Мрію про безтурботне літо, коли можна не думати про гроші й завтрашній день, а просто спільно насолоджуватися часом, таким швидкоплинним. А головне — війна дала мені розуміння, що найдорожче — це люди поруч, дитина, її спокійний сон. Заради цього багато чого можна витримати, пережити. Такі дивні висновки із двох років. Однак я ніколи не спокую того, що не змогла забезпечити своєму малюкові мирне небо, спокій, щасливе, безтурботне дитинство. Хоча й це знову про мене та мої уроки війни. ■

«ДНР»: no exit

Станіслав Васін

Окрім цілодобового масиву пропагандистської інформації на телебаченні та в інших ЗМІ (з розповідями про успіхи «республіканської» економіки, про «нацистів» та святих Романових) в окупації стала помітна ще й активна робота з місцевими жителями. І спрямована вона на одне-єдине: будь-яким способом запобігти відпливу населення з «ДНР». Ідеться передусім про бюджетників та персонал «націоналізованих» держпідприємств. Цим людям ось уже місяць розповідають, що альтернативи «ДНР» більше немає. Через «міністерство інформації» керівникам заводів, вишів та медзакладів було спущено формуляри стосовно проведення профілактичних розмов із працівниками, а також активнішого вступу тих до лав громадського руху «Донецкая республика». Причому зміст таких бесід різниться залежно від самого підприємства й завдань, які ставить пропаганда. Так, на промислових велетах Донецька відправлених у відпустку людей намагаються переконати залишатися в «ДНР» і не покидати міста, адже багатьом робітникам власники виробництв пропонували переїзд на підконтрольну Києву територію. Робітникам шахт і заводів активно нав'язують думку, що Україна від них відмовилась і що їхнє майбутнє тільки тут. Більшість справді обирає варіант залишатись і чекати, водночас підписуючи «членські папери» ГР «Донецкая республика».

Дієвим є той рух і серед молоді. Практично всі активісти місцевих вишів уже як не в його лавах, то в «Молодой республике», яку очолює відомий пропагандист Нікіта Кіосев. Фактично участь у місцевих профспілкових організаціях, КВК, студентському житті автоматично означає членство в одному із сепаратистських рухів. Останні «резервістські збори» це добре демонструють: усі їх учасники (переважно студенти) не просто є членами окупаційних громадських ініціатив, а й були зібрані на полігоні з формулюванням «неявку буде розцінено як дезертирство з відповідними наслідками».

Не відстають у цьому сенсі й місцеві медики. Днями в Донецьку з ними провело «профбесіду» керівництво лікарень. Воно, своєю чергою, отримало відповідні інструкції та рекомендації для підлеглих від окупаційних адміністрацій і спецслужб. Зібраним медикам було зачитано незрозумілий наказ про заборону виїзду «держслужбовців» за межі «ДНР». Про те, що відбувалося, мені розповів один з учасників зборів: «Сьогодні нам зачитали указ чи то наказ про заборону виїзду на територію України для держслужбовців, мотивуючи це тим, що там ми будемо прирівняні до колабораціоністів і нам загрожуватиме строк до восьми років. А тих, кому «пощастить повернутись», як висловився наш головлікар, обов'язково візьмуть на олівець спецслуж-

би, адже там, в Україні, нас однозначно завербували працівники СБУ (інакше як ми повернулись, а не сіли на строк)? На запитання, «відколи це лікарів прирівняли до держслужбовців», нам іще раз настійно порекомендували «не перетинати кордону, щоб уникнути проблем».

За словами медика, третина персоналу сприйняла таку вказівку з піднесенням. Але більшість або висловила невдоволення, бо має родичів на неокупованих територіях, або просто змовчала. Водночас у галузі медицини вводять і нові нормативи надання допомоги, відмінні як від українських, так і від російських. Тут уже більша частина персоналу відверто висловлює свій гнів: не тільки через потребу переучуватись, а й через самі норми, далекі від ідеалу, що знижують якість медицини. Така обробка вже давно триває і в лавах місцевих податківців, і у «воєнізованих гірничорятувальних частинах», і в «МНС». Тут кажуть прямо: шляху назад, в Україну, для цих людей уже немає. А простим смертним «молода держава» готує більш вишуканий плагбаум. У квітні в Донецьку багато жителів одержали квитанції із зазначенням нарахованого боргу й погрозами, що в разі відмови його погасити боржник може бути не випущений за межі псевдореспубліки.

У зв'язку із цим як іще один аргумент активно пропагують «гуманітарну програму з возз'єднання народу Донбасу», про яку майже щодня повідомляє місцеве телебачення. Особливий акцент роблять на виплатах 10 тис. руб. учасникам «Великої Вітчизняної війни» з підконтрольної Україні частини регіону. Захарченко раз по раз згадує, що будь-який учасник бойових дій може одержати цю допомогу в одному з чотирьох пунктів, установлених біля КПВВ. Тоді як в Україні, за його словами, про старих забули й навіть свята 9 Травня більше немає. Але реальний стан промислово-економічної сфери в окупації розбиває будь-яку пропаганду. Тим, кому тут нічим годувати дітей, начхати на пропагандистський маховик. Суть становища місцевих стисло описав один із маківчан, який працює на шахті «Комсомолец Донбасу». Тут після «зовнішнього управління» зарплату обіцяють буквально щодня, але досі так і не виплатили її гірникам: «Вугілля багато, але воно нікому не

потрібне, крім України. А Україна вирішила перевести ТЕС на інше паливо. Металургія «ДНР» теж в ауті. Аграрії намагаються працювати, але їм податок на гектар зробили «хороший». Машинобудування не затребуване: аграрії згортають діяльність. А гроші як заробляти? Не дивно, що в такій ситуації зверхники «ДНР» будь-що намагаються встановити людям перед носом плагбаум, який — через страх і залякування — затримає місцевих у вже остаточно «чорній дірці». ■

Вода з малиновим сиропом

ОНУХ

У дитинстві я любив випити склянку газованої води з вуличного автомата, найкраще з малиновим сиропом. Удома батько регулярно наповнював водою з крана сифони, які виробляли такі любі дітям колючі бульбашки. У найближчому продуктовому магазині можна було купити один чи два різновиди газованої води, а справжню мінеральну з лікувальними властивостями купували в аптеках. Я вже не кажу про курорти, де пиття особливих мінеральних вод було й лишається досі важливим елементом лікування.

Минули роки, і сьогодні споживання пляшкової води стало не тільки насолодою, а й свідченням здорового способу життя, проте передусім чудовим глобальним бізнесом. Продаж пляшкової води у світі сягнув рівня \$2,5 млрд за рік. Кілька десятиліть тому ми мали, вочевидь, невеликий вибір пляшкової води, а сьогодні на глобальному ринку доступні 3 тис. марок.

Навіть Дональд Трамп має свою воду Trump Ice, її подають у готелях, ресторанах і гольф-клубах, що належать американському президенту.

У СЬОГОДНІШНІЙ ГЛОБАЛЬНІЙ РЕАЛЬНОСТІ ПРО СУСПІЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ОСОБИ БІЛЬШЕ ПРОМОВЛЯЄ МАРКА ВОДИ, ЩО СТОІТЬ НА СТОЛИКУ В РЕСТОРАНІ, НІЖ МАРКА ШАМПАНСЬКОГО

Вода Icelandic Glacial є сьогодні вибором номер один серед модників, а її рекламою опікується відомо в усьому світі рекламна агенція Saatchi & Saatchi. Французький будинок моди Christian Dior обрав цю воду для ексклюзивного «наводнення» Diorsnow, нової лінії зволожувальних косметичних засобів. Її видобувають із джерела Ölfus Spring, якому 4500 років. Вона, вочевидь, виняткова і на 100% екологічно чиста.

Провідним дистриб'ютором пляшкової води є найбільший світовий продуктовий концерн Nestlé SA. Цій швейцарській компанії належить 51 унікальна торгова марка. Обираючи пляшку води Perrier, Montclair, Vittel, Contrex, S. Pellegrino, Acqua Panna, Levissima, Vera, Viladrau, Arrowhead, Poland Spring, Santa Maria, La Vie, Deer Park, Al Manhal, Ozarka, Hepar, Aberfoyle, Gerber, пам'ятай, що купуєш у глобального видобувача і продавця води Nestlé SA.

У своїх рекламних матеріалах французька корпорація Groupe Danone, другий найбільший дистриб'ютор пляшкової води, пише: «Вода необхідна для життя на Землі, становить незамінну складову людського тіла. Вода важлива

й для виконання місії Danone — спонукати людей до здорового наповнення організму водою. Наша місія — сформувати переконання, що те, що ви п'єте протягом дня, має вплив на ваше здоров'я, а вода — найздоровіший напій». Певна річ, передусім вода, яку розливає в пляшки Danone. Вибір різноманітний, починаючи від Evian і закінчуючи Villa del Sur, Żywiec, Volvic, Badoit та багатьма іншими марками. Серед найбільших дистриб'юторів пляшкової води бачимо ще компанії PepsiCo Inc (США), Coca-Cola Company (США), Mountain Valley Spring Company, LLC (США), Suntory Beverage & Food Ltd (Японія), Grupo Vichy Catalan (Іспанія). Одне слово, масове видобування і глобальна дистрибуція пляшкової води перебувають у руках кількох транснаціональних-національних корпорацій.

У відомому фільмі Роберта Олтмана «Гравець», де зображено середовище голлівудських виробників кіно, є сцена, у якій герої під час обіду в дорогому ресторані замовляють мінеральну воду в пляшках. Вони порівнюють етикетки на пляшках так, немов вибирають поміж ексклюзивними марками шампанського. Мені пригадався старий советський анекдот, що шампанське — улюблений напій робітничого класу, який п'ють вустами його партійних представників. У сьогоднішній глобальній реальності про суспільне становище особи більше промовляє марка води, що стоїть на столику в ресторані, ніж марка шампанського. Отак за півсторіччя ми пройшли шлях від вуличного автомата з газованою водою з водогону до найдорожчої у світі пляшкової води Acqua di Cristallo Tributo a Modigliani за ціною \$60 тис. за пляшку 0,75 л. Але дуже не переживаймо, бо японська вода Kona Nigari Water, що стоїть на другій сходинці, коштує лише \$420 за пляшку, а фінська вода Veen на п'ятій сходинці — справжнє щастя по \$23 за пляшку. Як місцевий патріот я охоче вип'ю ковток канадської води AquaDeco, яка, за оцінками авторитетного у світі ресурсу Gayot.com, перебуває на сьомій позиції і коштує заледве \$12 за пляшку.

Канадська газета Globe and Mail у недавню опублікованій статті, критикуючи нестримну моду на пляшкову воду, писала: «Правда полягає в тому, що споживання пляшкової води, коли є доступ до чистої води з крана, не захистить від критики: поперше, з огляду на ціну, а по-друге, з огляду на марнотратство природних ресурсів. Це просто поганий вибір».

Globe and Mail має, напевне, слухність за умови, що в нас є легкий доступ до чистої води з крана, бо, як добре відомо, навіть це благо аж ніяк не гарантоване. Більшість людей має обмежений доступ до будь-якої води, а звичний для нас кран багатом видається розкішшю, вже не кажучи про котрусь із марок пляшкової води. Але повернення до вуличного автомата газованої води з малиновим сиропом я не передбачаю. ■

КАЖЕМО "ДИВОВИЖНИЙ" – МАЄМО НА УВАЗІ "АТЕСА" ПЕРШИЙ КРОСОВЕР ВІД SEAT

TECHNOLOGY TO ENJOY

НОВИЙ SEAT АТЕСА

Новий SEAT Ateca – це зовсім інше сприйняття реальності, абсолютно новий погляд на буденне життя, особливий вияв динаміки та стилю. Він має усе необхідне, аби звичайні речі ставали чимось дивовижним і перетворювали кожен день на щось прекрасне. Кросовер Ateca вже приніс компанії SEAT міжнародне визнання: він переміг у номінації «Вибір покупців 2017» на одному з найпрестижніших конкурсів континенту – AUTOBEST 2017.

Середня витрата пального 5,0-6,3л/100км, Full LED, повний привід 4drive, технологія Full link, Park assist, функції Easy Open і My Beat, безключовий доступ Kessy

Вже в Україні за ціною від 580 889 грн*

* Ціни вказані станом на 23.03.2017. Для з'ясування точної ціни та комплектації автомобіля звертайтеся, будь ласка, до офіційних дилерів SEAT в Україні.

ТОВ "Порше Україна", м.Київ, просп. П.Тичини 1В, офіс Б, тел. +380 (44) 492-97-27

Дізнайтеся більше на www.seat.ua